

Більшість національних економік світу, в тому числі України, є відкритими. Ці економіки експортують товари і послуги за кордон та імпортують товари і послуги з інших країн, здійснюють зарубіжні інвестиції, беруть позики на світових фінансових ринках, постають у інші країни або приймають від них трудові ресурси. У цій темі розглянемо взаємозв'язок міжнародних потоків товарів і капіталів. Значну увагу приділимо моделі Мандела-Флемінга, яка є модифікацією моделі IS-LM для відкритої економіки. Вона дає змогу глибше зрозуміти характер функціонування національної економіки, вплив макроекономічної політики на основні макроекономічні змінні. Крім того, ми проаналізуємо платіжний баланс, який є основним показником стану справ країни у її міжнародних економічних зв'язках. Нарешті, з'ясуємо еволюцію та основні риси сучасної міжнародної валютної системи.

14.1. Міжнародні потоки товарів і капіталів. Макроекономічна політика у відкритій економіці

Більшість країн світу мають відкриту економіку. У макроекономіці розрізняють два види відкритої економіки — велику і малу.

Велика економіка — це національна економіка, експорт та імпорт якої становлять значну частку відповідних світових показників. Це, наприклад, економіки США, Японії чи Німеччини. Економічні процеси, які відбуваються у великій економіці, впливають на рівень світових процентних ставок і навіть на рівень цін в інших країнах.

Багатьом країнам притаманна мала відкрита економіка. Характерною ознакою **малої відкритої економіки** є те, що її частка у світовому експорті та імпорті незначна. Вплив малої відкритої економіки на світову економіку обмежений. Проте зворотний вплив світової економіки на малі відкриті економіки дуже значний: зокрема внут-

рішні процентні ставки у цих економіках залежать від світових процентних ставок.

Для аналізу закономірностей функціонування малої відкритої економіки спочатку з'ясуємо залежність між чистим експортом та чистими інвестиціями.

Взаємозв'язок між чистим експортом та чистими інвестиціями

З теми 2 нам відома основна тотожність національних рахунків: $Y = C + I + G + X$, де Y — обсяг національного продукту; C — видатки домогосподарств на споживання; I — інвестиційні видатки фірм; G — державні видатки на товари і послуги; X — чистий експорт, який дорівнює різниці між експортом та імпортом.

Експорт (K) — це видатки іноземців на вітчизняні товари і послуги, а імпорт (M) — видатки резидентів (домогосподарств, фірм та уряду) на імпортовані товари і послуги.

Основну тотожність національних рахунків можна записати так:

$$X = Y - (C + I + G),$$

де $(C + I + G)$ — внутрішні видатки.

З цієї тотожності видно, що у відкритій економіці внутрішні видатки не обов'язково дорівнюють обсягові вироблених у країні товарів і послуг. Інакше кажучи, у такій економіці країна може споживати більше, ніж виробляти, беручи у позику за кордоном. І навпаки, країна може витратити менше, ніж виробляє, надаючи надлишок у позику іншим країнам. Якщо обсяг національного продукту більший за внутрішні видатки, то експорт товарів і послуг перевищує їхній імпорт, і чистий експорт є додатною величиною. І навпаки, якщо внутрішні видатки більші за обсяг національного продукту, то чистий експорт є від'ємною величиною, тобто країна експортує менше товарів і послуг, ніж купує їх в інших країнах.

Отже, *тотожність* $X = Y - (C + I + G)$ показує, як пов'язані між собою обсяг національного продукту, внутрішні видатки та чистий експорт.

Віднімемо від обох частин основної тотожності національних рахунків C і G та отримаємо:

$$Y - C - G = I + X.$$

Як нам відомо з теми 7, $Y - C - G$ є внутрішніми заощадженнями S . Отже,

$$S = I + X.$$

Звідси можна записати:

$$S - I = X.$$

Різницю між внутрішніми заощадженнями S та внутрішніми інвестиціями I називають **чистими іноземними інвестиціями**, які практично дорівнюють різниці між величиною іноземних активів, яку резиденти країни купили за кордоном, та величиною вітчизняних активів, яку іноземці придбали в даній країні.

Іноземні інвестиції, як уже зазначалося, здійснюються у різних формах. Наприклад, іноземці можуть купувати боргові зобов'язання, випущені урядом України чи вітчизняними діловими підприємствами, або нерухоме майно в Україні (будинки, виробничі будівлі). У цьому разі чисті іноземні інвестиції України зменшуються. Якщо резиденти України купують боргові зобов'язання урядів інших країн чи інші активи за кордоном, то ці операції збільшують чисті іноземні інвестиції України.

Рівність чистого експорту та чистих іноземних інвестицій впливає з такої обставини, що кожна ділова міжнародна операція є обміном. Коли країна-продавець передає товар або послугу країні-покупцеві, то для оплати куплених благ країна-покупець віддає продавцеві певні свої активи, наприклад, валюту чи якісь інші. Вартість проданих країною товарів і послуг має дорівнювати вартості отриманих активів. Тому вартість чистого експорту X повинна дорівнювати чистим іноземним інвестиціям NFI . Міжнародні потоки товарів та послуг і міжнародні потоки капіталу є двома сторонами однієї медалі.

Якщо внутрішні заощадження в країні перевищують інвестиції, то чисті іноземні інвестиції є додатною величиною. Цей надлишок заощаджень над інвестиціями країна може надати в позику іноземцям. І навпаки, коли інвестиції перевищують заощадження, то країна фінансує ці додаткові інвестиції, позичаючи за кордоном. Отже, чисті іноземні інвестиції відображають міжнародні потоки коштів для фінансування нагромадження капіталу.

Чисті іноземні інвестиції ($S - I$) завжди дорівнюють баланс товарів і послуг (X). Якщо чисті іноземні інвестиції та баланс товарів і послуг є додатними величинами, то країна є чистим кредитором на світових фінансових ринках. Вона більше експортує товарів і послуг, ніж імпортує. Якщо чисті іноземні інвестиції та баланс товарів і послуг є від'ємними величинами, то країна є чистим позичальником. Вона імпортує більше товарів і послуг, ніж експортує.

Коли в країні заощаджують, то ці заощадження можна використати для фінансування нагромадження капіталу всередині країни та для купівлі активів за кордоном. Національні заощадження визначають пропозицію позичкових коштів у країні. Попит на позичкові кошти походить із внутрішніх інвестицій I та чистих іноземних інвестицій NFI . Оскільки чисті іноземні інвестиції можуть бути або додатними, або від'ємними, то попит на позичкові кошти може збільшуватися або зменшуватися порівняно з його величиною, яка походить від внутрішніх інвестицій.

Як нам уже відомо з тем 6 і 7, пропозицію і попит позичкових коштів визначає реальна процентна ставка. Висока реальна процентна ставка стимулює заощадження і зменшує попит на позичкові кошти. Крім того, реальна процентна ставка впливає на чисті іноземні інвестиції країни. Якщо в даній країні рівень реальної процентної ставки перевищує її рівень за кордоном, то чисті іноземні інвестиції цієї країни зменшуватимуться. Річ у тім, що резиденти країни купуватимуть активи у своїй країні й у них не буде стимулів для інвестування за кордоном.

Ринок позичкових коштів можна зобразити за допомогою інструментів кривих попиту й пропозиції (рис. 14.1). Відкладемо по горизонтальній осі величину позичкових коштів, а по вертикальній — процентну ставку. Крива попиту на позичкові кошти є низхідною, бо зі зменшенням процентної ставки попит на позичкові кошти для інвестування зростатиме.

Крива пропозиції позичкових коштів є висхідною, оскільки з підвищенням процентної ставки пропозиція цих коштів зростатиме. Процентна ставка зрівноважує попит і пропозицію позичкових коштів. Якщо, наприклад, процентна ставка була б нижчою за рівноважну, пропозиція позичкових коштів була б меншою за попит на них. Надлишок позичкових коштів знижував би рівень процентної ставки. За рівноважної процентної ставки сума, яку економічні суб'єкти хочуть заощадити, точно дорівнює сумі внутрішніх та чистих іноземних інвестицій.

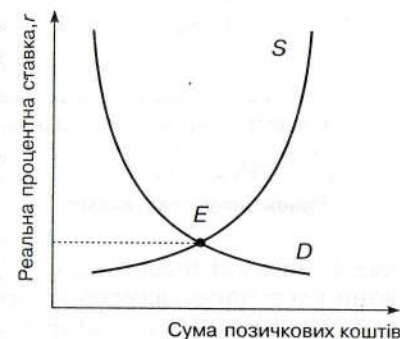

Рис. 14.1

Ринок позичкових коштів

Рівність ($NFI = X$) можна розглядати як дві сторони ринку іноземних валют. Чисті іноземні інвестиції — це кількість національної валюти, яку використовують резиденти для купівлі іноземних активів. Чистий експорт — це кількість іноземної валюти, яку потребують іноземці для купівлі вітчизняного чистого експорту.

Попит і пропозицію на валютному ринку зрівноважує реальний валютний курс. Коли останній зростає, вітчизняні товари дорожчають порівняно з іноземними. Тому попит на вітчизняну валюту знижується, а крива попиту на валюту є низхідною. Крива ж пропозиції

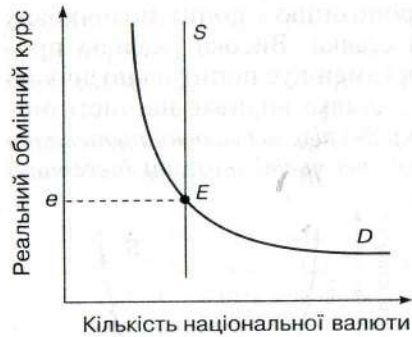

Рис. 14.2

Ринок іноземних валют

валюти є вертикальною, оскільки кількість валюти, яку постачають для чистих іноземних інвестицій, залежить не від валютного курсу, а від процентної ставки. За рівноважного обмінного курсу (точка E на рис.14.2) попит на національну валюту для купівлі чистого експорту точно дорівнює пропозиції національної валюти, яку хочуть обміняти на іноземну для купівлі зарубіжних активів.

Поеднаємо тепер ринок позичкових коштів і валютний ринок. Чисті іноземні інвестиції є тією змінною, яка пов'яже обидва ринки. На ринку позичкових коштів

чисті іноземні інвестиції є частиною попиту. На валютному ринку вони виступають джерелом пропозиції. Основним визначником чистих іноземних інвестицій є процентна ставка. З'ясувавши взаємозв'язок міжнародних потоків товарів і послуг та капіталів, розглянемо тепер модель Мандела—Флемінга, яка дає змогу аналізувати наслідки макроекономічної політики у відкритій економіці у короткостроковому періоді.

Модель Мандела—Флемінга — це модифікація моделі $IS-LM$. Для побудови цієї моделі припускають, по-перше, що рівень цін у короткостроковому періоді є незмінним, по-друге, що економіка країни є малою. Інакше кажучи, ця країна не може своєю макроекономічною політикою впливати на ситуацію у світовій економіці, зокрема на динаміку світової процентної ставки. По-третє, у цій малій відкритій економіці існує абсолютна мобільність капіталу, тобто немає жодних перешкод на шляху руху капіталу до країни чи

за її межі. Основною причиною міжнародної мобільності капіталів є різниця у прибутковості активів різних країн. По-четверте, у малій відкритій економіці внутрішня процентна ставка дорівнює світовій. Якби у малій відкритій економіці ця ставка перевищувала би рівень світової, то іноземці надавали би позики цій країні (наприклад, купували її облігації), що знижувало би внутрішню процентну ставку. І навпаки, якби внутрішня процентна ставка була нижчою за світову, то капітал відпливав би з країни, щоб отримати вищу віддачу за кордоном. Нестача капіталу підвищила би внутрішню процентну ставку до світової. Тому $r = r^*$, де r — внутрішня процентна ставка, r^* — світова процентна ставка.

Модель Мандела—Флемінга складається з трьох рівнянь, які описують рівновагу на товарному ринку (крива IS), грошовому ринку (крива LM) та рівність внутрішньої та світової процентних ставок. Ця модель описує ринок товарів майже так само, як модель $IS-LM$, лише додано новий член для чистого експорту.

Рівняння для ринку товарів і послуг (крива IS^*) має такий вигляд:

$$Y = C(Y - T) + I(r^*) + G + X(e).$$

Нове позначення (IS^*) показує, що цю криву зображають за незмінної процентної ставки на рівні світової процентної ставки r^* .

Це рівняння стверджує, що рівновага на товарному ринку досягається тоді, коли сукупні видатки дорівнюють обсягові національного виробництва (доходів). При цьому споживання прямо залежить від використовованого доходу, а інвестиції перебувають в оберненій залежності від процентної ставки, яка дорівнює світовій. Чистий ж експорт перебуває в оберненій залежності від обмінного курсу (e). Оскільки, за припущенням, $\pi = 0$, то номінальний і реальний обмінні курси збігаються ($e = \varepsilon$), збігаються також номінальна та реальна процентні ставки: $i = r$.

Модель Мандела—Флемінга описує ринок грошей за допомогою рівнянь кривої LM з урахуванням того, що внутрішня процентна ставка дорівнює світовій:

$$M/P = L(r^*, Y).$$

Попит на реальні грошові залишки перебуває в оберненій залежності від процентної ставки, яка дорівнює світовій, і у прямій залежності від доходу Y . Пропозицію грошей M визначає центральний банк. Отже, рівень цін P і пропозиція грошей M є екзогенними

величинами. З рівняння випливає, що пропозиція реальних грошових залишків дорівнює попиту на них.

Третє рівняння ($r = r^*$) означає, що процентна ставка у малій відкритій економіці дорівнює світовій процентній ставці.

Запишемо разом три рівняння моделі Мандела—Флемінга, які описують малу відкриту економіку з абсолютною мобільністю капіталу:

$$Y = C(C - Y) + I(r^*) + G + X(e),$$

$$M/P = L(r^*, Y),$$

$$r = r^*.$$

У цій моделі екзогенними змінними є змінні фінансової політики G і T , процентна ставка M , рівень цін P та світова процентна ставка r^* . Ендогенними змінними є дохід Y , обмінний курс e та процентна ставка r .

Зобразимо модель Мандела—Флемінга графічно. Проте у двомірному просторі неможливо одразу показати взаємозв'язок трьох змінних — доходу Y , обмінного курсу e та процентної ставки r . Тому будують два графіки, приймаючи в кожному з них одну з величин за незмінну. Обидва графіки ілюструють модель Мандела—Флемінга під різним оглядом.

Відкладемо по горизонтальній осі дохід (Y) — обсяг національного виробництва, а по вертикальній — процентну ставку (r) (рис. 14.3). Проведемо горизонтальну лінію, яка позначає рівень світової процентної ставки. Особливостями цієї графічної моделі є, по-перше, те, що модель зображається в системі координат ($Y-r$).

По-друге, положення й переміщення кривої IS^* залежать від рівня обмінного курсу [$IS^* = IS(e)$]. Тому зі зростанням обмінного курсу крива IS^* переміщуватиметься вліво, бо чистий експорт країни зменшується, вітчизняні товари на світових ринках дорожчають, а іноземні товари для резидентів — дешевшають.

Якщо національна процентна ставка нижча за світову, то вітчизняні інвестори вивозять капітал в інші країни, де рівень його прибутковості вищий. Для цього вони обмінюють національну валюту на іноземну. Пропозиція національної валюти зростає, що знижує валютний курс. Це підвищує конкурентоспроможність вітчизняних товарів на світових ринках, а чистий експорт вітчизняної економіки зростає. Крива IS^* переміщуватиметься вправо доти, доки національна процентна ставка не зрівняється зі світовою.

Протилежний процес розвиватиметься тоді, коли національна процентна ставка перевищує світову. За таких умов рівень прибут-

ковості капіталу у країні вищий, ніж за кордоном. Попит на національну валюту зростатиме, оскільки іноземні інвестори купуватимуть активи цієї країни. У результаті обмінний курс валюти країни підвищиться, що супроводжуватиметься зменшенням чистого експорту. Крива IS^* переміщуватиметься вліво доти, доки обмінний курс не зрівняє національну процентну ставку зі світовою.

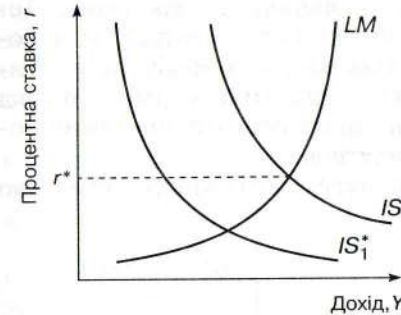

Рис. 14.3

Модель Мандела—Флемінга у системі координат доходу та процентної ставки ($Y-r$)

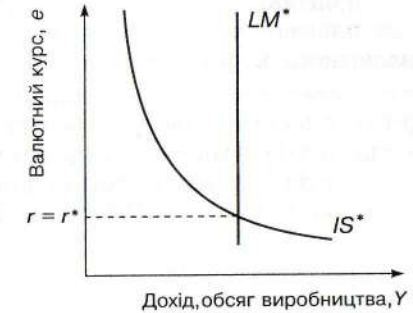

Рис. 14.4

Зображення моделі Мандела—Флемінга у системі координат ($Y-e$)

Отже, рівновага на товарних і грошових ринках досягається у точці перетину кривої IS^* зі світовою процентною ставкою r^* та кривою LM^* .

Модель Мандела—Флемінга можна зобразити й у системі координат — доходу Y та обмінного курсу e (рис. 14.4). Тепер вважаємо, що національна процентна ставка уже встановилася на рівні світової та є незмінною. У цьому випадку положення кривої IS^* аналогічне попередньому, проте внаслідок впливу не процентної ставки, а обмінного курсу. Річ у тім, що дохід перебуває в оберненій залежності від обмінного курсу (що вищий обмінний курс, то менший один із компонентів — чистий експорт).

Крива LM вертикальна, бо обмінний курс до рівняння кривої LM^* не входить. За даної світової процентної ставки рівняння LM^* визначає сукупний дохід незалежно від обмінного курсу.

Рівновага у національній економіці досягається в точці перетину кривих IS^* та LM^* . Ця точка показує обмінний курс та рівень доходу, за яких ринок товарів і ринок грошей перебувають у рівновазі.

Тепер застосуємо модель Мандела—Флемінга для аналізу впливу макроекономічної політики на малу відкриту економіку. Спочатку проаналізуємо наслідки макроекономічної політики в умовах плаваючого валютного курсу, який нині застосовує більшість країн.

Макроекономічна політика за плаваючого валютного курсу

Як уже зазначалось у темі 12, монетарна і фінансова політика у відкритій економіці мають інші результати порівняно із закритою. Тепер застосуємо новий інструментарій для дослідження наслідків макроекономічної політики у відкритій економіці. Припустимо, що уряд проводить стимулювальну фінансову політику шляхом зниження податків або збільшення державних видатків.

Стимулювальна фінансова політика перемістить криву IS^* вправо із положення IS^*_1 у IS^*_2 (рис. 14.5).

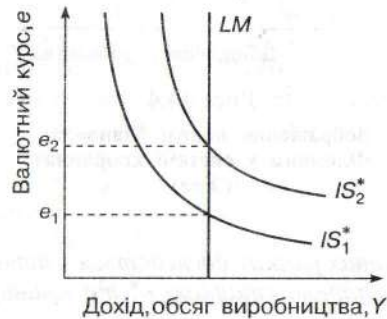

Рис. 14.5

Стимулювальна фінансова політика
за плаваючого валютного курсу

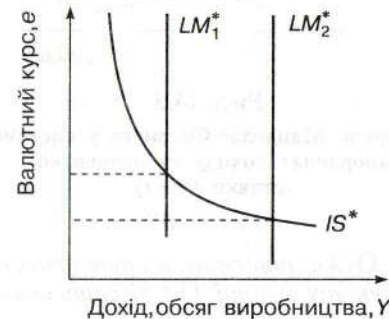

Рис. 14.6

Стимулювальна монетарна політика
за плаваючого валютного курсу

У малій відкритій економіці стимулювальна фінансова політика спричиняє інші наслідки порівняно із закритою. У закритій економіці стимулювальна фінансова політика збільшує обсяг національного виробництва, тоді як у малій відкритій економіці за плаваючого валютного курсу вона не впливає на цей обсяг. Чому? Річ у тім, що у малій відкритій економіці з підвищенням процентної ставки понад світову внаслідок стимулювальної фінансової політики відбувається приплив капіталу з-за кордону. Це означає розширення пропозиції іноземної валюти та збільшення попиту на валюту краї-

ни. Курс валюти країни зростає, що здорожчує вітчизняні вироби і зменшує чистий експорт. Як наслідок, зменшення чистого експорту нейтралізує вплив стимулювальної фінансової політики на дохід, тобто на обсяг національного виробництва.

Тепер проаналізуємо наслідки монетарної політики у відкритій економіці. Припустимо, що центральний банк хоче стимулювати економічне зростання, зменшуючи норму резервування. Якщо рівень цін незмінний у короткостроковому періоді, то збільшення пропозиції грошей збільшує реальні грошові залишки у національній економіці. Це означає, що крива LM переміщується вправо з положення LM^*_1 у LM^*_2 (рис. 14.6).

Зростання пропозиції грошей збільшує дохід. Монетарна політика у відкритій економіці впливає на обсяг національного виробництва у тому самому напрямі, що й у закритій, але механізм цього впливу інший. Збільшення пропозиції грошей у закритій економіці знижує процентну ставку, стимулює видатки на внутрішні інвестиції, що розширює обсяг виробництва. У малій відкритій економіці за абсолютної мобільності капіталу внутрішня процентна ставка дорівнює світовій. Зі збільшенням пропозиції грошей внутрішня процентна ставка дещо знизиться, що спричиняє не стільки зростання обсягу інвестицій, скільки відплив капіталу за кордон, де він може здобути дещо вищий дохід. Цей вплив нейтралізуватиме зниження внутрішньої процентної ставки. Водночас відплив капіталу за кордон збільшує пропозицію національної валюти на міжнародних ринках, тому її обмінний курс знижується, що стимулює експорт та стримує імпорт. Зрештою, стан торговельного балансу поліпшується, що збільшує сукупний попит і обсяг національного виробництва (дохід).

Отже, у малій відкритій економіці монетарна політика впливає на дохід через зміну валютного курсу, а не процентної ставки.

У світовій зовнішньоторговельній політиці чимало країн з перехідною економікою намагаються захистити вітчизняного товаровиробника, запроваджуючи мита і квоти. Ці торговельні обмеження скорочують імпорт і збільшують чистий експорт. Крива чистого експорту X переміститься вгору, що показано на рисунку 14.7.

Унаслідок збільшення сукупних видатків крива IS^* переміститься вправо. Водночас через зменшення імпорту попит на іноземну валюту, а отже й пропозиція національної валюти, звужуються, що підвищує курс останньої. Оскільки крива LM вертикальна, то торговельні обмеження підносять обмінний курс, але не впливають на обсяг національного виробництва (рис. 14.8).

Одночасно торговельні партнери країни можуть запровадити аналогічні торговельні бар'єри.

Отже, протекціоністська зовнішньоторговельна політика за режиму вільного плавання валюти є неефективною, бо не впливає на стан торговельного балансу.

Рис. 14.7

Переміщення кривої чистого експорту

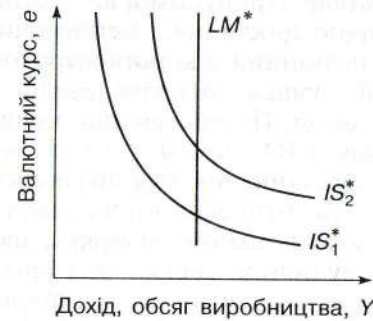

Рис. 14.8

Торговельні обмеження за плаваючого валютного курсу

Макроекономічна політика за фіксованого валютного курсу

Тепер з'ясуємо наслідки макроекономічної політики в умовах фіксованих обмінних курсів, за яких функціонувала економіка більшості країн світу в 1950–1960-х роках у межах Бреттон-Вудської системи (про міжнародні валютні системи мова йтиме у третьому питанні цієї теми).

Фіксовані валютні курси передбачають, що центральні банки країн зобов'язуються купувати або продавати національну валюту за обумовленою заздалегідь ціною. Для здійснення операцій купівлі-продажу валюти центральний банк повинен мати резерви іноземної валюти (які попередньо треба нагромадити) і власної валюти (яку можна надрукувати).

У системі фіксованих валютних курсів єдиною метою монетарної політики є підтримання курсу на оголошеному рівні. Інакше кажучи, основне завдання центрального банку полягає в тому, щоб пропозиція грошей була такою, коли рівноважний валютний курс дорівнює оголошеному. Щоб з'ясувати, як відбувається зміна пропозиції грошей відповідно до рівня фіксованого обмінного курсу, розглянемо такі два можливі випадки.

1. *Офіційно оголошений (фіксований) обмінний курс нижчий за рівноважний.* Припустимо, що НБУ повідомив, що встановлює обмінний курс на рівні 6 грн за долар, але за наявної пропозиції грошей його можна купити за 5,5 грн, бо відчувається нестача гривень в обігу. У цьому разі біржовики-спекулянти купуватимуть долари по

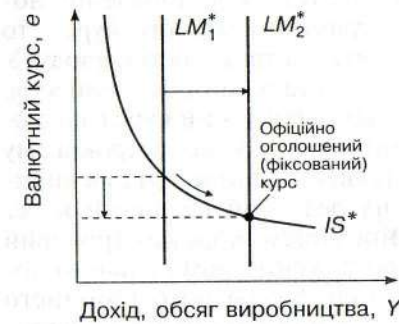

Рис. 14.9

Вплив фіксованого валютного курсу на пропозицію грошей

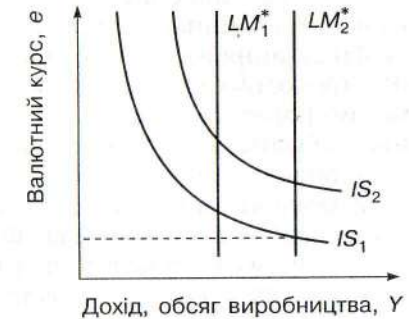

Рис. 14.10

Стимулювальна фіскальна політика за фіксованого обмінного курсу

5,5 грн і продаватимуть їх НБУ за 6 грн, отримуючи непогані прибутки. Коли НБУ купує у біржовиків ці долари, то збільшує пропозицію грошей у національній економіці. Збільшення пропозиції грошей переміщує криву (LM^*) вправо, що означає зниження рівноважного валютного курсу (рис. 14.9).

Ці валютні операції тривають доти, доки офіційно зафіксований курс нижчий за рівноважний, що означає збільшення пропозиції грошей. Зрештою, рівноважний валютний курс знижується до оголошеного рівня.

2. *Офіційно оголошений (фіксований) курс вищий за рівноважний.* Припустимо тепер, що НБУ повідомив, що встановлює обмінний курс на рівні 5,5 грн за долар, а рівноважний курс на ринку становить 6,0 грн. У цьому разі біржовикам дуже вигідно купувати долари у НБУ за 5,5 грн і продавати на ринку за 6 грн. Наслідком цих валютних операцій буде поступове зменшення в обігу національної валюти, що означає переміщення кривої (LM^*) вліво і підвищення обмінного курсу (рис. 14.9). Пропозиція грошей зменшуватиметься доти, доки рівноважний обмінний курс не зросте до оголошеного рівня.

Однак у процесі продажу центральним банком доларів його офіційні валютні резерви вичерпуються. У разі нестачі валютних резервів єдиною можливістю збереження фіксованого валютного курсу є *девальвація* національної валюти, тобто встановлення нижчого офіційного курсу, що відповідає ринковому.

Зауважимо, що описаний механізм стосується встановлення номінального обмінного курсу. Щодо реального обмінного курсу, то його фіксування на певному рівні залежить від тривалості періоду. У довгостроковому періоді ціни гнучкі, тому реальний обмінний курс може змінюватися, навіть коли номінальний обмінний курс є фіксованим. Фіксований номінальний обмінний курс у довгостроковому періоді впливає лише на пропозицію грошей та рівень цін і не впливає на реальні змінні, в тому числі на реальний обмінний курс.

Оскільки модель Мандела—Флемінга описує короткостроковий період, в якому ціни незмінні, то запровадження номінального обмінного курсу рівнозначне встановленню фіксованого обмінного курсу. Тепер можна з'ясувати, як макроекономічна політика впливає на малу відкриту економіку за фіксованого обмінного курсу.

Фіскальна політика. Припустимо, що уряд намагається стимулювати економічне зростання через зниження податків та збільшення державних видатків. Збільшення видатків перемістить криву IS^* управо і підвищить обмінний курс (рис. 14.10).

Щоб утримати обмінний курс на оголошеному рівні, центральний банк скуповуватиме іноземну валюту, яку йому продаватимуть спекулянти. Це автоматично збільшуватиме пропозицію грошей, що перемістить криву LM^* також управо. Отже, *стимулювальна фіскальна політика за фіксованого валютного курсу збільшує сукупний дохід, а нова рівновага на товарних і грошових ринках встановлюється за попередніх рівнів фіксованого обмінного курсу та процентної ставки.*

Монетарна політика. В умовах фіксованого валютного курсу практично неможливо проводити національну монетарну політику. Для прикладу припустимо, що у малій відкритій економіці центральний банк намагається використати важелі монетарної політики для стимулювання зростання обсягу національного виробництва. Наприклад, він знижує норму резервування і купує державні облигації в економічних суб'єктів, що збільшує пропозицію грошей. Спочатку крива LM^* переміщуватиметься вправо, а курс національної валюти і внутрішня процентна ставка знижуватимуться (рис. 14.11).

Зі зниженням ринкового курсу національної валюти спекулянти продаватимуть її центральному банку, який обмінює національну валюту на іноземну за фіксованим курсом. Пропозиція грошей у ма-

лій відкритій економіці зменшується, крива LM^* повертається до свого попереднього положення. У результаті обсяг національного виробництва і валютний курс не змінюються.

Отже, у системі фіксованих валютних курсів монетарна політика у своєму звичному розумінні не дає результатів.

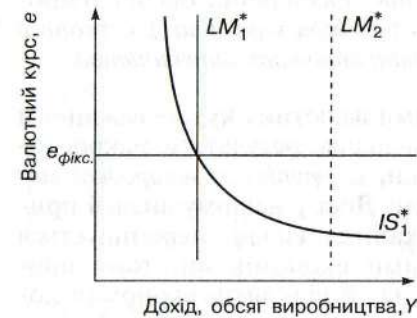

Рис. 14.11

Стимулювальна монетарна
політика за фіксованого
валютного курсу

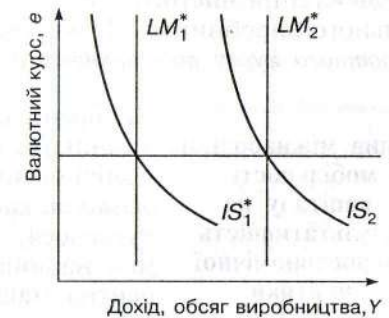

Рис. 14.12

Зовнішньоторговельні
обмеження за фіксованого
валютного курсу

Монетарна політика впливає на ділову активність лише за зміни офіційного рівня валютного курсу шляхом девальвації або ревальвації. *Зниження рівня фіксованого обмінного курсу національної валюти, як нам уже відомо, називають девальвацією, а підвищення обмінного курсу — ревальвацією.*

Якщо стимулювальні заходи центрального банку доповнити девальвацією, то зворотного переміщення кривої LM^* не відбудеться. Унаслідок проведеної девальвації зростає чистий експорт. Вплив девальвації практично той самий, що й від збільшення пропозиції грошей за плаваючого валютного курсу. Ревальвація валюти переміщує криву LM^* вліво, зменшує чистий експорт і знижує сукупний дохід.

Зовнішньоторговельна політика. Торговельні обмеження за фіксованого валютного курсу спричиняють інші наслідки, ніж за плаваючого. Припустимо, що, захищаючи національного виробника, уряд запроваджує імпорتنі квоти або мито. Цей захід зменшить імпорт і стимулюватиме збільшення чистого експорту. Крива IS^* переміщується вправо, що підвищує обмінний курс (рис. 14.12). Курс національної валюти зростає внаслідок того, що попит на іноземну валюту зменшується, а відтак зменшується пропозиція національної

валюти. Щоб утримати курс національної валюти на офіційно проголошеному рівні, центральний банк уживає заходів для збільшення грошової маси в економіці. В результаті обмінний курс не змінюється, а пропозиція грошей збільшується, що підсилює тенденцію до зростання чистого експорту.

Зростання чистого експорту означає збільшення обсягу національного виробництва. Отже, *торговельні обмеження за фіксованого валютного курсу розширюють обсяг національного виробництва.*

Вплив міжнародної мобільності капіталу на результативність макроекономічної політики

За обраної системи валютних курсів важливим чинником, що визначає результати макроекономічної політики, є *ступінь міжнародної мобільності капіталу*. Досі у нашому аналізі припускалося, що капітал вільно переміщується між національними економіками, тому процентна ставка у малій відкритій економіці дорівнює світовій процентній ставці: $r = r^*$. Проте міжнародний рух капіталу нерідко стримується *інституціями, що проводять монетарну політику*, що викликає відмінності у рівнях процентних ставок. Істотним чинником останнього є й *нерозвинутість фінансових ринків*, зокрема в країнах з перехідною економікою.

Ще однією причиною різних рівнів процентних ставок у національних економіках є *неоднаковий ступінь ризику*. Коли міжнародні інвестори купують цінні папери, скажімо, США або Німеччини, вони упевнені, що отримають свої гроші з процентом. Що ж до країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою, то там інвестори остерігаються політичних збурень, котрі можуть призвести до невиконання позичальниками їхніх зобов'язань. Для залучення капіталу позичальникам доводиться платити вищі процентні ставки, щоб компенсувати кредиторам ризик, пов'язаний із наданням позик. Це також знижує мобільність капіталу.

Рівень процентних ставок неоднаковий у різних малих національних економіках і внаслідок *очікуваних змін валютних курсів*. Нехай міжнародні інвестори прогнозують знецінення рубля щодо гривні. У цьому разі позики у рублях повертатимуть у менш цінній валюті порівняно з позиками у гривнях. Для відшкодування прогнозованого знецінення російської валюти процентна ставка в Україні буде нижчою, ніж у Росії.

Отже, внаслідок низки обставин процентна ставка в одних малих відкритих економіках може відрізнятись від її рівня в інших. Тобто

в різних національних економіках міжнародна мобільність капіталу є неоднаковою.

Ступінь мобільності капіталу, як уже зазначалося, у малій відкритій економіці помітно впливає на результативність макроекономічної політики. Інакше кажучи, низька чутливість капіталу до змін процентних ставок в економіці країни може спричинити певні наслідки макроекономічної політики.

Припустімо, що національна економіка функціонує у режимі *плаваючого валютного курсу*. В умовах абсолютної мобільності капіталу стимулювальна фіскальна політика, як проаналізовано вище, є майже безрезультатною: вона не збільшує обсяг національного виробництва й доходу. Тепер припустімо, що мобільність капіталу в цій економіці невисока. Тоді збільшення державних видатків або зниження податків підвищуватимуть національну процентну ставку. Проте приплив іноземного капіталу не буде достатнім, аби спричинити зростання попиту на національну валюту та її поцінування. Здорожчання національної валюти не відбудеться; навпаки, вона знецінюватиметься, що збільшуватиме чистий експорт. Крива *IS* переміщуватиметься вправо, а це означає, що зростає обсяг національного виробництва.

Отже, *результативність фіскальної політики у національній економіці за плаваючого валютного курсу перебуває в оберненій залежності від ступеня мобільності капіталу: що вища мобільність капіталу, то нижча результативність фіскальної політики.*

Тепер — про фіскальну політику за *фіксованого валютного курсу* та за різної мобільності капіталу. В умовах високої мобільності капіталу стимулювальна фіскальна політика є високорезультативною і супроводжується помітним зростанням обсягу національного виробництва. За обмеженої мобільності капіталу збільшення державних видатків чи зниження податків означають збільшення сукупних видатків, і крива *IS* переміщуватиметься вгору, що збільшує обсяг національного виробництва і процентну ставку.

Однак зростання обсягу національного виробництва розширює імпорт, пропозиція національної валюти зростає, і це знижує її курс. Аби утримати його на фіксованому рівні, центральний банк змушений зменшити пропозицію власних грошей, наприклад, продаючи іноземну валюту. За низької мобільності капіталу через недостатній приплив іноземного капіталу може статися витіснення внутрішніх інвестицій унаслідок збільшення процентної ставки, що зменшить приріст обсягу національного виробництва.

Отже, у малій відкритій економіці за фіксованого валютного курсу та низької мобільності капіталу результативність фіскальної політики знижується. І навпаки, з підвищенням мобільності капіталу результативність цієї політики зростає.

Результативність стимулювальної монетарної політики за гнучких валютних курсів в умовах невисокої мобільності капіталу дещо знижується. Річ у тім, що зі збільшенням пропозиції грошей внутрішня процентна ставка падає. За абсолютної мобільності капіталу вона швидко повертається до рівня світової процентної ставки унаслідок відпливу капіталу — купівлі іноземних цінних паперів. Відплив капіталу за кордон, як уже зазначалося, збільшує пропозицію національної валюти, що знижує її обмінний курс і збільшує чистий експорт та обсяг національного виробництва загалом. За низької мобільності капіталу вплив капіталу буде незначним, тому зниження курсу національної валюти буде меншим, що слабше стимулюватиме чистий експорт, а відтак і приріст обсягу національного виробництва буде меншим. Отже, *результативність монетарної політики у малій відкритій економіці за гнучких валютних курсів та за абсолютної мобільності капіталу досягає максимуму. Зі зниженням рівня міжнародної мобільності капіталу результативність монетарної політики знижується. За фіксованого обмінного курсу механізм монетарної політики не працює, бо пропозиція грошей просто підтримує обмінний курс на оголошеному рівні.*

У таблицях 14.1 і 14.2 підсумовано аналіз впливу фіскальної та монетарної політики у короткостроковому періоді на обсяг національного виробництва, валютний курс і торговельний баланс у різних системах валютних курсів за різного рівня мобільності капіталу.

Таблиця 14.1

Наслідки макроекономічної політики за абсолютної мобільності капіталу

Вплив на:	Стимулювальна фіскальна політика		Стимулювальна монетарна політика	
	Фіксований курс	Плаваючий курс	Фіксований курс	Плаваючий курс
Обсяг національного виробництва, Y	↑+++	0	0	↑+++
Валютний курс, e	0	↑	0	↓
Чистий експорт, X	0	↓	0	↑

У таблицях показано напрями зміни обсягу виробництва (доходу) Y , обмінного курсу e та торговельного балансу X унаслідок заходів макроекономічної політики. Знак “↑” означає, що змінна збільшується; “↓”— зменшується; “0” — відсутність впливу; “+++” означають найбільший приріст обсягу національного виробництва; “++” — менший приріст і “+” — найменший його приріст. Обмінний курс e визначаємо за британським численням: кількість іноземної валюти, яку можна придбати за одиницю національної валюти.

Таблиця 14.2

Наслідки макроекономічної політики за низької мобільності капіталу

Вплив на:	Стимулювальна фіскальна політика		Стимулювальна монетарна політика	
	Фіксований курс	Плаваючий курс	Фіксований курс	Плаваючий курс
Обсяг національного виробництва, Y	↑+	↑++	0	↑++
Валютний курс, e	0	↓	0	↓
Чистий експорт, X	↓	↑	0	↑

Знання механізму дії того або іншого напрямку макроекономічної політики за різних систем валютних курсів та інших складових макросередовища дає змогу прогнозувати можливі наслідки різних варіантів стабілізаційної політики.

14.2. Платіжний баланс

Для характеристики зовнішньоекономічних відносин застосовують різні показники. Офіційним показником, у якому відбиваються всі форми зовнішньоекономічних зв'язків країни, є її платіжний баланс. Аналіз платіжного балансу дає змогу судити про стан справ країни з відкритою економікою, тобто про те, наскільки ефективно країна може управляти своєю зовнішньоекономічною діяльністю.

Система подвійного запису в платіжному балансі

Платіжний баланс — це систематизований запис усіх міжнародних операцій резидентів країни з нерезидентами за певний проміжок часу, — як правило, за рік. Платіжний баланс складається в національній валюті або в іноземній, наприклад у доларах США. Спрощений варіант платіжного балансу наведено в таблиці 14.3. Він містить стандартні компоненти, які передбачає методика його обчислення, рекомендована МВФ.

Складаючи платіжний баланс, розрізняють реальні і фінансові потоки. Рух товарів, послуг, матеріальних або інших нефінансових активів називають **реальними потоками**. Реальні потоки у грошовому виразі відображають на поточному рахунку. Рух вимог та зобов'язань, що виникають у зв'язку з рухом реальних потоків, називають **фінансовими потоками** і відображають на рахунку капіталу та фінансів.

Платіжний баланс складається з двох підрозділів — *дебету* і *кредиту*. Для складання платіжного балансу використовують метод подвійного бухгалтерського запису. Суть цього методу полягає в тому, що кожна операція має два записи. Один з них реєструється як кредит із додатним знаком, інший — як дебет із від'ємним знаком. Тому платіжний баланс — сума дебету і кредиту — дорівнює нулю. Більшість записів у платіжному балансі відображає зовнішньоекономічні операції, в яких одні економічні цінності обмінюються на інші. Тому в рахунках платіжного балансу роблять подвійний запис. Припустімо, наприклад, що вітчизняне підприємство експортувало за кордон товарів на суму 20 млн дол. США. У цьому разі в підрозділі платіжного балансу "*Кредит*" буде зареєстровано експорт, а в підрозділі "*Дебет*" — збільшення іноземної валюти на ту саму суму:

	Кредит	Дебет
Експорт, млн дол.	20	—
Іноземна валюта, млн дол.	—	20

У платіжному балансі країни також ураховуються зовнішньоекономічні операції, які не супроводжуються зустрічним потоком цінностей, а є просто одностороннім безкоштовним переданням товарів, списанням боргів чи наданням неоплатних послуг. Такі операції називають **односторонніми переказами**. У цьому разі автоматично буде зроблено лише один запис, а другий запис, що збалансовує одно-

сторонне надходження або відплив цінностей, робиться у спеціальній статті "*Перекази*".

Таблиця 14.3

Платіжний баланс країни: типові компоненти

	Кредит	Дебет	Сальдо
I. Поточний рахунок			
А. Товари і послуги			
			Баланс товарів і послуг
1. Товари			Торговельний баланс
2. Послуги (нефакторні)			Баланс послуг
2.1. Транспортні послуги			
2.2. Туризм			
2.3. Послуги зв'язку			
2.4. Будівельні послуги			
2.5. Страхові послуги			
2.6. Фінансові послуги			
2.7. Інформаційні послуги та інші			
Б. Доходи від факторних послуг			Чистий зовнішній дохід
1. Оплата праці			
2. Доходи від інвестицій			
В. Поточні перекази			Чисті поточні перекази
II. Рахунок капіталу і фінансів			
А. Рахунок капіталу			
1. Перекази капіталу			
2. Придбання/продаж нефінансових активів			
Б. Фінансовий рахунок			
1. Прямі інвестиції			Чисті прямі іноземні інвестиції
1.1. За кордоном			
1.2. В економіку країни			
2. Портфельні інвестиції			
2.1. Активи			
2.2. Зобов'язання			
3. Інші інвестиції			
3.1. Активи			
3.2. Зобов'язання			
4. Резервні активи			Баланс офіційних розрахунків

4.1. Монетарне золото	
4.2. Спеціальні права запозичення	
4.3. Резервна позиція в МВФ	
4.4. Іноземна валюта	
Статистичні розбіжності	
Баланс	0

Наприклад, країна отримала гуманітарну допомогу на суму 12 млн дол. США. У платіжному балансі буде зроблено такий запис:

	Кредит	Дебет
Імпорт, млн дол	—	12
Перекази, млн дол.	12	—

У підрозділі “Кредит” платіжного балансу відображається вплив за межі країни цінностей, які компенсуються зворотним потоком цінностей до країни. У цей підрозділ заносять експорт товарів і послуг, отримуваний дохід та збільшення зобов’язань (пасивів) або зменшення активів. Кредитові операції забезпечують надходження іноземної валюти до країни.

У підрозділі “Дебет” платіжного балансу відображається надходження в країну від нерезидентів цінностей, що компенсуються впливом цінностей за межі країни. У цей підрозділ заносять імпорт товарів і послуг, виплачуваний дохід, зменшення зобов’язань або збільшення активів. Дебетові операції відображають використання іноземної валюти.

Класифікація статей платіжного балансу

Згідно з методикою МВФ, класифікація статей платіжного балансу ґрунтується на виокремленні двох основних розділів: “Поточний рахунок” та “Рахунок капіталу і фінансів”.

Поточний рахунок узагальнює статистичні дані про рух між країною та рештою світу реальних ресурсів (товарів, послуг, доходів). У ньому виділяють три широкі категорії: *товари і послуги (нефакторні)*, *доходи від факторних послуг* і *поточні перекази*. Стаття “Товари” відображає експорт та імпорт товарів. Експорт, як уже зазначалося, записують у кредит зі знаком плюс, бо він постачає іноземну валюту. Перед імпортом, який записують у дебеті, стоїть знак мінус, бо його здійснення потребує використання іноземної валюти. Імпорт країни зобов’язує її платити решті світу, а

це зменшує запаси іноземної валюти в банках країни. *Різницю між експортом та імпортом називають торговельним балансом*. Торговельний баланс країни *активний*, якщо її експорт перевищує імпорт, і *пасивний*, якщо імпорт перевищує експорт.

У сучасних умовах міжнародна торгівля послугами охоплює по-дорожжі, послуги транспорту, зв’язку, банківських установ, платежі за використання різних матеріальних і нематеріальних активів (будівлі, споруди, земля та її надра, природні угіддя, плата за використання авторських прав, ліцензії, патенти тощо). Вартість послуг, наданих резидентами нерезидентам, називають *експортом послуг* і записують у кредиті. Вартість послуг, отриманих резидентами від нерезидентів, називають *імпортом послуг* і відображають у дебеті.

Баланс товарів і послуг країни — це різниця між її експортом товарів і послуг та її імпортом товарів і послуг.

Стаття поточного рахунку “Доходи” відображає доходи, які отримали на свої фактори виробництва резиденти за кордоном, а нерезиденти — в даній країні. Заробітна плата, одержана резидентами за кордоном, доходи від фінансових активів за кордоном (дивіденди за акції, проценти за кредити тощо) записуються у кредиті. Доходи, які виплачені у країні нерезидентам — зарплата, дивіденди за акції, проценти, — записують у дебеті статті “Доходи”. *Сальдо цих доходів називають чистим зовнішнім доходом*.

Стаття “Поточні перекази” — це односторонні перекази державних і приватних одиниць у країну та з неї. Перекази, одержані резидентами від нерезидентів, записуються у кредиті, а перекази, зроблені резидентами нерезидентам, — у дебеті. До переказів належать пенсії, що виплачуються громадянам країни, які проживають за кордоном, гуманітарна і технічна допомога, приватні дарування та ін. Односторонні перекази збільшують використовуваний дохід та обсяги споживання у країні-отримувачі.

Підсумувавши всі статті поточного рахунку, отримуємо баланс поточного рахунку.

У *другому розділі платіжного балансу* відображаються потоки капіталу і фінансів. Це рух коштів, будь-яких зобов’язань і вимог, що виникають між резидентами різних країн при взаємних розрахунках за товари і послуги, позиках грошей або товарів, погашенні боргів, інвестиціях у нерухоме майно, цінні папери та інші активи за кордоном.

Рахунок капіталу і фінансів об’єднує два самостійні рахунки — *рахунок капіталу та фінансовий рахунок*. Рахунок капіталу враховує *перекази капіталу і придбання (продаж) нефінансових активів*. Пере-

кази капіталу, на відміну від поточних переказів, змінюють обсяг капіталу країн. Капітал країни-одержувача збільшується, а країни-донора — зменшується. Прикладами переказів капіталу є передання прав власності на активи, списання боргів. До переказів капіталу відносять також грошові перекази, які збільшують матеріальні або фінансові активи отримувача (акції, житло, об'єкти виробничого призначення та ін.).

Перекази капіталу, одержані резидентами, відображаються у кредиті, а перекази резидентів нерезидентам зменшують активи резидентів і відображаються в дебеті.

До нефінансових активів відносять авторські права, патенти, ліцензії. Обсяг нематеріальних активів, придбаних резидентами в нерезидентів, записують у дебеті, а обсяг активів, проданих нерезидентам, — у кредиті.

Фінансовий рахунок відображає операції з активами і зобов'язаннями (пасивами) резидентів стосовно нерезидентів. Активи і зобов'язання класифікуються на такі чотири групи: *прямі інвестиції, портфельні інвестиції, інші інвестиції та резервні активи*.

До *прямих* належать такі інвестиції, коли іноземний інвестор володіє десятьма і більше відсотками звичайних акцій акціонерного товариства. Збільшення прямих інвестицій нерезидентів в економіку країни і зменшення прямих інвестицій резидентів за кордоном відображаються у кредиті. Збільшення інвестицій резидентів за кордон і зменшення інвестицій нерезидентів відображаються у дебеті.

До *портфельних* інвестицій належать такі, коли іноземний інвестор володіє менш ніж 10% акціонерного капіталу, а також облігації та інші довгострокові цінні папери (держави і корпорацій), інструменти грошового ринку (короткострокові облігації, векселі), фінансові похідні інструменти (опціони, валютні ф'ючерси тощо).

Інші інвестиції охоплюють усі ті операції з активами і пасивами, які не потрапили ні до прямих, ні до портфельних інвестицій, ні до резервів. Це комерційні кредити постачальників, аванси, довгострокові кредити МВФ тощо.

Портфельні та інші інвестиції класифікуються за належністю фінансових інструментів до активів або зобов'язань резидентів стосовно нерезидентів. У кредиті відображаються збільшення міжнародних зобов'язань та зменшення іноземних активів резидентів; у дебеті — збільшення іноземних активів і зменшення зобов'язань резидентів перед нерезидентами.

До *резервних активів* належать суворо визначені активи, що перебувають у власності або під контролем центрального банку країни: мо-

нетарне золото (золотий запас країни), спеціальні права запозичення, резервна позиція країни в МВФ, активи в іноземній валюті та ін.

Центральний банк використовує резервні активи для усунення диспропорцій платіжного балансу або для регулювання валютного курсу. У статті "*Резервні активи*" відображається їхня зміна на балансі центрального банку впродовж певного періоду. Сальдо статті "*Резервні активи*" називають *балансом офіційних розрахунків*.

Резервні активи є ліквідними зобов'язаннями зарубіжних центральних банків та інших інституцій іноземних держав. Купівля іноземних активів для резервів центрального банку є, так би мовити, "імпортом зобов'язань нерезидентів". Тому збільшення офіційних валютних резервів відображається в дебеті, а зменшення — у кредиті. Якщо за підсумком операцій з резервами запас резервних активів упродовж звітного періоду збільшується, баланс офіційних розрахунків буде від'ємним, при зменшенні резервів — додатним.

Дані про потоки товарів і послуг, купівлю і придбання активів надходять із різних джерел. Так, відомості про експорт та імпорт дає митна статистика, дані про надходження іноземної валюти на рахунки резидентів та здійснені ними платежі — банки. Такі дані, утім, можуть не збігатися. Крім того, через різницю в часі реєстрації угод та неоднорідність цін також можуть виникнути розбіжності. Вони реєструються у спеціальній статті платіжного балансу "*Статистичні розбіжності*". Цифра, яку показує ця стаття, здебільшого невелика й стабільна. Однак її значення може різко зростати у країнах зі слабким контролем за наданням статистичних звітів учасниками зовнішньоекономічної діяльності. Водночас чимала частина зовнішньоекономічних операцій узагалі не реєструється і не відображається у платіжному балансі (контрабанда товарів, незаконні послуги тощо).

Статті платіжного балансу можна розчленувати на *основні й зрівноважувальні*. Згідно з концепцією МВФ, сальдо поточного рахунку і сальдо рахунку капіталу та фінансів (за вирахуванням статті "*Резервні активи*") класифікуються як підсумковий баланс, який зрівноважується операціями з офіційними резервами. Крім резервних активів, для фінансування дефіциту платіжного балансу відповідні державні органи можуть використовувати позики за кордоном тощо.

Відповідно до принципів побудови платіжного балансу він завжди збалансований. Поняття активного (додатне сальдо) і пасивного (від'ємне сальдо) можна застосувати лише до окремих його частин. В аналізі платіжного балансу звичайно виділяють *сальдо*

торгівельного балансу, балансу поточного рахунку, балансу рахунку капіталу та балансу офіційних розрахунків.

— **Взаємозв'язок рахунків платіжного балансу**

Як уже зазначалося, торговельний баланс — це різниця між експортом та імпортом товарів. Якщо в довгостроковому періоді країна має пасивний торговельний баланс, то це свідчить про низьку конкурентоспроможність її товарів на світових ринках. Однак у короткостроковому періоді пасивний торговельний баланс не завжди можна розглядати як ознаку негативних тенденцій у національній економіці. Іноді від'ємне сальдо цього балансу може відображати зростання імпорту внаслідок припливу прямих інвестицій до країни.

Сальдо поточного рахунку у платіжному балансі є стрижневим. Активне сальдо поточного рахунку означає, що країна є нетто-кредитором відносно інших країн. І навпаки, пасивне сальдо поточного рахунку свідчить, що країна є боржником. Країна з додатним поточним рахунком фактично інвестує частину своїх національних заощаджень за кордон.

Сальдо рахунку капіталу і фінансів фактично становить дзеркальне відображення сальдо поточного рахунку, бо показує фінансування потоку реальних ресурсів. Сальдо балансу офіційних розрахунків свідчить про збільшення (зменшення) офіційних резервів країни в іноземних ліквідних активах.

Платіжний баланс, як нам уже відомо, містить два основні рахунки — поточний рахунок і рахунок капіталу і фінансів. Рахунок капіталу і фінансів об'єднує баланс фінансових операцій економічних агентів та баланс операцій з офіційними валютними резервами.

Баланс поточного рахунку разом із балансом рахунку капіталу та фінансів (без статті “Резервні активи”) є підсумковим платіжним балансом, або платіжним балансом автономних операцій. Останній формується в ході зовнішньоекономічних операцій, що їх здійснюють економічні агенти, які дбають про власні інтереси, не беручи до уваги можливих наслідків своєї діяльності для платіжного балансу своєї країни загалом. Урівноважують платіжний баланс уже операції центрального банку.

Якщо підсумковий платіжний баланс дорівнює нулю, тобто поточний рахунок збігається з рахунком капіталу та фінансів (без операцій центрального банку), то платіжний баланс країни врівноважений. Однак найчастіше поточний рахунок і рахунок капіталу та

фінансів не дорівнюють один одному. Це трапляється тоді, коли надходження іноземної валюти до країни перевищують її використання, або навпаки — видатки іноземної валюти перевищують її надходження в країну.

Сальдо всіх рахунків платіжного балансу дорівнює нулю:

$$CAB + CFAB + SD + OSD = 0,$$

де CAB — сальдо балансу поточного рахунку;

$CFAB$ — сальдо балансу рахунку капіталу і фінансів без статті “Резервні активи”;

SD — статистичні розбіжності;

OSD — сальдо балансу офіційних розрахунків.

Підсумковий платіжний баланс називають *активним*, коли $CAB + CFAB + SD > 0$. У цьому разі надходження до країни іноземної валюти від зовнішньоекономічної діяльності перевищують використання (видатки) іноземної валюти резидентами країни. Підсумковий платіжний баланс називають *пасивним* тоді, коли $CAB + CFAB + SD < 0$. У цьому разі країна заробляє менше іноземної валюти, ніж витрачає.

За активного підсумкового платіжного балансу центральний банк збільшує валютні резерви, що нейтралізує приплив іноземної валюти до країни. Це дебетова операція. У статті “Резервні активи” буде зроблено запис зі знаком мінус. За пасивного підсумкового платіжного балансу брак надходжень іноземної валюти покривають її запасами, якими володіє центральний банк. Це відображається у кредиті статті “Резервні активи”.

Отже, підсумковий платіжний баланс дорівнює балансові офіційних розрахунків із протилежним знаком. Оскільки баланс офіційних розрахунків нейтралізує надлишок або нестачу підсумкового балансу, то його нерідко називають *компенсаційним балансом*.

На підставі статей платіжного балансу визначають міжнародну інвестиційну позицію країни. Для цього порівнюють зовнішні активи і зобов'язання резидентів. Якщо зовнішні активи резидентів країни перевищують їхні зобов'язання решті світу, то країну називають *чистим кредитором*. І навпаки, якщо зобов'язання решті світу перевищують активи за кордоном, то країну називають *чистим боржником*. Міжнародна інвестиційна позиція країни має важливе значення для аналізу стану її економіки загалом.

14.3. Міжнародні системи валютних курсів

У темі 6 було з'ясовано суть та види валютних курсів. Тут проаналізуємо впливи міжнародних систем валютних курсів на відкриту економіку. У XIX — XX ст. країни використовували три різні системи валютних курсів:

- 1) фіксовані валютні курси за золотого стандарту;
- 2) регульовано-фіксовані курси у Бретон-Вудській системі;
- 3) кероване плавання валютних курсів у нинішній валютній системі.

Золотий стандарт: фіксовані валютні курси

З останньої третини XIX ст. до початку 1930-х років, за винятком Першої світової війни, існувала міжнародна валютна система, що відома як *золотий стандарт*. Вона передбачала практично фіксовані валютні курси, бо їхні відхилення від монетного паритету були незначними. Вони обмежувалися вартістю витрат на пакування, страхування і транспортування золота з однієї країни в іншу. Сукупні витрати, залежно від відстані між країною-боржником і країною-кредитором, становили лише 0,2 — 0,5% вартості золота, яке пересилалося.

Боржник, який мав кредитора за кордоном, вибирав спосіб платежу — іноземна валюта або золото, яке він міг вільно отримати в банку за банкноти. Зрозуміло, що він вибирав дешевший спосіб. Доки відхилення курсу іноземної валюти вгору від монетного паритету не перевищувало витрат на пересилання золота, доти було вигідніше здійснювати платежі не золотом, а іноземною валютою. Якщо ж курс іноземної валюти перевищував монетний паритет плюс витрати на транспортування золота, то боржникові вигідніше було купити золото і переслати його своєму кредиторові за кордон. Якщо, з іншого боку, курс іноземної валюти відхилявся вниз від паритету більше, ніж на величину витрат на пересилання золота, то для кредитора було вигідніше вимагати від боржника здійснити платіж золотом. Тому за золотого стандарту валютний курс не міг відхилятися від монетного паритету більше, ніж на величину витрат, пов'язаних із переміщенням золота від країни до країни.

Межі відхилення валютного курсу від монетного паритету називали *золотими мітками*. Нижня межа дорівнювала монетному паритетові за вирахуванням витрат на пересилання золота. Вона відповідає

мінімальному курсові національної валюти і називалася *нижньою золотою міткою*. Зі зниженням курсу валюти країни до її нижньої золотої мітки золото вивозилося з цієї країни. Тому таку мітку називали ще *експортною золотою міткою*.

Верхня межа відхилень валютного курсу від монетного паритету дорівнювала монетному паритетові плюс витрати на пересилання золота. Вона відповідає максимальному курсові валюти країни і називалася *верхньою золотою міткою*. Із підвищенням курсу валюти до цієї мітки золото надходило до країни. Тому верхню золоту мітку називали ще *імпоротною золотою міткою*.

Наприклад, англійський фунт стерлінгів до Першої світової війни та від 1925 до 1935 р. містив 7,322382 г золота, а американський долар — 1,504663 г. Звідси монетний паритет фунта до долара становив: 1 ф. ст. = 4,867 дол. Витрати на пересилання золота із Англії до США у розрахунку на 1 ф.ст. становили 2,7 цента. Тому максимальний курс фунта стерлінгів у доларах (імпортна золота мітка) дорівнював 4,894 дол. (4,867 + 0,027), а мінімальний курс (експортна золота мітка) — 4,840 дол. (4,867 — 0,027). Отже, за золотого стандарту переміщення золота між країнами встановлювало фіксовані валютні курси для всіх операцій.

Золотий стандарт не лише фіксував курси валют, а й автоматично коригував дефіцити і надлишки платіжних балансів. Якщо країна мала значний дефіцит платіжного балансу, вона втрачала золото. Відповідно до кількісної теорії грошей ця втрата зменшувала пропозицію грошей, що знижувало рівень цін і витрат. У результаті країна зменшувала імпорт з інших країн, бо імпортовані товари ставали відносно дорожчими. Оскільки товари країни відносно здешевіли на світових ринках, то експорт цієї країни зростав. Отже, стан платіжного балансу країни, що втрачала золото, поліпшувався.

До країни з активним платіжним балансом надходило золото. Його приплив збільшував пропозицію грошей, внаслідок чого зростали сукупний попит, зайнятість та рівень цін. Більша пропозиція грошей також знижувала процентні ставки. Вищі ціни і доходи в країні збільшували попит на дешеві імпортні товари й послуги. Тому імпорт до країни зростав, а експорт країни унаслідок високих цін зменшувався. Водночас вищі процентні ставки за кордоном заохочували резидентів цієї країни до іноземних інвестицій за кордоном. Усі ці процеси погіршували стан платіжного балансу країни, в яку припливало золото.

Хоча золотий стандарт мав такі переваги, як стабільні валютні курси та автоматичне коригування дефіцитів і надлишків платіжного балансу, водночас йому були властиві й серйозні недоліки. Для

коригування платіжного балансу нація була змушена приймати болісну макроекономічну перебудову — зміни обсягу національного виробництва, рівня зайнятості, цін тощо. Крім того, країна не могла проводити незалежну монетарну політику.

З Великою депресією 1930-х років настав крах системи золотого стандарту. Оскільки обсяг виробництва і зайнятість повсюдно знизилися, відновлення економічного зростання стало основною метою всіх країн. Для стимулювання національної економіки держави ухвалювали протекціоністські заходи, намагалися девальвувати свої валюти, щоб збільшити чистий експорт. Товари країни з девальвованою валютою відносно дешевшали, а імпорتنі товари дорожчали. Однак серії конкурентних девальвацій 30-х років не принесли користі нікому: навпаки, вони дедалі глибоше підривали світову торгівлю. Тому напередодні Другої світової війни міжнародна валютна система практично була зруйнована.

Бретон-Вудська
валютна система:
регульовано-
фіксовані валютні
курси

Підвалини нової міжнародної валютної системи заклала міжнародна конференція союзних держав, що пройшла у 1944 р. в американському місті Бретон-Вудс. На цій конференції було досягнуто домовленості про створення системи *регульовано-фіксованих валютних курсів*. Цю систему нині називають *Бретон-Вудською*. Для регулювання валютних відносин країн було створено Міжнародний валютний фонд (МВФ). Ця світова система проіснувала з деякими модифікаціями до 1971 р.

Бретон-Вудська валютна система характеризувалася такими ознаками:

1. Кожна країна — член МВФ установлювала номінальний золотий вміст своєї грошової одиниці, що визначало паритет валют, а відтак і валютний курс.

2. Кожна країна зобов'язувалася дотримуватися незмінного курсу своєї валюти щодо валют будь-якої іншої країни.

3. Країни-члени втратили право на необмежену кількість девальвацій. Девальвацію можна було провести лише з дозволу МВФ. Це дало змогу усунути довільні конкурентні девальвації валют.

Для підтримання домовлених валютних курсів уряди використовували валютні резерви, щоб втручатися у процеси функціонування валютних ринків. У Бретон-Вудській системі існували такі джерела, з яких країни могли черпати іноземну валюту, якої їм не вистачало. По-перше, це *валютні резерви* країн, які виникли внаслідок актив-

ного сальдо платіжного балансу в попередні роки. По-друге, це *продаж золота*. Уряд міг продати частину свого золотого запасу, щоб отримати потрібну валюту. Грошовий виторг надходив на валютний ринок для збільшення пропозиції певної валюти. По-третє, це *позики в МВФ*. Країни — учасниці Бретон-Вудської системи були зобов'язані робити внески своєї валюти в МВФ залежно від розмірів їхнього національного доходу, чисельності населення та обсягу торгівлі. У разі потреби країна могла взяти короткострокову позику в необхідній їй валюті під заставу власної валюти.

У Бретон-Вудській системі дефіцити платіжного балансу коригувалися через девальвації, які проводилися з дозволу МВФ. Періодичні зміни валютних курсів здійснювались у впорядкований спосіб через МВФ на основі довгострокових змін у платіжному балансі країни. Це допомагало розв'язувати проблему досягнення його збалансованості не через болісні зміни у рівнях обсягів виробництва і цін, що було за золотого стандарту, а в іншій, менш жорсткій формі.

Згідно з досягнутими у Бретон-Вудсі угодами США взяли на себе зобов'язання обмінювати долари, якими володіли країни — члени МВФ, на американське золото. Була встановлена його ціна — 35 доларів за тройську унцію. У Бретон-Вудській валютній системі роль валютних резервів виконували золото і долар США. Але світові запаси золота зростали повільно. Тому долар ставав дедалі вагомішим світовим валютним резервом. Країни отримували долари як резерви внаслідок дефіциту платіжного балансу США.

Унаслідок різних причин золотий запас США зменшувався. Інші країни почали сумніватися, чи справді долар — це еквівалент золота. 15 серпня 1971 р. президент Ніксон зупинив конвертованість доларів у золото. Ця політика розірвала зв'язок між золотом і міжнародною вартістю долара. Країни перейшли до вільного плавання валют. Бретон-Вудська валютна система розвалилася.

Ямайська валютна
система: кероване
плавання валютних
курсів

У січні 1976 р. в місті Кінгстон (Ямайка) на нараді представників країн — членів МВФ була підписана угода, що започаткувала створення нинішньої системи валютних курсів, яку нерідко називають *Ямайською*, або *Кінгстонською*.

У цій системі валюти “плавають”, і час від часу центральні банки країн здійснюють інтервенції, щоб стабілізувати або змінити ці курси. Проте загалом нинішня система валютних курсів досить складна, бо частина валют у своєму плаванні прив'язана до інших валют. Країни використовують дві основні системи

плаваючих валютних курсів: 1) *вільні курси, або незалежне плавання валют*; 2) *регульовані курси, або кероване плавання валют*.

Вільні курси складаються на валютних ринках у процесі взаємодії попиту і пропозиції на валюту, без втручання державних інституцій у цей процес. У незалежному плаванні перебувають валюти розвинутих країн. Однак цілком вільне плавання трапляється рідко. В окремі періоди центральний банк країни або банки групи країн втручаються у функціонування валютних ринків, аби призупинити небажані тенденції у динаміці валют. Центральні банки купують або продають певну валюту або валюти у значних розмірах, впливають на попит і пропозицію цих валют, тобто “керують” валютними курсами або стабілізують їх. Наприклад, у 1994 р. центральні банки шістнадцяти країн на чолі з ФРС зупинили знецінення долара завдяки купівлі великої кількості цієї валюти.

Регульовані курси — це плаваючі валютні курси, що встановлюються на валютному ринку у процесі взаємодії попиту і пропозиції під впливом валютної політики держави. Державні інституції намагаються обмежити нестабільність курсів за допомогою валютних інтервенцій та інших інструментів валютної політики. У режимі керованого плавання перебувають валюти менш розвинутих країн.

Для усунення нестабільності уряди кількох країн інколи домовляються про *спільне плавання* валют, коли встановлюється межі взаємних коливань курсів. Різновидом спільного плавання є прив’язування курсу національної валюти до *базової валюти* — однієї з іноземних валют (здебільшого долара США, СДР або кошика валют). Розрізняють дві основні системи прив’язування валют — “*тверде*” і “*м’яке*” прив’язування.

“*Тверде*” прив’язування національної валюти означає, що її курс до інших валют змінюється так само, як курс базової валюти.

“*М’яке*” прив’язування валюти означає, що її курс до інших валют змінюється, як курс базової валюти з урахуванням певних додаткових показників, наприклад, співвідношення рівнів цін на національному ринку й ринках країн — торговельних партнерів. У цьому разі коливання курсу національної валюти будуть лише частково збігатися з коливаннями курсу базової валюти.

Упродовж ХХ ст. країни використовували практично два режими валютних курсів — фіксовані за золотого стандарту і в Бретон-Вудській системі та плаваючі у нинішній системі. Питання про режим валютних курсів часто є предметом гострих дискусій серед економістів та політичних діячів. Більшість економістів висловлюються на користь режиму плаваючих курсів. Проте останніми роками де-хто з фахівців радить повернутися до фіксованих курсів.

Прихильники системи плаваючих валютних курсів вказують передовсім на результати її функціонування. За їхніми словами, ця система принесла навіть кращі результати, ніж передбачалося. Коливання обмінних курсів не знизили темпів зростання світової торгівлі: у 80—90-х роках вони були такими самими, як у 60-х роках за фіксованих курсів Бретон-Вудської системи. Захисники цієї системи також підкреслюють те, що вона витримала серйозні економічні потрясіння — нестачу сільськогосподарських продуктів у всьому світі в 1972—1974 рр., нафтошоки 1973—1974 і 1979—1980 років та наступні стагфляції, що викликали глибоку розбалансованість міжнародної торгівлі та фінансів. Гнучкі курси полегшили пристосування до цих збурень.

Основний аргумент на користь системи плаваючих валютних курсів полягає в тому, що вона дає змогу використовувати монетарну політику для досягнення інших макроекономічних цілей. За фіксованого валютного курсу використання монетарної політики фактично обмежується підтриманням фіксованого курсу на встановленому рівні. За плаваючих обмінних курсів монетарну політику використовують для досягнення інших завдань — підвищення рівня зайнятості, стабілізації цін тощо.

Прихильники фіксованих валютних курсів вважають, що невідзначеність валютних курсів ускладнює міжнародну торгівлю. Вони вказують на те, що мінливість обмінних курсів існувала навіть тоді, коли фундаментальні економічні умови у відповідних країнах були стабільними. Ці коливання, на їхню думку, дуже шкодять міжнародному бізнесові, бо підвищують рівень ризику, що супроводжує міжнародні ділові операції.

Критики плаваючих валютних курсів наводять і такий аргумент проти цих курсів — вільне плавання валют не розв’язало проблеми розбалансованості платіжних балансів, чого сподівалися від гнучких курсів. Одні країни впродовж 80—90-х років мали стійкий дефіцит торговельного балансу, а інші — усталені надлишки.

Прихильники фіксованих валютних курсів вказують на те, що ці курси є єдиним способом дисциплінування керівної грошово-кредитної установи країни і недопущення надмірного зростання пропозиції грошей. За фіксованих валютних курсів необхідні зміни пропозиції грошей відбуваються автоматично. Водночас прихильники плаваючих курсів підкреслюють, що така монетарна політика спричиняє глибші коливання доходу й зайнятості.

Більшість економістів нині вважають, що система плаваючих валютних курсів не є досконалою, але поки що вона не зазнала очевидних невдач.

**Валютні курси,
зовнішня торгівля
і платіжний
баланс**

Як зазначалося вище, за плаваючих валютних курсів платіжні баланси країн мають автоматично зрівноважуватися. Проте міжнародна статистика свідчить, що сальдо поточного рахунку та сальдо підсумкового балансу постійно неврівноважені. Одні країни мають стабільно додатне сальдо балансу поточного рахунку, що зміцнює позиції валюти цих країн і створює можливості для вивозу капіталу. Платіжні баланси інших країн мають стабільно від'ємне сальдо поточного рахунку, що зменшує вагу їхніх валют. Для зрівноваження платіжного балансу ці країни найчастіше використовують довгострокові позики у приватних кредиторів та міжнародних фінансових інституцій, а це збільшує їхню зовнішню заборгованість та виплати процентів за неї.

При цьому нині простежуються різкі коливання сальдо балансу поточного рахунку, що несприятливо позначається на макроекономічному середовищі країни. Різке збільшення дефіциту поточного рахунку може спричинити обвал валютного курсу і викликати хаос у міжнародних ділових операціях резидентів країни. І навпаки, різке збільшення надлишку поточного рахунку прискорює зростання грошової маси і може збурити інфляцію.

Найважливішою складовою платіжного балансу більшості країн світу є *баланс торгівлі товарами і послугами*. Саме від зовнішньої торгівлі країни залежать стан її платіжного балансу в довгостроковому періоді та рівень її зовнішньої заборгованості. Від'ємне сальдо торговельного балансу країни може викликатися різними причинами, передовсім низькою конкурентоспроможністю виробництва, невисокою якістю продукції, невідповідністю товарів країни міжнародним стандартам тощо. За таких причин дефіцит торговельного балансу країни стає хронічним і країна потребує зовнішніх позик для закупівлі енергоносіїв, структурної перебудови економіки, виплати процентів і погашення раніше взятих позик. Інколи причиною пасивного торговельного балансу можуть бути індустріалізація країни, реструктуризація національної економіки та ін. У цьому разі дефіцит торговельного балансу тимчасовий, і в майбутньому стан цього балансу поліпшиться.

Активний торговельний баланс країн з розвинутою ринковою економікою відображає високий технологічний рівень їхньої економіки та спеціалізацію на наукомісткій продукції. Додатне сальдо зовнішньої торгівлі окремих країн з перехідною економікою та країн, що розвиваються, може зумовлюватися обмеженням внутрішнього споживання та інвестицій для погашення зовнішньої заборгованості, звуженням внутрішнього попиту внаслідок падіння

реальних доходів населення, що змушує виробників збільшувати обсяги продажу на зовнішніх ринках тощо. Для скорочення зовнішньоторговельного дефіциту економісти пропонують *проведення політики "дешевих грошей", посилення конкурентоспроможності національних виробників, прями іноземні інвестиції в економіку цих країн, захисне мито* тощо.

Політика "дешевих грошей" знижує реальні процентні ставки, що призводить до знецінення національної грошової одиниці країни. Знецінення валюти країни розширює її експорт і звужує імпорт.

Зовнішньоторговельний дефіцит країни можна зменшити завдяки зниженню витрат і поліпшенню якості вітчизняних товарів і послуг порівняно з іноземними, тобто завдяки посиленню конкурентоспроможності. Використання економічних виробничих технологій, розроблення поліпшених видів продукції зменшує попит на імпорتنі товари і збільшує іноземний попит на вироби даної країни.

Прямі іноземні інвестиції в країну у формі будівництва підприємств та ввезення устаткування дають змогу збільшити виробництво товарів, які інакше довелось б імпортувати. Отже, зовнішньоторговельний дефіцит країни зменшуватиметься в міру того, як імпорт замінюватимуть товари, вироблені на іноземних підприємствах на території даної країни.

Однак для країни важлива зрівноваженість не стільки торговельного балансу, скільки платіжного балансу загалом. Якщо у довгостроковому періоді сума балансів офіційних розрахунків дорівнює нулю, то платіжний баланс країни розглядають як зрівноважений. У цьому разі країна самостійно забезпечує себе необхідними імпортними товарами і послугами без збільшення її зовнішньої заборгованості або витрачання резервів іноземних валют. Водночас країна не може тривалий час підтримувати пасивний платіжний баланс унаслідок скорочення валютних резервів.

Для зрівноваження пасивного платіжного балансу уряд може використовувати кілька методів, два з яких є основними. По-перше, для усунення від'ємного сальдо платіжного балансу уряд може здійснювати *адміністративні заходи* — регламентувати імпорт, використовуючи мито, квоти, ліцензії, обмежити або заборонити перекази за кордон доходів на іноземні інвестиції, обмежити втечу капіталу через експортно-імпорتنі операції та ін. У короткостроковому періоді ці адміністративні заходи дають здебільшого позитивні результати, особливо коли уряд пильно стежить за виконанням фірмами та іншими діловими одиницями ухвалених ним рішень. Проте у довгостроковому періоді результати цих заходів суперечливі, особливо

внаслідок того, що іноземні інвестори втрачають інтерес до країни, яка заборонила перекази доходів за кордон, а інші країни запроваджують у відповідь торговельні обмеження, що ускладнює збільшення експорту цієї країни.

По-друге, важливим методом врівноваження платіжного балансу є зміна обмінного курсу національної валюти. Проте внаслідок еластичності експорту та імпорту вплив змін обмінного курсу на платіжний баланс є повільним. У перші місяці після різкого зниження курсу національної валюти стан торговельного балансу країни взагалі може не змінюватися. Річ у тім, що національним фірмам потрібен час, щоб, з одного боку, збільшити експорт, а з іншого, зменшити імпорт, який подорожчав (певний час експортно-імпортні потоки здійснюються відповідно до раніше укладених контрактів). З перебігом часу стан торговельного балансу змінюватиметься: експорт зростатиме, а імпорт скорочуватиметься.

Однак у сучасних умовах еластичність імпорту знижується, оскільки у національному імпорті безперервно зростає частка тих товарів, імпорт яких є об'єктивно необхідним. Тому в довгостроковому періоді зниження курсу валюти слабо впливає на національний імпорт. Водночас зміни обмінного курсу слабо позначаються і на ввозі довгострокового капіталу, який визначається стратегічними планами інвестора.

Країна має підтримувати обсяг валютних резервів на достатньому рівні, аби уникнути ситуації, коли вона не спроможна здійснювати міжнародні платежі. Експерти вважають, що обсяг валютних резервів є достатнім, коли він перевищує вартість імпорту в країну за три місяці.

Кожна країна має золотовалютні резерви, які охоплюють: 1) *золото (золотий запас)*; 2) *вільно конвертовані, або резервні, валюти*; 3) *СДР*.

Наприкінці ХХ ст. *золото*, як уже зазначалося, втратило роль грошей. Його не застосовують у міжнародних розрахунках. Проте країни не поспішають розпрощатися зі своїм золотим запасом, який і далі вважають частиною своїх резервів. Річ у тім, що золото має високу ліквідність, тобто його легко продати на міжнародних ринках. Золотий запас країни нині оцінюється за ринковою вартістю золота. Газети практично щотижня повідомляють про ціну на золото. У третьому кварталі 2001 р. ціна золота становила приблизно 270 дол. за одну тройську унцію. Найбільший золотий запас мають США — 262 млн унцій, Німеччина — 95 млн, Франція — 82 млн, Велика Британія — 19 млн унцій. Щорічно у світі видобувається майже 1000 т золота.

Щодо *резервних валют*, то долари США становлять приблизно 75% усіх резервів країн у валюті. Другою резервною валютою є німецька

марка — майже 15% усіх резервів, на японську єну та швейцарський франк припадає 4%, а на англійський фунт стерлінгів — 1%.

СДР, або *СПЗ* (спеціальні права запозичення), їх ще називають "*паперовим золотом*", — це нові міжнародні активи, вперше випущені в 1969 р. Їх використовують для безготівкових міжнародних розрахунків через занесення на спеціальні рахунки країн — членів МВФ. Європейський Союз випускає спільну грошову одиницю — євро, яка циркулюватиме в обігу цих країн.

Сфера використання СДР — взаємні розрахунки між країнами на рівні центральних банків. Незважаючи на розширення емісії СДР, їхня частка в золотовалютних резервах країн — членів МВФ не перевищує 4%.

З метою підтримання курсу вітчизняної валюти — гривні — та зрівноважування платіжного балансу Національний банк України створює запас резервних валют. Для активного поповнення цього запасу вітчизняна економіка має виробляти дедалі більше конкурентоспроможних на світовому ринку товарів і послуг, що забезпечуватиме стабілізацію курсу гривні.

Динаміка платіжного балансу країн у довгостроковому періоді попри особливості національних умов та економічної політики виявляє спільну історичну тенденцію. Ця тенденція простежується в розвинутих країнах Європи, Північної Америки та Південно-Східної Азії. Усі ці країни пройшли чотири стадії розвитку платіжного балансу — від недосвідчених боржників до зрілих кредиторів.

1. *Молода нація-боржник* з від'ємним сальдо торговельного балансу і пасивним балансом поточного рахунку. На цій стадії країна більше купує за кордоном, ніж продає там, інвестує більше, ніж заощаджує, бере в позику більше, ніж надає. Окремі країни у цьому періоді отримують значні поточні й капітальні трансфери, які інвестують в економіку, що інтенсивно розвивається. Наприклад, США перебували в такому становищі від здобуття незалежності і аж до закінчення громадянської війни. Нині більшість країн Азії, Африки та Латинської Америки проходять саме цю стадію.

2. *Зріла нація-боржник* з додатним сальдо торговельного балансу, але пасивним балансом поточного рахунку. Експорт країни на цій стадії економічного розвитку перевищує її імпорт. Проте надлишок торговельного балансу витрачається не на внутрішні потреби країни, а на сплату процентів за позики попередніх років та повернення основної суми боргу. США перебували на цій стадії між 1870 р. і Першою світовою війною. Нині її проходять низка країн, такі як Мексика, Бразилія, Малайзія, Чилі та деякі інші. Є підстави для твердження, що нині Україна переходить на цю стадію, хоча перша

стадія розвитку її платіжного балансу характеризувалася значними особливостями, що були спричинені трансформаційним спадом.

3. *Молода нація-кредитор* із додатним сальдо торговельного балансу і активним балансом поточного рахунку. На цій стадії країна більше експортує, ніж імпортує. Вона інвестує за кордон більше, ніж бере в позику, і перетворюється на чистого міжнародного кредитора і донора. Баланс зовнішніх трансферів є нульовим або ж від'ємним. Цю стадію нині проходять такі країни Південно-Східної Азії, як Сінгапур, Тайвань, а також багаті країни — експортери нафти.

4. *Зріла нація-кредитор* має від'ємне сальдо торговельного балансу, але активний баланс поточного рахунку. На цій стадії дефіцит торгівлі товарами і послугами країна перекриває доходами від зовнішніх інвестицій. Вона споживає доходи від капіталу, а також безкоштовно передає частину створених нею благ бідним країнам, тому сальдо балансу трансферів — від'ємне. Нині на цій стадії перебуває значна частина країн Західної Європи — Німеччина, Швейцарія, Голландія, а також Японія, Австралія, Канада та ін. До 1980-х років до цієї групи належали і США, які несподівано у 80—90-х роках знову стали нацією-боржником, позичаючи великі суми у країн, які перебувають на четвертій стадії розвитку платіжного балансу.

Із аналізу динаміки платіжного балансу випливає, що нині одним із основних завдань макроекономічної політики уряду України є досягнення додатного сальдо зовнішньої торгівлі й поліпшення стану поточного рахунку платіжного балансу. Це дасть змогу обслуговувати зовнішній борг України. Реструктуризація зовнішнього боргу дозволила Україні звільнитися від статусу потенційного неплатника і розтягнути платежі за борг на досить тривалий період відповідно до реальних можливостей національної економіки.

ПІДСУМКИ

- Різницю між експортом та імпортом називають чистим експортом. Чистий експорт дорівнює різниці між тим, що країна виробляє, і тим, чого вона потребує для споживання, інвестицій та державних закупівель. Чисті іноземні інвестиції є надлишком внутрішніх заощаджень над внутрішніми інвестиціями, тобто різницею між величиною іноземних активів, яку резиденти країни купили за кордоном, та величиною вітчизняних активів, яку іноземці придбали у даній країні.

- Чисті іноземні інвестиції завжди дорівнюють сальдо торговельного балансу. Якщо чисті іноземні інвестиції та баланс товарів і послуг є додатними величинами, то країна є чистим кредитором на світових фінансових ринках. Якщо чисті іноземні інвестиції та баланс товарів і послуг є від'ємними величинами, то країна є чистим позичальником.
- Національні заощадження визначають пропозицію позичкових коштів у країні. Попит на позичкові кошти походить із внутрішніх інвестицій та чистих іноземних інвестицій. Попит та пропозицію позичкових коштів визначає реальна процентна ставка. Якщо у даній країні реальна процентна ставка перевищує її рівень за кордоном, то чисті іноземні інвестиції цієї країни зменшуватимуться. Модель Мандела-Флемінга є модифікацією моделі IS-LM. Ця модель складається з трьох рівнянь. Вона дає змогу пояснити причини коливання обсягу національного виробництва і валютного курсу у короткостроковому періоді в малій відкритій економіці.
- З моделі Мандела-Флемінга випливає, що у системі плаваючих валютних курсів фіскальна політика не впливає на обсяг національного виробництва у малій відкритій економіці. Стимулювальна фіскальна політика підвищує курс національної валюти, що зменшує чистий експорт і зводить нанівець її звичний позитивний вплив на обсяг національного виробництва. Фіскальна політика найвідчутніше позначається на обсязі національного виробництва у режимі фіксованих валютних курсів.
- З моделі Мандела-Флемінга також випливає, що за фіксованих валютних курсів монетарна політика не впливає на обсяг національного виробництва, оскільки пропозиція грошей саморегулюється для підтримання валютного курсу. Ця політика є ефективною в умовах плаваючого валютного курсу. При цьому вона впливає на обсяг національного виробництва у малій відкритій економіці не через процентну ставку, а через зміну валютного курсу.
- Ступінь міжнародної мобільності капіталу істотно позначається на результативності макроекономічної політики за обраної системи валютних курсів, оскільки спричиняє відмінності у рівнях процентних ставок. Основними чинниками неоднакової міжнародної мобільності капіталу є нерозвинутість фінансових ринків у країнах, що розвиваються, та у країнах з перехідною економікою, неоднаковий ступінь ризику, що пов'язаний з інвестиціями в економіку різних країн. На рівень процентних ставок у малих відкритих економіках впливають також очікувані зміни валютних курсів.

- За низької мобільності капіталу результативність фіскальної політики у малій відкритій економіці зростає за плаваючого валютного курсу. І навпаки, за фіксованого валютного курсу результативність фіскальної політики підвищується зі зростанням мобільності капіталу. Зі зниженням мобільності капіталу результативність стимулювальної монетарної політики за гнучких валютних курсів також дещо знижується.
- Платіжний баланс — це систематизований запис усіх міжнародних операцій резидентів країни з рештою світу за певний проміжок часу (як правило, за рік). Платіжний баланс складається у національній валюті або в іноземній, наприклад у доларах США. Для складання платіжного балансу використовують метод подвійного бухгалтерського запису, згідно з яким кожна ділова операція має два записи. Один із них реєструється як кредит із додатним знаком, інший — як дебет із від'ємним знаком. Платіжний баланс як сума дебету і кредиту дорівнює нулю.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ

чистий експорт
внутрішні видатки
чисті іноземні інвестиції
модель Мандела–Флемінга
світова процентна ставка
мала відкрита економіка
велика відкрита економіка
міжнародна мобільність капіталу
ревальвація
девальвація
платіжний баланс
подвійний запис
рахунок капіталу і фінансів
торговельний баланс
баланс товарів і послуг
баланс поточного рахунку
баланс рахунку капіталу і фінансів
статистичні розбіжності

резервні активи
монетарне золото
баланс офіційних розрахунків
підсумковий платіжний баланс
активний платіжний баланс
міжнародна інвестиційна позиція
країни
міжнародні системи валютних курсів
золотий стандарт
паритет купівельної спроможності
валютний контроль
“м'яке” прив'язування валюти
“тверде” прив'язування валюти
молода нація-боржник
зріла нація-боржник
молода нація-кредитор
зріла нація-кредитор

Контрольні запитання та завдання

- Що розуміють під чистими інвестиціями і торговельним балансом?
- Чому чисті інвестиції завжди дорівнюють сальдо торговельного балансу?
- Коли країна є чистим кредитором на світових фінансових ринках?
- Чому у системі плаваючих валютних курсів фіскальна політика не впливає на обсяг національного виробництва в умовах абсолютної міжнародної мобільності капіталу?
- Чи правильні такі твердження:
 - а) поточний рахунок містить торговельний баланс;
 - б) сальдо платіжного балансу завжди дорівнює нулю;
 - в) у рахунку капіталу і фінансів відображаються приплив та відплив капіталу, чистий дохід від інвестицій і чистий обсяг трансферних платежів;
 - г) баланс офіційних розрахунків нейтралізує надлишок або нестачу підсумкового балансу.
- За допомогою моделі Мандела–Флемінга визначте, як зміняться обсяг національного виробництва, валютний курс і торговельний баланс за плаваючого і фіксованого обмінних курсів у відповідь на такі збурення у малій відкритій економіці з абсолютною мобільністю капіталу:
 - а) попит на гроші несподівано зменшився;
 - б) домогосподарства збільшили заощадження і зменшили видатки на споживання;
 - в) видатки на імпорتنі вироби зростають швидше, ніж на вітчизняні.
- Запровадження торговельних обмежень у малій відкритій економіці за плаваючого валютного курсу призведе до:
 - а) збільшення чистого експорту і скорочення внутрішнього споживання за незмінного обсягу національного виробництва;
 - б) зростання обмінного курсу, що супроводжуватиметься зменшенням обсягів не лише імпорту, а й експорту;
 - в) зменшення інвестицій та скорочення обсягу національного виробництва;
 - г) зростання валютного курсу за незмінних обсягів національного виробництва і чистого експорту;
 - д) усі перелічені твердження неправильні.

Тема

15

АЛЬТЕРНАТИВНІ
ПОГЛЯДИ НА
МАКРОТЕОРІЮ
ТА
МАКРОПОЛІТИКУ

У завершальній темі розглядаються вузлові дискусійні аспекти макроекономічної теорії та макроекономічної політики. Суперечки ведуться, з одного боку, навколо того, наскільки обґрунтовані ті чи ті макроекономічні концепції, а з іншого — дискутуються питання практичного використання економічної теорії в економічній політиці. Спочатку з'ясуємо декілька фундаментальних висновків, які поділяють більшість сучасних економістів. Далі зазначимо, які важливі проблеми теорії не розв'язані макроекономікою. Нарешті, проаналізуємо погляди різних економічних шкіл на результативність макроекономічної політики.

15.1. Найважливіші висновки
та нерозв'язані проблемиВисновки
основного потоку
макроекономіки

Завдання макроекономіки як науки полягає в тому, щоб дослідити механізм функціонування національної економіки для підвищення дієвості макроекономічної політики. Хоча макроекономіка є молодого наукою, дослідники уже сформулювали низку законів та закономірностей, які описують поведінку макроекономічних змінних. Проте чимало питань, що стосуються механізму функціонування національної економіки, залишаються предметом гострої дискусії.

Більшість економістів мають схожі думки щодо певних фундаментальних теоретичних положень, що стосуються впливу макроекономічної політики на основні макроекономічні змінні. Це дає підставу виокремити цю більшість у так званій *основний потік макроекономіки*.

Згідно з поглядом цієї більшості, по-перше, *центральним пунктом макроекономічної теорії є виявлення чинників, які визначають реальний обсяг товарів і послуг, що їх продукує національна економіка*. Інакше кажучи, *стрижнем макроекономіки є дослідження закономірностей економічного зростання та економічного розвитку країни загалом*.

15.1

дом. Головним показником економічного зростання є динаміка валового внутрішнього продукту.

Основний потік макроекономіки виходить із того, що у *довгостроковому періоді зростання обсягу національного виробництва визначають фізичні фактори — кількість та якість факторів виробництва і наявна технологія, яка трансформує економічні ресурси у товари й послуги*. Темпи цього зростання залежать від збільшення затрат факторів виробництва або від поліпшення наявної технології.

Економічна політика може впливати на економічне зростання у довгостроковому періоді лише через сприяння *нагромадженню виробничого потенціалу економіки* — збільшення капіталу, підвищення якості робочої сили, поліпшення стану земельних угідь тощо. Наприклад, політика стимулювання заощаджень, розширює, зрештою, обсяг капіталу у національній економіці; політика, спрямована на розвиток середньої й вищої освіти, веде до підвищення кваліфікації робочої сили, до прискорення науково-технічного прогресу. Це збільшує кількість ресурсів та підвищує їхню якість, а відтак зростають обсяг національного виробництва та рівень життя народу.

По-друге, у *короткостроковому періоді на обсяг виробленого національного продукту, окрім виробничого потенціалу, впливає також макросередовище, стан якого визначає здебільшого макроекономічна політика*. Основними складовими макросередовища є рівень процентних ставок, податкових ставок та валютних курсів, сподівання економічних суб'єктів тощо. Макросередовище вагомо позначається на обсязі сукупного попиту, а відтак і на величині виробленого національного продукту. При цьому макросередовище, особливо у малій відкритій економіці, є досить мінливим, бо, крім внутрішньої економічної політики, на нього впливають також економічна політика країн із великою відкритою економікою та різні зовнішні збурення. Фахівці й державні мужі мають глибоко досліджувати стан макросередовища, щоб не допустити небажаного розвитку економічних процесів. Особливо складним завданням є коригування цього стану у перехідній економіці, в якій реакцію економічних суб'єктів на ті або інші заходи економічної політики не завжди можна передбачити.

По-третє, *монетарна економіка пов'язана з розвитком фізичної економіки*. Інакше кажучи, гроші впливають на динаміку реальних змінних у короткостроковому періоді. Тому зміни у пропозиції грошей і процентній ставці стали основними знаряддями досягнення повної зайнятості ресурсів або погашення інфляційних спалахів. Зовсім небагато економістів нині поділяють крайній погляд марксизму

та раннього кейнсіанства, що гроші взагалі не мають значення, що монетарна економіка лише обслуговує фізичну.

Одночасно основний потік макроекономіки вважає, що у довгостроковому періоді гроші нейтральні, тобто номінальні змінні не впливають на реальні; інакше кажучи, темп зростання грошей не позначається на обсязі національного продукту та рівні зайнятості.

У довгостроковому періоді темп зростання пропозиції грошей є основним чинником, що визначає темп інфляції. Знецінення національної грошової одиниці у цьому періоді зумовлюється виключно випуском в обіг дедалі більшої кількості грошей. Для боротьби з інфляцією необхідно знижувати темпи зростання грошової маси. Високі темпи її зростання призводять також до падіння обмінного курсу національної валюти, підвищення номінальних процентних ставок.

Як уже зазначалося, динаміка пропозиції грошей не впливає на реальні змінні — обсяг національного виробництва та рівень безробіття — у довгостроковому періоді. Природний рівень безробіття у цьому періоді залежить від інших чинників, зокрема від коефіцієнтів звільнення й працевлаштування, системи найму, рівня негнучкості реальної зарплати тощо. Загалом хронічна інфляція та хронічне безробіття не пов'язані між собою, тобто у довгостроковому періоді крива Філіпса є вертикальною.

По-четверте, у короткостроковому періоді існує зв'язок між інфляцією та безробіттям, який відображає короткострокова крива Філіпса. Використовуючи інструментарій макроекономічної політики, державні мужі можуть у певному інтервалі змінювати рівень інфляції та безробіття. Наприклад, стимулюючи збільшення сукупного попиту за допомогою знарядь фіскальної та монетарної політики, можна знизити рівень безробіття, що підвищить рівень інфляції. І навпаки, зменшуючи сукупний попит, можна знизити темпи інфляції, що підвищить рівень безробіття.

Однак компромісний вибір між інфляцією та безробіттям існує лише у короткостроковому періоді. Річ у тім, що з перебігом часу крива Філіпса переміщується, що пов'язано, по-перше, зі збуреннями у сукупному попиті та сукупній пропозиції. Особливо болісними для національної економіки є збурення пропозиції, що ведуть до стагфляції. За стагфляції погіршуються умови проведення макроекономічної політики та досягнення її основних цілей. У перехідних економіках збурення пропозиції здебільшого спричиняє гіперстагфляцію, коли гіперінфляція або гостра галопуюча інфляція поєднуються із глибоким і тривалим падінням обсягу національного вироб-

ництва. По-друге, зміна інфляційних очікувань також змінює вибір між інфляцією та безробіттям. Загалом якщо у національній економіці склалася природна норма безробіття, то відхилення фактичного рівня безробіття від природного існує лише у короткостроковому періоді. Тільки у цьому періоді можна впливати на компромісний вибір між інфляцією та безробіттям.

По-п'яте, представники основного потоку макроекономіки виходять із того, що сподівання економічних суб'єктів помітно впливають на сукупний попит і сукупну пропозицію, а відтак на динаміку основних макроекономічних змінних — обсягу національного виробництва, безробіття та інфляції. Водночас вони вважають, що навіть за раціональних сподівань негнучкість цін і зарплати у напрямі зниження може спричиняти нестабільність у національній економіці, а тому потрібні заходи монетарної та фіскальної політики. Основний потік макроекономіки не сприйняв правило неефективної політики, про яке мова йтиме нижче.

Дискусійні проблеми макроекономічної теорії

У макроекономіці точиться гостра полеміка навколо тріади її фундаментальних проблем — обсягу національного виробництва, безробіття та інфляції. Щодо обсягу національного виробництва, то суперечки стосуються методів економічної політики, за допомогою яких можна збільшити природний рівень виробництва у національній економіці, тобто забезпечити економічне зростання. Як відомо, природний рівень виробництва залежить від кількості факторів та від виробничої функції. Тому для збільшення обсягу національного виробництва економічна політика має сприяти збільшенню капіталу, підвищенню ефективності використання та вдосконаленню техніки й технології. Як впливає з моделі Солоу, збільшення капіталу потребує зростання рівня заощаджень та інвестицій. Тому чимало економістів виступають за проведення політики, яка підвищує рівень національних заощаджень. Проте це означає зменшення обсягу споживання нинішніх поколінь. Інша група економістів вважає, що цього не варто робити, бо завдяки науково-технічному прогресові добробут майбутніх поколінь і без цього буде вищий, ніж нинішніх.

Суперечки ведуться навколо ще однієї проблеми, пов'язаної з економічним зростанням: чи може воно тривати у XXI та наступних століттях? Противники економічного зростання вказують на те, що світова економіка використовує ресурси і нагромаджує відходи темпами, які планета не може витримати. Тому вони закликають до

уповільнення економічного зростання й переходу до нульових його темпів. З іншого боку, прихильники економічного зростання переконані, що це — єдиний шлях до поліпшення матеріального статку й підвищення рівня життя. Щодо зв'язку між економічним зростанням і станом довкілля, то, на думку прихильників зростання, цей зв'язок перебільшено.

Особливо складною є *проблема економічного зростання у країнах, що розвиваються*. Згідно з традиційним підходом, для підвищення подушного доходу в цих країнах потрібно передовсім зменшити кількість дітей у родині. Інша група економістів дотримується концепції демографічного переходу, за якої слід досягти вищого рівня доходів, що знизить темпи зростання населення.

У макроекономіці гостро дискутується *проблема безробіття*. В останній чверті минулого століття природна норма безробіття у країнах із розвинутою ринковою економікою зростає. На думку одних економістів, це спричинене глибокими структурними змінами, зокрема через різке підвищення цін на нафту. Інші фахівці пояснюють динаміку середнього рівня безробіття змінами у складі робочої сили, а також щедрими виплатами безробітним.

Уряди розвинутих країн намагаються знизити природну норму безробіття. Проте немає простого способу розв'язання цього завдання. Природну норму безробіття, імовірно, можна зменшити, знизивши мінімальну заробітну плату та відмовившись від страхування на випадок безробіття, що надасть стимули до пошуку роботи та встановить рівноважний рівень зарплати. Проте ці заходи економічної політики найсильніше позначаються на становищі найбідніших груп населення. Тому чимало економістів не підтримують таких заходів.

Особливо складною є *проблема безробіття у перехідних економіках*, де природна норма безробіття ще не склалася, а фактичний його рівень становить 15–20% робочої сили. Одна група економістів виходить із того, що ринковий механізм, який складається в перехідній економіці, сам собою впорядкує та поліпшить ситуацію на ринку праці. Інші обґрунтовують необхідність активнішої державної політики для оздоровлення ситуації у сфері зайнятості.

Нерозв'язаною у макроекономіці є *проблема джерел інфляції*. Одні економісти вважають, що єдиною причиною інфляції є надмірні темпи зростання пропозиції грошей порівняно з темпами зростання валового внутрішнього продукту. Інші твердять, що інфляція виникає тоді, коли сукупні видатки перевищують обсяг національного продукту. Ще одна група економістів розглядає інфляцію як

багатофакторний процес, тобто її можуть індукувати різні джерела, зокрема вищі темпи зростання грошової маси порівняно зі зростанням національного продукту, дефіцит державного бюджету, особливості структури національної економіки та ін.

Унаслідок різного тлумачення джерел інфляції гостродискусійною є і *проблема методів боротьби з нею*. Найпоширеніший погляд на цю проблему відображає короткострокова крива Філіпса, згідно з якою зниження темпів інфляції потребує певного періоду скорочення обсягу виробництва й зростання безробіття. Відповідно до цього погляду коефіцієнт дезінфляційних втрат — відсоток зменшення ВВП задля зниження інфляції на 1% — показує видатки на боротьбу з інфляцією. Ці видатки є досить значними.

Інші фахівці доводять, що витрати на боротьбу з інфляцією є насправді вищими, ніж показує коефіцієнт дезінфляційних втрат. На їхню думку, спад, викликаний політикою дезінфляції, може підвищити природну норму безробіття, що додасть до втрат, пов'язаних із тимчасовим скороченням виробництва, ще й втрати, викликані усталено високим рівнем безробіття. Ці економісти як метод боротьби з інфляцією обстоюють політику доходів.

Прихильники теорії раціональних сподівань твердять, що заздалегідь оголошена політика боротьби з інфляцією, якій довіряє населення, не супроводжується падінням національного обсягу виробництва та зростанням безробіття. Ті економісти, що тлумачать інфляцію як багатофакторний процес, вважають, що для боротьби з нею потрібно використовувати широкий арсенал знарядь.

У макроекономіці точиться полеміка з приводу *сукупного попиту та сукупної пропозиції як її фундаментальних категорій*. Одна група економістів, яких називають кейнсіанцями, вважає, що внаслідок негнучкості цін та зарплати крива сукупної пропозиції є горизонтальною. Щодо сукупного попиту, то він може помітно змінюватися під впливом зміни інвестицій, навіть якщо не відбулися зміни у пропозиції грошей. Якщо, наприклад, інвестиції зменшилися, то обсяг національного продукту тривалий час може залишатися на рівні, нижчому за рівень повної зайнятості. Тільки збільшення сукупного попиту внаслідок активної макроекономічної політики допомагає, на думку кейнсіанців, подолати рецесію або депресію. Отже, згідно з цим підходом, держава відіграє важливу економічну функцію, здійснюючи стабілізаційні заходи.

Інша група економістів, передовсім монетаристи, твердять, що ціни й заробітна плата гнучкі не лише у довгостроковому періоді, а й

у короткостроковому. На їхній погляд, крива сукупної пропозиції є вертикальною, бо фактичний рівень національного продукту завжди тяжіє до обсягу виробництва за повної зайнятості. Водночас монетаристи вважають, що кількість грошей у національній економіці визначає обсяг сукупного попиту. Кількість товарів і послуг, які купуватимуть економічні суб'єкти, залежить від кількості грошей, якою вони володіють, та купівельної спроможності грошей, яка визначається рівнем цін. Якщо рівень цін знижується, то за даної пропозиції грошей їхня купівельна спроможність зростає.

Прихильники монетаризму твердять, що сукупний попит буде незмінний, якщо центральний банк підтримає незмінну пропозицію грошей. Зі збільшенням пропозиції грошей за даної сукупної пропозиції крива сукупного попиту переміщуватиметься вправо, що спричинятиме інфляцію попиту. І навпаки, зі зменшенням пропозиції грошей крива сукупного попиту переміститься вліво. Тому монетаристи впевнені, що контроль за пропозицією грошей усуває необґрунтовані зміни у сукупному попиті і забезпечує стабільний рівень цін.

Загалом монетаристи вважають, що ринковий механізм забезпечує макроекономічну стабільність, а державне втручання в економіку підриває цю стабільність. Намагання державних мужів стабілізувати економіку за допомогою монетарної та фіскальної політики посилює нестабільність ринку. Отже, згідно з монетаристами, заходи економічної політики шкідливо впливають на економіку.

У своїй концепції сукупного попиту кейнсіанці виходять із сукупних видатків (AE). У стані рівноваги сукупні видатки дорівнюють обсягові національного виробництва: $AE = BBП = C + I + G + X$. Монетаристи ж зосереджуються на кількісному рівнянні обміну. Згідно з монетаристським підходом, сукупні видатки дорівнюють пропозиції грошей, помноженій на їхню швидкість ($AE = M \times V$). Оскільки номінальний ВВП можна визначити як добуток фізичної кількості товарів та їхніх цін ($P \times Y$), то ці два підходи є двома поглядами на одне і те ж явище. Інакше кажучи, вихідне кейнсіанське рівняння сукупних видатків ($C + I + G + X = BBП$) можна замінити на монетаристське рівняння обміну ($M \times V = P \times Y$). Щоправда, між ними існує певна концептуальна відмінність. Річ у тім, що ($M \times V$) відображає фактичні видатки, тоді як кейнсіанці виходять із запланованих видатків (AE).

Монетаристи відводять головну роль у визначенні ділової активності грошам. Вони вважають, що зміни у пропозиції грошей одразу

впливають на всі компоненти сукупного попиту. Тому передавальний механізм монетарної політики дуже простий:

$$\begin{array}{ccc} \text{зміна} & \text{зміна} & \text{зміна} \\ \text{пропозиції} & \Rightarrow \text{сукупного} & \Rightarrow \text{номінального} \\ \text{грошей} & \text{попиту} & \text{ВВП (} P \times Y \text{)}. \end{array}$$

Оскільки, на думку монетаристів, фактичний ВВП завжди тяжіє до природного ВВП, то зміна пропозиції грошей головно позначається на рівні цін як у довгостроковому, так і в короткостроковому періодах. Правда, припускається можливість короткострокових змін в обсязі виробництва і рівні зайнятості, коли ринок пристосовується до змін у пропозиції грошей. Конкретна величина ВВП, згідно з цим підходом, залежить від фізичних факторів — кількості та якості праці, капіталу, технології тощо.

Монетаристи твердять, що швидкість обігу грошей є стабільною і не змінюється у відповідь на зміни пропозиції грошей. Вони розуміють під стабільністю швидкості обігу грошей не певну постійність, а можливість легко прогнозувати динаміку чинників, які впливають на цю швидкість. Тому, на думку монетаристів, існує пряма залежність між пропозицією грошей і номінальним ВВП. Ця залежність впливає з кількісного рівняння обміну: якщо V стабільне, то зміни у M впливають на номінальний ВВП ($P \times Y$).

Стабільність швидкості обігу грошей монетаристи обґрунтовують так. Вони твердять, що люди виявляють стабільний попит на гроші для купівлі товарів і послуг, який не залежить від пропозиції грошей. І — що найголовніше кількість грошей, якою населення хоче володіти, залежить від рівня номінального ВВП.

Аби глибше зрозуміти монетаристський підхід, візьмемо числовий приклад. Нехай в економіці існує грошова рівновага між фактичною пропозицією грошей у 20 млрд грн і тією їхньою кількістю, якою населення бажає володіти для купівлі товарів і послуг. Номінальний ВВП становить 100 млрд грн. У цьому разі швидкість обігу грошей становить 5 ($V = BBП/M$). Припустімо далі, що за попереднього рівня ВВП пропозиція грошей в економіці збільшилася на 5 млрд грн. Оскільки швидкість обігу грошей постійна, то номінальний ВВП має збільшитися на 25 млрд грн, щоб відновилася відповідність між ВВП і пропозицією грошей. Інакше кажучи, рівень цін у цій економіці має зрости на 25%. Отже, стабільність відношення між ВВП і M означає стабільність V .

Кейнсіанці вважають, що монетаристи перебільшують значення грошей у визначенні рівня ділової активності. Вихідне рівняння кейнсіанців для аналізу сукупного попиту відводить грошам другорядну роль. На їхню думку, монетарна політика має досить складний передавальний механізм:

$$\begin{matrix} \text{змiна} & & \text{змiна} & & \text{змiна} & & \text{змiна} \\ \text{пропозиції} & \Rightarrow & \text{процентної} & \Rightarrow & \text{інвестицій} & \Rightarrow & \text{номінального} \\ \text{грошей} & & \text{ставок} & & & & \text{ВВП (P} \times \text{Y).} \end{matrix}$$

Крім того, у передавальному механізмі монетарної політики є багато слабих, які знижують ефективність цієї політики. Наприклад, політика "дешевих грошей" не забезпечить бажаного результату, якщо економічні суб'єкти не забажають надавати позики або брати у позику.

Кейнсіанці твердять, що швидкість обігу грошей мінлива й непередбачувана. Вони виходять із того, що гроші для ділових операцій переходять від рук до рук і мають певну швидкість обігу; гроші ж як активи є бездіяльними і мають нульову швидкість обігу. Звідси випливає висновок: що більше відносне значення операційних грошей, то вище значення V . І навпаки, що вища частка бездіяльних грошей, то нижча величина V . Якби, наприклад, зі зростанням пропозиції грошей увесь їх приріст економічні суб'єкти перетворили б у додаткові активи, то швидкість обігу грошей помітно знизилася. Це означає, що, незважаючи на збільшення пропозиції грошей, сукупний попит може не змінитись унаслідок зменшення швидкості їхнього обігу. Отже, на думку кейнсіанців, у національній економіці відсутній стабільний зв'язок між пропозицією грошей (M) і номінальним ВВП. Тому кейнсіанці заперечують монетаристський передавальний механізм монетарної політики.

Загалом кейнсіанці вважають, що *швидкість обігу грошей нестабільна і змінюється прямо пропорційно процентній ставці та обернено пропорційно пропозиції грошей.*

Питання швидкості обігу грошей є центральним пунктом полеміки між кейнсіанцями й монетаристами.

15.2. Дискусія щодо фіскальної та монетарної політики

В аналітичній економії точиться гостра полеміка з приводу використання фіскального і монетарного інструментарію для стабілізації національної економіки. Центральними пунктами полеміки є такі два питання. По-перше, що дає кращі результати в стабілізації економіки — активне застосування фіскальних і монетарних інструментів чи їх невикористання? Інакше кажучи, якою має бути економічна політика — активною чи пасивною? По-друге, чи в проведенні економічної політики доцільніше дотримуватися заздалегідь установлених правил, чи творці економічної політики повинні оперативнo реагувати на зміни економічних умов? Або, іншими словами: має бути економічна політика дискреційною, тобто ґрунтуватися на свободі дій державних мужів, чи базуватися на постійних правилах?

Яка економічна політика ефективніша — активна чи пасивна?

Одна група економістів вважає, що ринкова економіка є внутрішньо стабільною, а основні прояви нестабільності на макроекономічному рівні — інфляція, спад виробництва, зниження рівня нагромаджень та інвестиційної діяльності, різкі коливання обмінного курсу тощо — пов'язані з неправильною економічною політикою. Ці вчені стверджують, що можливості економічної політики щодо стабілізації економіки дуже обмежені і державні мужі не повинні намагатися стабілізувати економіку за допомогою активного використання фіскальних і монетарних інструментів, бо кращі результати забезпечує політика невтручання.

Інша група економістів виходить з того, що внаслідок різних причин у національній економіці часто виникають збурення в сукупному попиті та сукупній пропозиції. Для цих економістів необхідність активної монетарної та фіскальної політики очевидна, оскільки без неї ці збурення спричинятьимуть болісні для суспільства коливання в обсязі національного виробництва, рівнях зайнятості й цін. Активне використання фіскально-монетарного інструментарію дає змогу уникати таких негараздів або пом'якшувати їх. Тому ці вчені тлумачать відмову від застосування відповідних заходів стабілізації національної економіки як марнотратство.

Основними аргументами проти проведення активної фіскальної та монетарної політики є, по-перше, *наявність лагів у процесі ухва-*

лення та проведення економічної політики і, по-друге, особливості формування сподівань в учасників ринкового процесу.

Стабілізація національної економіки була б легшим завданням, якби заходи економічної політики одразу впливали на її стан. Проте творці фіскальної та монетарної політики стикаються з проблемою лагів.

Економісти розрізняють два види лагів стабілізаційної політики — внутрішній і зовнішній. **Внутрішній лаг** — це період часу від моменту виникнення збурення в національній економіці до моменту ухвалення відповідних заходів економічної політики. Внутрішній лаг має усвідомлюваний та адміністративний періоди.

Усвідомлюваний період — це проміжок часу між початком збурення в національній економіці (спад чи зростання темпів інфляції) і тим моментом, коли державні мужі усвідомлюють, що це справді відбулося. Хоча *випереджувальні показники* (наприклад, зміна середньої тривалості робочого тижня, первинні заявки на отримання допомоги з безробіття, зростання цін на деякі види сировини та ін.) дають інформацію щодо напрямів змін у національній економіці, але інколи потрібно кілька місяців, аби цей факт відобразили певні статистичні дані й усвідомили державні мужі.

Адміністративний період — це проміжок часу від моменту усвідомлення потреби здійснення фіскально-монетарних заходів до моменту, коли відповідних заходів буде вжито. Наприклад, законодавчому органу держави нерідко необхідно багато часу для коригування фіскальної політики — зміни обсягу державних видатків чи податків. Адміністративний період особливо тривалий у тих країнах, де фіскальні зміни розробляє уряд, а схвалюють парламент і президент. У цьому разі фіскальна політика стає не зовсім надійним інструментом стабілізації економіки. Адміністративні лаги коротші в парламентських республіках, де уряд спирається на парламентську більшість і може проводити через парламент потрібні законодавчі зміни значно швидше, як-от у Великій Британії чи Німеччині. Монетарній політиці притаманні значно коротші адміністративні лаги порівняно з фіскальною політикою. Певні заходи, що змінюють монетарну політику, центральний банк може ухвалювати і здійснювати навіть швидше, ніж за один день.

Зовнішній лаг — це період часу від моменту ухвалення заходів економічної політики до моменту, коли ці заходи вплинуть на обсяг виробництва, зайнятість чи рівень цін. Особливо тривалий зовнішній лаг притаманний монетарній політиці. Механізм дії цієї політики, як нам відомо, передбачає зміну пропозиції грошей і, отже, процентних ставок, які своєю чергою впливають на різні види видатків.

Адепти політики невтручання держави в економічне життя стверджують, що внаслідок цих лагів уряд не може за допомогою фіскально-монетарних інструментів успішно стабілізувати економіку. Навпаки, намагання урядовців стабілізувати національну економіку можуть посилювати її нестабільність. Для підтвердження цієї тези противники активної економічної політики наводять такий доказ. Припустімо, що в проміжку часу між ухваленням того чи іншого заходу і початком його здійснення стан національної економіки змінився. У цьому разі активна економічна політика може стимулювати економіку, яка вже “перегрита”, або ж лише поглибити спад.

Прихильники активної економічної політики визнають, що тривалі лаги, пов’язані із застосуванням фіскального і монетарного інструментарію, безперечно, ускладнюють процес стабілізації. Проте з цього аж ніяк не випливає, що економічна політика має бути пасивною, особливо в роки глибокого і тривалого спаду. Наявність лагів лише означає, що творці економічної політики мають бути особливо обережними.

Другий аргумент проти проведення активної економічної політики висунули прихильники *теорії раціональних сподівань*. Вони виходять із того, що сподівання відіграють важливу роль у національній економіці, бо впливають на поведінку всіх учасників ринкового процесу. Згідно з цією теорією, *економічні суб’єкти поводяться раціонально* — збирають і осмислюють інформацію для формування сподівань стосовно речей, які становлять для них грошовий інтерес. Якщо, наприклад, споживачі дізнаються про те, що врожай цукрового буряка не буде щедрим унаслідок можливої нестачі вологи, то почнуть про запас купувати цукор, щоб випередити зростання цін. Ці сподівання збільшуватимуть попит і спричинять зростання цін ще до того, як зібрано врожай.

Сподівання впливають на те, скільки домогосподарства споживатимуть використуваного доходу і скільки заощаджуватимуть для майбутнього, який обсяг грошових ресурсів інвестори вкладатимуть у придбання капітальних благ і т. д. Крім того, теорія раціональних сподівань ґрунтується на ще одному базовому компоненті: *товарні й ресурсні ринки є конкурентними*, отже, *всі ціни є гнучкими* — як у напрямі зниження, так і в напрямі підвищення. Таким чином, коли під впливом нової інформації споживачі, фірми і постачальники ресурсів змінюють свою економічну поведінку, то ціни дуже швидко змінюються. Самі сподівання залежать від багатьох чинників, зокрема і від політики уряду. Коли творці економічної політики хочуть оцінити наслідки певного свого заходу для національної економіки,

їм потрібно врахувати, як він вплине на сподівання фірм і домогосподарств.

Один із творців теорії раціональних сподівань Роберт Лукас уважає, що традиційні методи оцінки заходів економічної політики недостатньо враховують її вплив на сподівання. *Критику цих традиційних методів оцінки результативності економічної політики називають критикою Лукаса.* Приклад такої критики можна простежити в аналізі монетарної політики. Припустімо, кажуть прихильники теорії раціональних сподівань, що центральний банк країни оголосив про здійснення політики “дешевих грошей”, щоб стимулювати зростання обсягу виробництва і зниження рівня безробіття. Проте учасники ринкового процесу, враховуючи попередній досвід, очікують, що ця політика супроводжуватиметься зростанням темпів інфляції. Вони вживатимуть заходів, щоб захистити себе від інфляції. Зокрема, фірми підвищуватимуть ціни на свою продукцію, позикодавці збільшуватимуть процентні ставки, наймані працівники вимагатимуть підвищення номінальної заробітної плати. В результаті в національній економіці піднесеться рівень цін, а збільшення сукупного попиту, яке індукувалося політикою “дешевих грошей”, повністю нейтралізуватиметься вищим рівнем цін. Тому реальний обсяг виробництва і зайнятість не зростатимуть.

Згідно з теорією раціональних сподівань, *сукупна реакція домогосподарств і фірм на свої сподівання робить безплідною активну стабілізаційну політику, тобто передбачені учасниками ринкового процесу заходи економічної політики не можуть впливати на реальний обсяг виробництва і безробіття. Це твердження називають правилом неефективності політики.*

Концепція раціональних сподівань помітно вплинула на макроекономічну теорію і політику. Нині економісти дедалі більше уваги приділяють ролі сподівань у визначенні стану ділової активності й намагаються врахувати вплив заходів економічної політики на сподівання, а отже й на економічну поведінку учасників ринкового процесу. Крім того, економісти глибше усвідомлюють, що оцінка наслідків певних заходів економічної політики є нелегким завданням.

Одночасно представники основного потоку макроекономіки вважають, що в реальній дійсності значна частина ринків, особливо ринки праці, не є достатньо конкурентними. Негнучкість цін на товарних і ресурсних ринках у напрямі зниження спричиняє нестабільність у національній економіці, а тому потрібні заходи фіскальної та монетарної політики. Нарешті, ці вчені доводять, що економічна політика впливає на реальний обсяг національного ви-

робництва і рівень зайнятості. Зокрема, у другій половині ХХ ст., коли уряди багатьох країн активніше проводили стабілізаційну політику, простежувалися менші коливання реального обсягу виробництва, ніж у попередніх періодах.

Дискреційна економічна політика і правила

В аналітичній економії гостро дискутується також питання про те, чи в проведенні економічної політики варто дотримуватися заздалегідь установлених правил, чи кращі результати приносить економічна політика, яка ґрунтується на оперативному реагуванні державних мужів на зміни економічних умов.

Економічну політику проводять відповідно до встановлених правил, якщо заздалегідь оголошують, які заходи буде здійснено в тій чи іншій економічній ситуації, та неухильно виконують оголошену програму. Дискреційна політика (свобода дій її творців) означає, що державні мужі оцінюють економічну ситуацію в кожному конкретному випадку і обирають найпридатнішу, на їхню думку, економічну політику для даного моменту.

Дискреційна економічна політика завжди є активною. Щодо економічної політики, яка ґрунтується на дотриманні правил, то вона може бути як активною, так і пасивною. Наприклад, монетарна політика, яка виходить із незмінного темпу зростання маси грошей, скажімо, 5% за рік, є пасивною. Монетарна політика, у проведенні якої дотримуються, наприклад, такого правила: темп зростання грошової маси дорівнює 3% плюс різниця між фактичним і природним рівнем безробіття, буде активною. Згідно з цим правилом, центральний банк установлює темп зростання грошової маси залежно від фази ділового циклу. У фазі спаду, коли рівень безробіття зростає, центральний банк підвищуватиме темпи зростання грошової маси. Така політика знижуватиме процентні ставки і збільшуватиме сукупний попит, що стимулюватиме зростання виробництва, забезпечуючи вихід із фази спаду.

Окремі вчені наголошують, що могутні інструменти монетарної та фіскальної політики можуть опинитися в руках корисливих і некомпетентних політиків, що може завдати суспільству великої шкоди. *Корисливість в економічній політиці означає, що державні мужі здійснюють заходи економічної політики під впливом особливих інтересів певних зацікавлених груп. Крім того, деякі з них можуть використовувати інструментарій макроекономічної політики для зміцнення своїх позицій на чергових виборах. Про таку поведінку державних мужів мова йшла у темі 9.*

Некомпетентність у визначенні напрямів здійснення економічної політики пояснюється тим, що макроекономіка — складна наука, і державні мужі знають її не досить добре, аби правильно орієнтуватися у скрутних ситуаціях. Крім того, шарлатани від науки можуть пропонувати політикам дуже привабливі, але неправильні способи розв'язання складних проблем. Така економічна політика може індукувати хибні економічні сигнали, вводити в оману людей і спотворювати їхню економічну поведінку, що спричинить значні втрати для суспільства.

Щоб забезпечити процес формування економічної політики від впливу групових політичних інтересів, багато економістів пропонують правила для здійснення економічної політики і радять уникати дискреційної економічної політики.

Полеміка щодо дискреційної політики і правил — одна з найстаріших в аналітичній економії. Оскільки дискреційна політика за своєю природою є гнучкою, то на першій погляд може видаватися, що вона має незаперечні переваги над політикою, що ґрунтується на дотриманні правил. Проте дилема «*дискреційна політика чи правила*» виникає внаслідок *непослідовності політики*.

Державні мужі з різних міркувань можуть *змінювати напрями економічної політики*. Вони можуть спеціально заздалегідь оголошувати про певні економічні заходи, щоб вплинути на сподівання учасників ринкового процесу. Як тільки в домогосподарств і фірм сформувалися відповідні сподівання і вони почали поводитися на підставі цих сподівань, в урядовців може виникнути спокуса відмовитися від своїх обіцянок. Для прикладу візьмемо монетарну політику. В короткостроковому періоді, як відомо, існує можливість вибору між інфляцією і безробіттям. Для зниження рівня інфляції центральний банк може заявити, що метою його нинішньої монетарної політики є зниження рівня інфляції. Як тільки в економічних суб'єктів склалися відповідні інфляційні сподівання та встановилися відповідні рівні цін на товарних і ресурсних ринках, у центрального банку виникають сильні стимули до відмови від своїх попередніх заяв стосовно боротьби з інфляцією. Тепер центральний банк хоче знизити безробіття ціною підвищення темпів інфляції. Тому в наступному періоді проголошення курсу на зниження темпів інфляції може не викликати довір'я в економічних суб'єктів, тож дискреційна економічна політика не буде результативною.

Звідси випливає такий висновок: *економічна політика нерідко може забезпечити кращі результати тоді, коли її творці мають*

меншу свободу дій. Щоб дискреційна політика була ефективною, державні мужі мають дотримуватися проголошеного курсу економічної політики.

Правила проведення монетарної і фіскальної політики

Для проведення монетарної політики економісти пропонують такі *три правила*. Перше з них запропонували монетаристи, які справляють нині значний вплив на формування економічної політики в багатьох країнах світу. Вони вважають, що економіка, яка ґрунтується на приватній власності, — стабільна, а економічна політика дестабілізує її. Стрижнем філософії економіки монетаризму є *грошове правило: оптимальна монетарна політика ґрунтується на зростанні пропозиції грошей усталеним темпом, який не залежить від економічних умов*.

Монетаристи стверджують, що монетарна політика, яку проводять відповідно до грошового правила, має незаперечну перевагу над дискреційною фіскальною і дискреційною монетарною політикою, оскільки постійний темп зростання грошей (від 3 до 5% щорічно) усуває джерело нестабільності в національній економіці. Цим джерелом, на їхню думку, є мінливість монетарної політики. Згідно з монетаристським підходом, усі прояви макроекономічної нестабільності спричинюються коливаннями пропозиції грошей. Підтримання усталених низьких темпів зростання пропозиції грошей стабілізує ціни і рівень зайнятості, а фактичний обсяг національного виробництва збігається з природним.

Однак більшість економістів вважають, що грошове правило не є найкращим дороговказом для монетарної політики. Річ у тім, що постійний темп зростання грошей стабілізує сукупний попит лише за постійної швидкості обігу грошей. Проте внаслідок різних збурень швидкість обігу грошей у національній економіці змінюється. Тому, на думку представників основного потоку макроекономіки, в умовах збурень в економіці монетарна політика має передбачати зміни темпів зростання грошової маси.

Ще одне правило, яке пропонують економісти стосовно монетарної політики, полягає в тому, що вона має *підтримувати певні темпи зростання номінального ВВП*. Проведення монетарної політики відповідно до цього правила зводиться до того, що центральний банк країни заздалегідь оголошує про заплановані значення темпів зростання номінального ВВП. Якщо фактичні темпи зростання номінального ВВП нижчі від запланованих, то центральний банк проводить стимулювальну політику — підвищує темпи зростання

грошової маси. І навпаки, коли фактичні темпи зростання ВВП перевищують заплановані, то банк знижує темпи зростання грошової маси, що стримує збільшення сукупного попиту. Це, безперечно, варіант активної монетарної політики, яка проводиться відповідно до задалегідь установленого правила. Багато економістів віддають перевагу цьому правилу порівняно з грошовим правилом. Вони вважають, що така монетарна політика забезпечить вищу стабільність обсягу виробництва й рівня цін, бо вона пристосовується до змін швидкості обігу грошей.

Нарешті, економісти пропонують третє правило проведення монетарної політики: *контроль за рівнем цін*. За цим правилом, центральний банк оголошує планові показники зміни рівня цін. Коли фактичні темпи інфляції перевищують заплановані, то центральний банк знижує темп зростання грошової маси. І навпаки, банк підвищує темпи зростання грошової маси, коли фактичні темпи інфляції нижчі від запланованих. Отже, орієнтація центрального банку на темпи зростання номінального ВВП чи рівня цін захищає національну економіку від збурень, пов'язаних зі зміною швидкості обігу грошей.

Чимало економістів і політиків пропонують правила і для *проведення фінансової політики*. Серед них найважливішим є *правило щорічно збалансованого бюджету*. За цим правилом, *державні видатки не мають перевищувати надходжень до державного бюджету*. Одна група економістів обґрунтовує необхідність щорічно збалансованого бюджету небезпекою бюджетних дефіцитів і зростанням державного боргу. Інша група вважає, що бюджет потрібно щорічно збалансовувати, аби обмежити зростання державного сектора, який знижує ефективність функціонування національної економіки. Згідно з цим поглядом, дефіцити бюджету дають змогу політикам розвивати різні програми і дарувати суспільству вигоди без поточного зростання податків, потрібних для оплати цих програм. Ця група економістів розглядає бюджетні дефіцити як вияв фундаментальної проблеми — зазіхання держави на приватний сектор.

Однак більшість економістів нині переконані, що вимога щорічно збалансованого бюджету несумісна з фінансовою діяльністю держави. По-перше, наявність дефіциту або надлишку бюджету може допомагати стабілізувати національну економіку. І навпаки, щорічно збалансований бюджет посилює економічні коливання. Наприклад, у фазі спаду дотримання вимоги щорічно збалансованого бюджету означало б підвищення податків або зниження державних видатків, або одночасне здійснення обох цих заходів, що ще більше скоротило б сукупний попит і поглибило спад. Крім того, вимога

щорічно збалансованого бюджету зводила б нанівець дію автоматичних стабілізаторів, як-от податки і трансфери. Коли економіка входить у фазу спаду, податки автоматично зменшуються, а трансферні платежі автоматично зростають. Отже, стабілізація національної економіки досягається коштом дефіциту державного бюджету.

По-друге, бюджетний дефіцит можна використати для переміщення частини податкового тягара на плечі майбутніх поколінь. Економісти часто підкреслюють таку обставину. Якщо нинішні покоління борються за свободу країни чи здійснюють реіндустріалізацію національної економіки, то майбутні користуватимуться плодами цих зусиль. Тому нинішня генерація може фінансувати ведення війни чи реіндустріалізацію країни за рахунок бюджетних дефіцитів, перекладаючи частину видатків на своїх нащадків.

Ще одна група економістів пропонує для проведення фінансової політики *правило циклічно збалансованого бюджету*. Відповідно до нього *бюджет не обов'язково має бути збалансованим щорічно; достатньо, щоб він був збалансований за весь діловий цикл*. Фінансові заходи уряду мають сприяти нейтралізації бюджетного дефіциту, що виникає в роки спаду, за рахунок бюджетних надлишків у роки піднесення. Проте проведення фінансової політики відповідно до цього правила ускладнювалося б тим, що глибина спаду і піднесення, а водночас і розміри надлишку чи дефіциту бюджету, не збігаються.

Унаслідок цих обставин значна частина економістів відкидає правило щорічно збалансованого і циклічно збалансованого бюджету і дотримується *концепції функціональних фінансів*. Згідно з цією концепцією, *питання про збалансування бюджету не є головним, бо мета фінансової політики — досягнення рівноваги національної економіки, а не бюджету*. Якщо шлях до цієї мети супроводжується великим і дедалі більшим державним боргом, то проблема збалансованого бюджету відсувається на другий план. За цим підходом, проблеми, пов'язані з бюджетними дефіцитами, є менш суттєвими, ніж макроекономічна стабільність. Державний бюджет становить передовсім інструмент підтримання стабільності економіки. Як фінансувати державні видатки — через підвищення податків чи через державну позику — залежить від наявних економічних умов.

Прихильники концепції функціональних фінансів стверджують, що у фазі піднесення податковий надходження автоматично збільшуються, що усуває дефіцит бюджету. Крім того, державний борг не такий обтяжливий, як вважає більшість людей, бо можливості уряду фінансувати дефіцити практично безмежні: підвищення податків, емісія грошей тощо.

ПІДСУМКИ

- Макроекономіка є молодією наукою, але в ній уже сформульовано низку законів та виявлено чимало закономірностей, які поділяє більшість сучасних економістів. Цю більшість називають основним потоком макроекономіки. Згідно з поглядами його представників, основним завданням макроекономіки є виявлення чинників, які визначають обсяг товарів і послуг, що їх продукує національна економіка. Стрижнем макроекономіки є дослідження закономірностей механізму функціонування національної економіки та її розвитку загалом.
- У довгостроковому періоді зростання обсягу національного виробництва визначають фізичні фактори — кількість та якість праці, капіталу, землі та технологія. Економічна політика може впливати на економічне зростання у довгостроковому періоді лише через сприяння нагромадженню виробничого потенціалу економіки. У короткостроковому періоді на обсяг виробленого національного продукту, крім виробничого потенціалу, впливає також макросередовище, стан якого здебільшого визначає макроекономічна політика. Макросередовище тісно пов'язане із сукупним попитом, а відтак і з величиною виробленого національного продукту.
- Монетарна економіка істотним чином визначає розвиток фізичної економіки, тобто гроші впливають на динаміку реальних змінних у короткостроковому періоді. Небагато економістів нині поділяють погляд, згідно з яким «гроші не мають значення». Проте основний потік макроекономіки вважає, що у довгостроковому періоді гроші нейтральні й не впливають на реальні змінні. Темп зростання пропозиції грошей є основним чинником інфляції у довгостроковому періоді. Хронічна інфляція та хронічне безробіття не пов'язані між собою. У короткостроковому періоді існує компромісний вибір між інфляцією та безробіттям, який відображає короткострокова крива Філіпса.
- У макроекономіці точиться гостра полеміка навколо трьох фундаментальних проблем — обсягу національного виробництва, безробіття та інфляції. Суперечки ведуться щодо методів економічної політики, за допомогою яких можна збільшити природний рівень виробництва у національній економіці. Водночас дискутується питання, чи доцільне економічне зростання в умовах, коли вичерпуються невідтворювальні ресурси і забруднюється навколишнє середовище.
- Гострою в макроекономіці є проблема безробіття. В останній чверті XX ст. природна норма безробіття зрос-

ла. Економісти пояснюють це неоднаково. Природну норму безробіття, імовірно, можна зменшити, знизивши рівень мінімальної зарплати та відмовившись від страхування на випадок безробіття. Проте ці заходи економічної політики найбільше позначаються на становищі найбідніших груп населення, тому чимало економістів не підтримує їх. Нерозв'язаними є й проблеми джерел інфляції та методів боротьби з нею. Найпоширеніший погляд на проблему зниження темпів інфляції відображає короткострокова крива Філіпса.

- У макроекономіці точиться гостра полеміка з приводу сукупного попиту та сукупної пропозиції як її фундаментальних категорій. З кейнсіанської точки зору реальний ВВП, що нижчий від рівня повної зайнятості, встановлюється на горизонтальній кривій сукупної пропозиції внутрішньо нестабільною кривою сукупного попиту. Монетаристи твердять, що реальний ВВП визначає вертикальна крива сукупної пропозиції, а рівень цін — стабільна крива сукупного попиту. Кейнсіанці вважають, що ринкова система недостатньо гнучка й конкурентна, щоб забезпечити макроекономічну стабільність. З монетаристського погляду, це під силу саме вільному підприємству.
- У своєму аналізі сукупного попиту кейнсіанці виходять із сукупних видатків. При цьому компоненти сукупних видатків визначаються множиною чинників, які не залежать від пропозиції грошей. На думку кейнсіанців, монетарній політиці притаманний складний передавальний механізм. Невизначеність багатьох ланок цього механізму обмежує ефективність монетарної політики. Кейнсіанці також вважають, що фіскальна політика є дієвішим знаряддям стабілізаційної політики порівняно з монетарною політикою.
- Монетаристи, аналізуючи сукупний попит, виходять із кількісного рівняння обміну. Оскільки, на їхню думку, швидкість обігу грошей V є стабільною, то визначальним чинником рівня цін P є пропозиція грошей M . Монетаристи твердять, що відносна стабільність швидкості обігу грошей V указує на достатньо тісний зв'язок між пропозицією грошей і номінальним ВВП. Прихильники монетаризму вважають, що впливи фіскальної політики слабкі й невизначені, і монетарна політика має переваги над фіскальною.
- Прихильники активної економічної політики вважають, що внаслідок збурень у сукупному попиті та сукупній пропозиції відбуваються коливання в обсязі виробництва й зайнятості, яких можна не допустити за допомогою відповідних заходів фіскальної та монетарної політики. Адепти пасивної економічної політики доводять, що намагання стабілізувати національну економіку за допомо-

гою фіскальної та монетарної політики можуть ще більше її дестабілізувати.

- Теорія раціональних сподівань ґрунтується на двох припущеннях: 1) економічні суб'єкти розуміють механізм функціонування національної економіки, спроможні оцінити наслідки економічної політики у майбутньому і вибирають таку поведінку, яка відповідає їхнім інтересам; 2) товарні й ресурсні ринки є конкурентними, отже всі ціни є гнучкими. Ця теорія твердить, що коли економічні суб'єкти реагують на сподівані результати стабілізаційної політики, то її результативність зводиться нанівець.
- Прихильники дискреційної економічної політики вважають, що свобода дій дає змогу державним мужам гнучкіше реагувати на непередбачені обставини. Адепти дотримання правил у проведенні економічної політики вважають, що політикам довіряти не можна. На їхню думку, державні мужи можуть використовувати економічну політику у власних інтересах або просто помилятися. Для проведення монетарної політики рекомендують три правила. Частина економістів та політиків пропонує правила і для проведення фіскальної політики.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ І ТЕРМІНИ

макросередовище
монетаристський передавальний механізм монетарної політики
кейнсіанський передавальний механізм монетарної політики
пасивна економічна політика
активна економічна політика
внутрішній лаг
зовнішній лаг
усвідомлюваний період
адміністративний період
випереджувальні показники
теорія раціональних сподівань

правила монетарної політики
правила фіскальної політики
дискреційна політика
непослідовність політики
грошове правило
правило підтримання певних темпів зростання ВВП
контроль за рівнем цін
щорічно збалансований бюджет
циклічно збалансований бюджет
концепція функціональних фінансів

Контрольні запитання та завдання

- Які основні висновки, що стосуються впливу економічної політики на основні макроекономічні змінні, поділяє більшість економістів?
- Які важливі проблеми ще не розв'язані макроекономікою?
- Що розуміють під внутрішніми й зовнішніми лагами? Для якої макроекономічної політики — фіскальної чи монетарної — характерні триваліші внутрішні лаги і для якої зовнішні? Чому?
- У чому полягає суть критики Лукасом певних макроекономічних поглядів?
- Що розуміють під непослідовністю економічної політики?
- Яких трьох правил може дотримуватися центральний банк, проводячи монетарну політику?
- Чому вимога постійної збалансованості державного бюджету є надмірно жорстким правилом для проведення фіскальної політики?
- Чому монетаристи радять замінити дискреційну монетарну політику грошовим правилом?

- Абсолютна перевага** — здатність країни виробляти товари чи послуги ефективніше (більший обсяг продукції з одиниці фактора виробництва) за інші країни. Див. *Порівняльна перевага*.
- Абстракція** — вилучення з економічного аналізу економічних і позаекономічних фактів, що не стосуються певного процесу.
- Автаркія** — повне економічне самозабезпечення країни; ізоляція її економіки від економіки інших країн.
- Автоматичні стабілізатори** — економічні інструменти, що зменшують амплітуду економічних коливань самостійно, без здійснення спеціальних заходів економічної політики.
- Авторитарний капіталізм** — економічна система, в якій матеріальні ресурси перебувають у приватній власності, а уряд у широких масштабах регулює і контролює економіку.
- Агрегування** — поєднання окремих одиниць або даних в одну або декілька одиниць. Наприклад, усі ціни індивідуальних товарів і послуг об'єднують у загальний рівень цін або всі одиниці продукції об'єднують у реальний валовий внутрішній продукт.
- Адаптивні сподівання** — підхід, згідно з яким люди формують свої сподівання щодо поведінки певної економічної змінної на підставі динаміки цієї змінної у найближчому минулому.
- Адміністративні ціни** — різновид цін, які держава встановлює та утримує протягом певного часу.
- Адміністративно-командна система (АКС)** — спосіб економічної організації суспільства, за якого усі питання вирішують державні органи. Головні ознаки АКС: державна власність на ресурси, бюрократизація та монополізація економіки, адміністративне ціноутворення, зрівняльний розподіл життєвих благ, панування номенклатури.

- Ажіо** — надвишка над ціною облігації, яка виникає внаслідок того, що облігація погашається не за номінальним, а за вищим курсом.
- “Азійські тигри”** — нові індустріальні країни Азії — Сінгапур, Республіка Корея і Тайвань, що демонструють високі темпи економічного зростання.
- Активи** — все, що має грошову вартість і є власністю фірми або особи.
- Акцизний збір** — непрямий податок, що накладають на певний продукт.
- Акціонерне товариство** — ділова одиниця, статутний капітал якої поділено на певну кількість акцій. Акціонери не несуть відповідальності своїм майном за зобов'язання акціонерного товариства і наражаються на ризик збитків лише в межах вартості акцій, які їм належать. Акціонерне товариство буває відкритим і закритим. *Відкритим* визнається акціонерне товариство, учасники якого можуть відчужувати акції, які їм належать, без згоди інших акціонерів (вільний продаж акцій). *Закритим* є акціонерне товариство, акції якого розподіляються лише серед його засновників або іншого заздалегідь обумовленого кола осіб.
- Акція** — цінний папір, який свідчить про внесення паю в акціонерне товариство і дає право на отримання доходу у вигляді дивіденду.
- Альтернативна вартість** — кількість інших продуктів, від яких потрібно відмовитися (пожертвувати), щоб виробити одиницю певного продукту.
- Амортизація** — відшкодування у грошовій формі вартості капітальних благ, яке відповідає їхньому зношенню (фізичному — внаслідок використання у виробництві — і моральному — внаслідок здешевлення наявних машин і механізмів або виникнення їхніх продуктивніших аналогів).
- Аналіз витрат і вигід** — порівняння витрат і вигід при ухваленні рішень про те, чи варто скеровувати ресурси і в якій кількості для реалізації проекту або програми (на виробництво товару чи послуги).
- Аналітична економія** — мислене відображення економіки, її взаємозв'язків і закономірностей; вивчає поведінку людей у процесі виробництва, розподілу і споживання матеріальних благ і послуг в умовах обмежених ресурсів; є наукою про вибір суспільством раціональних способів використання ресурсів для задоволення своїх потреб у сучасному і майбутньому. Інша назва — *економічна теорія*.

- Антитрестівське законодавство** — сукупність нормативно-правових актів країни, які забороняють таємні угоди між фірмами, монополізацію ринків, що дає змогу підвищувати ціни і обмежувати конкуренцію.
- Асиметрична інформація** — ситуація, коли продавець (покупець) володіє більшим обсягом інформації про товар або послугу, ніж покупець (продавець).
- Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН)** — торговельне об'єднання країн, яке виникло в 1967 р. Об'єднує нині Індонезію, Малайзію, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд, Бруней.
- Ациклічний** — той, що змінюється у напрямі, який не збігається з ходом ділового циклу.
- Багатство (майно)** — чиста вартість матеріальних і фінансових засобів (усі активи мінус пасиви), якими володіє нація, особа чи фірма у певний проміжок часу.
- Базовий рік** — рік, який при обчисленні індексів цін беруть за основу для порівняння з цінами минулих років.
- Баланс** — бухгалтерська відомість, у якій показано активи і пасиви.
- Баланс поточного рахунку** — обсяг експорту товарів і послуг країни мінус обсяг імпорту її товарів та послуг плюс її чистий дохід від інвестицій і плюс чисті трансфери.
- Балансовий звіт** — баланс фінансового стану фірми на певну дату; відображає активи в одному підрозділі, пасиви — у другому.
- Банки** — ділові одиниці, які надають грошові позики іншим діловим одиницям — головню за рахунок тих грошових коштів, які вони отримали у вигляді вкладів.
- Банківські операції** — операції, які забезпечують функціонування і прибутковість банків. Розрізняють *пасивні* (залучення депозитів) і *активні* (надання кредитів) операції.
- Банкрутство** — неспроможність фірм, установ, фізичних осіб здійснювати платежі за борговими зобов'язаннями, яку засвідчує судова інстанція.
- Бартер** — безпосередній (без використання грошей) обмін одного товару на інший.
- Безготівкові гроші** — записи на рахунках у банках.
- Безмежні потреби** — неситиме бажання споживачів мати товари і послуги, які приносять їм задоволення або користь.
- Безробіття** — ситуація у сфері зайнятості, коли працівники, які погодилися би працювати за наявну заробітну плату, не

- можуть знайти роботу. Основні види безробіття: *фрикційне, структурне, циклічне*. Структурне та циклічне безробіття разом становлять вимушене безробіття.
- Безстроковий вклад** — вклад у комерційному банку або ошадній установі, на який можна виписувати чеки; поточний рахунок або гроші на поточному рахунку.
- “Бики”** — біржовики, які грають на підвищенні курсу цінних паперів.
- Бідність** — становище, за якого особа не може задовольнити свої елементарні потреби.
- Біженці** — особи, які залишають країну або територію всередині країни з причин політичної, економічної або етнічної дискримінації, а також унаслідок війни чи стихійного лиха.
- Білонні гроші** — монети, номінальна вартість яких вища за внутрішню реальну вартість металу.
- Біржа праці** — установа, яка надає спеціалізовані послуги із працевлаштування громадян на ринку робочої сили.
- Біржові індекси** — різні способи визначення тенденцій зміни цін на різні цінні папери (індекс Доу-Джонса у США, “Нікей” у Японії, ДАКС у Німеччині і т.д.).
- Благо громадського вжитку** — товар або послуга, до яких принцип виключення не застосовується і які забезпечує держава за умови, що вони приносять істотні вигоди для суспільства.
- Благо індивідуального вжитку** — товар або послуга, до яких можна застосувати принцип виключення і які приватні фірми постачають та надають тим, хто готовий платити.
- Бретон-Вудська система** — створена після Другої світової війни міжнародна валютна система, в якій регулювалися валютні курси. Міжнародний валютний фонд сприяв стабілізації валютних курсів, а золото і долар використовувалися як міжнародні валютні резерви.
- Бухгалтерський прибуток** — різниця між виторгом і витратами фірми.
- Бюджет за повної зайнятості** — показує рівень державних видатків і надходжень, надлишку або дефіциту бюджету за умови, що упродовж року національна економіка функціонувала за повної зайнятості.
- Бюджетна пряма** — лінія, яка показує комбінації двох продуктів, котрі споживач може купити за свій грошовий дохід.

- Бюджетне обмеження** — межа, якою розмір доходу споживача (а також рівень цін на товари і послуги) визначає його спроможність купувати товари і послуги; обмеження видатків величиною доходу.
- Бюджетний надлишок** — перевищення надходжень до державного бюджету над його видатками.
- Валовий внутрішній продукт (ВВП)** — вартість річного обсягу кінцевих товарів і послуг, вироблених у країні з ресурсів, що належать як резидентам країни, так і іноземцям.
- Валовий національний продукт (ВНП)** — вартість річного обсягу кінцевих товарів і послуг, вироблених із ресурсів, що належать резидентам країни, незалежно від того, де ці ресурси застосовують — у національній економіці чи за кордоном.
- Валові внутрішні інвестиції** — видатки на заново вироблені капітальні блага — машини, устаткування, будівлі й споруди та на приріст запасів.
- Валюта** — грошова одиниця країни. Розрізняють *вільно конвертовану валюту* (обмінюється без перешкод на інші валюти), *частково конвертовану* (обмінюється з певними обмеженнями) та *замкнену* (обмін на інші валюти блокований).
- Валютний арбітраж** — операції з метою вилучення прибутку з різниці валютних курсів однієї і тієї самої грошової одиниці на різних валютних ринках (*просторовий арбітраж*) або з різниці в динаміці курсу (*часовий арбітраж*).
- Валютний кошук** — фіксований набір валют, який використовують для вимірювання середньозваженого курсу окремих валют.
- Валютний курс** — ціна грошової одиниці однієї країни, виражена у грошовій одиниці іншої. Розрізняють *європейське* та *британське числення валютного курсу*.
- Валютний ринок** — ринок, на якому гроші однієї країни використовують для купівлі валюти іншої країни.
- Валютний союз** — група країн, які запровадили у своїх національних економіках спільну грошову одиницю і, отже, проводять спільну монетарну політику.
- Валютні ресурси** — частина золотовалютних резервів країни у вигляді валют інших країн і спеціальних прав запозичення, які країна використовує у міжнародних розрахунках, стикаючись із труднощами платіжного балансу.

- Вартість грошей** — кількість товарів і послуг, які можна обміняти на одиницю грошей; купівельна спроможність одиниці грошей; величина, обернена до рівня цін.
- Ваучер** — державний цінний папір, який забезпечує право громадянина на участь у приватизації державного майна.
- Ваучерна приватизація** — приватизація державного майна за широкої участі населення, яке наділене ваучерами.
- ВВП-розрив** — природний реальний валовий внутрішній продукт мінус фактичний реальний валовий внутрішній продукт.
- Вексель простий** — боргове зобов'язання, яке видає позичальник грошей на ім'я кредитора; містить дані про місце і час видачі, суму зобов'язання, місце і час платежу.
- “Велика сімка”** — група із семи розвинутих країн (США, Японія, Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія і Канада), лідери яких регулярно зустрічаються для обговорення спільних економічних проблем і намагаються узгоджувати свою економічну політику.
- Велика фірма** — ділове підприємство, яке або виробляє істотний відсоток загального обсягу продукції галузі, або вважається великим за розміром (за чисельністю зайнятих чи акціонерів, обсягом продажу, розміром активів чи прибутків), або володіє обома ознаками.
- Величина попиту** — кількість певного товару або послуги, яку покупці бажають купити за конкретну ціну впродовж певного проміжку часу.
- Вертикальне злиття** — злиття в єдину фірму двох або декількох фірм, що здійснюють різні стадії виробництва продукту.
- Вертикальний відрізок** — вертикальна частина кривої короткострокової сукупної пропозиції, до якої в економіці залучені всі наявні ресурси (повне використання виробничих потужностей).
- Взаємодоповнювані товари і послуги** — товари або послуги, які споживаються разом (скажімо, тенісні м'ячі та ракетки), коли ціна на один із товарів знижується (зростає), попит на другий збільшується (зменшується).
- Взаємозамінювані продукти** — товари або послуги, які задовольняють одну і ту саму потребу (чай і кава, масло і маргарин та ін.). Для цих продуктів існує пряма залежність між ціною на один із них і попитом на другий, тобто коли ціна одного продукту знижується (зростає), попит на інший продукт зменшується (збільшується).

- Вибір між справедливістю та ефективністю** — припущення про те, що для підвищення економічної ефективності потрібне посилення нерівності в доходах; зниження економічної ефективності може супроводжуватися зменшенням нерівності в доходах.
- Вигода переливу, побічна вигода** — вигоди, які отримують від виробництва або споживання не виробники і споживачі, а безкоштовно — третя сторона. Приклад: власник пасіки отримує вигоду, коли фермер-сусід вирощує конюшину.
- Видатковий підхід** — метод вимірювання валового внутрішнього продукту додаванням усіх видатків покупців на кінцеві товари і послуги.
- “Викачування умів”** — еміграція із країни високоосвічених спеціалістів і висококваліфікованих робітників.
- Використовуваний дохід** — особистий дохід за вирахуванням особистих податків; дохід, що наявний для видатків на особисте споживання і для заощадження.
- Вимірювання національного продукту** — система рахунків, за допомогою яких визначають обсяг виробництва країни за певний проміжок часу.
- Випадок закриття** — обставини, за яких фірма зазнає збитків, що перевищують її загальні постійні витрати за будь-якого обсягу виробництва; ситуація, за якої фірма припиняє своє виробництво, оскільки ціна на її продукцію нижча за рівень середніх змінних витрат.
- Випадок максимізації прибутку** — обставини, за яких фірма має економічний прибуток, виробляючи такий обсяг продукції, коли прибуток максимальний; ситуація, коли ціна, за якою фірма може продавати свій продукт, вища за середні загальні витрати його виробництва.
- Випадок мінімізації збитків** — обставини, за яких збитки фірми менші, ніж її загальні постійні витрати; виникає тоді, коли ціна, за якою фірма може продавати свій продукт, менша за середні загальні витрати, але більша за середні змінні витрати.
- Виробники** — підприємства, які використовують власні та залучені виробничі ресурси для виготовлення товарів і послуг.
- Виробнича ефективність** — виробництво певного блага з найнижчими витратами; досягається тоді, коли виробляється обсяг продукції, за якого середні загальні змінні витрати мінімальні, а граничний продукт на грошову одиницю затрат кожного вхідного фактора однаковий.

- Виробнича функція** — математична функція, яка визначає можливий обсяг виробництва в межах фірми або економіки країни за даних ресурсів і технології.
- Виробнича функція Коба–Дугласа** — виробнича функція у такій формі: $F(K, L) = AK^{\alpha}L^{1-\alpha}$, де K — капітал, L — праця, A і α — параметри.
- Виробничі ресурси** — сукупність ресурсів, що використовують для виготовлення товарів і послуг: земля, праця, капітал і підприємницькі здібності.
- Витікання** — потенційні видатки, вилучені з потоку “доходи—видатки”: заощадження, податкові платежі та імпорту; вилучення засобів, яке зменшує потенціал комерційної банківської системи.
- Витіснення** — скорочення інвестицій унаслідок проведення стимулювальної фінансової політики, яка підвищує процентну ставку.
- “Витрати меню”** — витрати, пов’язані зі зміною ціни.
- Витрати на капітал** — сумарні витрати на використання одиниці капіталу за певний період включно із процентом, амортизацією і вигодами або витратами від зміни ціни капіталу.
- Витрати переливу** — витрати на виробництво або споживання, які несуть не виробники і споживачі, а третя сторона без будь-якого відшкодування. Приклад: виробник скидає токсичні хімікати в річку, і внаслідок цього гине риба, яку ловлять рибалки.
- Від’ємні заощадження** — видатки на споживчі товари і послуги понад використований дохід; сума, на яку видатки на особисте споживання перевищують використований дохід.
- Відкрита економіка** — економіка країни, що пов’язана з іншими країнами інтенсивним рухом товарів і капіталів, тобто економіка, яка експортує та імпортує товари та послуги. Для *закритої економіки* характерна відсутність зовнішньоекономічних зв’язків.
- Відкритий цех** — система найму, за якої підприємець може найняти або членів трудової спілки, або працівників, що не належать до неї (і не бажають належати).
- Відокремлення власності від управління** — відособлення тих, хто володіє корпорацією (акціонерів), від тих, хто керує нею (директори та посадові особи), і відособлення їхніх інтересів.
- Відплив капіталу** — сума видатків резидентів країни на купівлю речового і фінансового капіталу в резидентів інших країн.
- Відрядна форма оплати праці** — оплата праці, яка прямо залежить від кількості виробленої продукції.

- Відсутність мобільності** — неспроможність або неготовність працівника до переміщення з одного географічного району чи професії в інші або з низькооплачуваного на високооплачуване робоче місце.
- Війна цін** — тривале зниження цін на продукцію фірм олігопольної галузі, завдяки якому фірми сподіваються збільшити обсяги продажу і доходів; рідко приносить фірмам вигоду.
- Віковий тренд** — підвищення і зниження рівня ділової активності за тривалі періоди часу.
- Вільна економічна зона** — територія, де іноземні та вітчизняні фірми користуються податковими пільгами.
- Вільна торгівля (фритредерство)** — зовнішньоекономічна політика, за якої держава не втручається у торговельні відносини з іншими країнами; відсутність штучних (створених урядом) бар'єрів на шляху торгівлі між окремими особами і фірмами різних країн.
- Вільне плавання валютних курсів** — курси валюти, які визначаються попитом на валюту та її пропозицією, отже, можуть знижуватися і зростати.
- Власний капітал** — загальний обсяг активів мінус загальний обсяг пасивів фірми або окремої особи.
- “Вмонтовані стабілізатори”** — вплив на національну економіку недискреційної фінансової політики; зміна прямих податків, що перебувають у прямій залежності від зміни валового внутрішнього продукту.
- Внутрішнє нагромадження капіталу** — збільшення обсягу капіталу країни завдяки заощадженню та інвестуванню частини виробленої в цій країні продукції.
- Внутрішній державний борг** — заборгованість держави своїм громадянам, фірмам та інституціям (тобто власниками державних цінних паперів є резиденти).
- Внутрішня вартість “Втеча капіталу”** — ринкова вартість металу в монеті.
- відплив капіталу з країни внаслідок економічної та політичної нестабільності, високих податків, через відмивання незаконно отриманих доходів і т.д.
- Галузева спілка** — трудова спілка, членами якої можуть бути всі працівники певної галузі (або окремої фірми).
- Галузева структура національної економіки** — частка продукції галузей національної економіки у ВВП країни.

- Галузь** — група фірм, які виробляють однакові або подібні продукти.
- Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ)** — міжнародна угода, досягнута у 1947 р. між 23 державами, згідно з якою кожна з них погодилася забезпечити іншим рівний і недискримінаційний режим торгівлі, скорочувати ставки мита на основі багатосторонніх домовленостей, з часом усунути імпорتنі квоти. Нині її підписали 124 держави.
- Гіперінфляція** — дуже високі темпи зростання рівня цін (понад 50% за місяць).
- Гіпотеза життєвого циклу** — теорія споживання, яка наголошує на ролі заощаджень і позик у переміщенні ресурсів між різними періодами життя особи для зрівноваження обсягу її споживання.
- Гіпотеза постійного доходу** — теорія споживання, згідно з якою обсяг споживання залежить від постійного доходу, а для вирівнювання споживання за тимчасових коливань доходу використовують заощадження і позики.
- Глобалізація господарського життя** — формування цілісного світового господарства на основі розвитку обширних економічних зв'язків між фірмами, країнами і регіонами.
- Гнучкий валютний курс** — курс валюти, який визначається в ході взаємодії попиту й пропозиції на національну валюту на валютних ринках.
- Гнучкість цін і заробітної плати** — здатність цін та заробітної плати підвищуватися і знижуватися під впливом змін у попиті або пропозиції.
- Горизонтальний відрізок** — горизонтальна частина кривої короткострокової сукупної пропозиції, на якій рівень цін постійний, коли реальний обсяг виробництва змінюється.
- Готівка** — сума випущених в обіг паперових і металевих грошей.
- Градуалістський перехід до ринкової економіки** — система заходів економічної політики, результатом яких є поступова заміна директивних механізмів керування національною економікою ринковими.
- Гранична корисність** — додаткова корисність, яку отримує споживач із додаткової одиниці товару або послуги.
- Гранична схильність до заощадження** — частка заощаджень у будь-якій зміні використовуюваного доходу домогосподарства; дорівнює зміні заощадження, поділеній на зміну використовуюваного доходу.
- Гранична схильність до споживання** — частка видатків на споживання у будь-якій зміні використовуюваного доходу; показує, наскільки збільшується споживання, якщо використовуваний дохід зростає на одиницю.

- Гранична теорія розподілу** — теорія розподілу доходів (розвинута Дж. Б. Кларком), згідно з якою кожен фактор оплачується відповідно до його граничного продукту.
- Граничний виторг** — зміна загального виторгу фірми, що походить із продажу однієї додаткової одиниці її продукту; дорівнює зміні загального виторгу, поділеній на зміну кількості проданого продукту.
- Граничний коефіцієнт заміщення** — виражений коефіцієнтом ступінь готовності споживача замінити один товар або послугу іншим товаром або послугою і при цьому отримати однаково корисність (однакова загальна корисність); дорівнює нахилу кривої байдужості.
- Граничний продукт** — додатковий обсяг продукції, отриманий від застосування додаткової одиниці ресурсу (кількість інших ресурсів незмінна).
- Граничний продукт капіталу** — додатковий обсяг продукції від збільшення затрат капіталу на одну одиницю (решта факторів не змінюється).
- Граничний продукт праці** — додатковий обсяг продукції від збільшення затрат праці на одну одиницю (решта факторів не змінюється).
- Граничний продукт у грошовому вираженні (виторг від граничного продукту)** — зміна загального виторгу фірми при використанні однієї додаткової одиниці ресурсу (кількість інших ресурсів незмінна); дорівнює зміні загального виторгу, поділеній на зміну кількості використовуваного ресурсу.
- Граничні витрати** — приріст витрат на виробництво додаткової одиниці продукції (або зменшення витрат, коли виробництво скорочується на одиницю продукції).
- Гроші** — будь-який предмет, який звичайно приймають продавці за свої товари і послуги. Гроші виконують три функції: *міра вартості, засіб обміну, засіб нагромадження*.
- Грошова база** — показник, який містить готівку та банківські резерви. Інша назва — *монетарна база*.
- Грошова заробітна плата** — сума грошей, яку отримує найманий працівник за одиницю часу (годину, день тощо); номінальна заробітна плата.
- Грошова маса** — сукупний обсяг готівки (паперових грошей та монет) і поточних чекових рахунків. Частка готівки становить до 30 %.
- Грошова система** — спосіб організації грошового обігу, закріплений законом; охоплює найменування грошової одиниці; види державних паперових знаків і монет, які мають законну

- платіжну силу; порядок безготівкових розрахунків; державні органи, що регулюють грошовий обіг держави.
- Грошовий мультиплікатор** — частина надлишкових резервів, яку система комерційних банків може використати для збільшення кількості грошей в обігу; дорівнює одиниці, поділеній на норму обов'язкових резервів.
- Грошові доходи** — доходи, отримані у вигляді оплати праці, пенсій, стипендій, доходів від підприємницької діяльності, від власності, доходів від продажу нерухомого майна, продукції сільського господарства, доходів від надання різних послуг.
- Девальвація** — встановлення центральним банком нижчого курсу національної валюти за фіксованого обмінного курсу.
- Дедукція** — хід міркування від загальних положень до висновків; метод дослідження, згідно з яким правильність гіпотези (припущення) перевіряється через порівняння висновків, які випливають з неї, з фактами дійсності.
- Дезінфляція** — зниження високого темпу інфляції. Так, стримувальна фіскальна та монетарна політика в Україні у 1996 р. спричинила спад інфляції порівняно з 1992–1995 рр.
- Демографічний вибух** — високі темпи зростання населення; настає тоді, коли коефіцієнт природного приросту населення перевищує 15.
- Демографічний перехід** — зниження коефіцієнтів народжуваності та смертності у процесі економічного розвитку.
- Демпінг** — продаж товарів нижче витрат на міжнародних ринках.
- Депозит** — сума грошей, яку клієнт вносить на зберігання у банк.
- Депресія** — глибокий затяжний спад, що триває декілька років. У роки депресії простежуються високе безробіття, недовантаження виробничих потужностей, низькі обсяги виробництва та інвестицій. Неглибокий спад називають *рецесією*.
- Державне регулювання економіки** — система заходів законодавчого, виконавчого і контрольного характеру в умовах ринкової економіки, які здійснюються відповідними державними установами задля стабілізації та пристосування економічної системи до змінних умов.
- Державний борг** — загальна сума заборгованості уряду власникам державних цінних паперів, що дорівнює сумі його минулих бюджетних дефіцитів мінус бюджетні надлишки.
- Державний бюджет** — баланс доходів і видатків держави за певний проміжок часу (як правило, за рік).

- Державний сектор** — частина національної економіки країни, що її повністю контролює держава.
- Державні закупівлі товарів та послуг** — грошові видатки уряду на придбання вироблених у певному році товарів і послуг.
- Державні заощадження** — різниця між надходженнями і видатками державного бюджету; надлишок у державному бюджеті.
- Дефіцит бюджету** — надлишок видатків державного бюджету над надходженнями до нього; звичайно фінансується шляхом позик (інший шлях — емісія грошей); рівень дефіцитності бюджету обчислюють як відношення дефіциту до ВВП, виражене у відсотках.
- Дефіцит поточного рахунку** — від'ємне сальдо поточного рахунку платіжного балансу.
- Дефлювання** — виявлення реального валового внутрішнього продукту через зменшення вартості номінального ВВП, виробленого в році, в якому ціни були вищі, ніж у базовому (дефлятор ВВП перевищує одиницю).
- Дефлятор ВВП** — індекс цін, який використовують для визначення реального ВВП; визначається як відношення вартості кошика товарів і послуг, які виробляють у поточному році, до вартості кошика у базовому році.
- Дефляція** — падіння загального рівня цін у національній економіці.
- Децильний коефіцієнт** — показник диференціації доходів, який виражає співвідношення між середніми доходами 10% населення з найвищими доходами та середніми доходами 10% найбіднішого населення.
- Джентльменська угода** — неофіційна домовленість між фірмами в олігопольній галузі стосовно запровадження цін.
- Дивіденд** — величина виплат за акції, яка залежить від прибутку, вказаного в балансі акціонерного товариства.
- Дилема стабілізаційної політики** — полягає в тому, що здійснення заходів макроекономічної політики з метою зниження рівня безробіття підвищує темпи інфляції, а проведення макроекономічної політики з метою зниження темпів інфляції збільшує рівень безробіття.
- Дисконтування** — вираження майбутнього доходу в поточній вартості.
- Дискреційна фіскальна політика** — зміни в оподаткуванні (податкових ставках) і державних видатках, здійснювані законодавчим органом країни задля досягнення обсягу національного виробництва за повної зайнятості.

- Дискримінація** — різниця у заробітках, яка не залежить від ступеня ефективності виконання роботи, а є наслідком належності людини до іншої раси, статі або соціальної групи.
- Диференціація доходів** — різниця в рівні доходів на душу населення.
- Диференційована олігополія** — олігополія, в якій фірми виробляють диференційований продукт.
- Диференційований продукт** — продукт, який відрізняється за фізичними або іншими параметрами від аналогічних продуктів, вироблених іншими фірмами; продукт, купуючи який, покупці віддають перевагу певному продавцеві, незважаючи на те, що ціни в усіх продавців однакові.
- Діловий цикл** — періодичне коливання рівня ділової активності — обсягу національного виробництва, доходу, зайнятості тощо. Звичайно триває кілька або кільканадцять років. Діловий цикл містить чотири фази: *спад* (реальний ВВП зменшується); *дно* (найнижча точка спаду); *піднесення* (реальний ВВП зростає); *вершина* (найвища точка піднесення).
- Добровільне обмеження експорту** — обмеження фірмами обсягів свого експорту в певні країни, щоб попередити створення цими країнами інших торговельних бар'єрів.
- Добровільні орієнтири для заробітної плати** — прохання уряду, щоб річні темпи зростання заробітної плати в усіх галузях національної економіки не перевищували темпів зростання середнього виробітку на працівника.
- Довгостроковий період** — достатньо тривалий період часу, впродовж якого виробники продукту можуть змінити кількість усіх використовуваних ними ресурсів; період, у якому всі ресурси і витрати є змінними.
- Додана вартість** — різниця між вартістю вироблених фірмою товарів і послуг та вартістю матеріалів та сировини, які куплені у постачальників.
- Додаткова вартість** — термін марксистської політекономії; вартість, яка створена найманими працівниками понад вартість їхньої робочої сили і безплатно привласнена капіталістами.
- Домогосподарство** — економічна одиниця, що складається з однієї або більше осіб; постачає економіку ресурсами і використовує отримані гроші для купівлі товарів та послуг, які задовольняють матеріальні потреби людини.
- Досконала конкуренція** — структура ринку з великою кількістю продавців і покупців; пропонувані товари на такому ринку однорідні та жодна фірма не може впливати на ринкову ціну.

- Дотична** — точка, в якій пряма лінія торкається кривої, але не перетинає її.
- Дохід** — потік зарплати, процентів, дивідендів та інших грошових надходжень, які отримує особа чи країна протягом певного часу (звичайно року).
- Дохід власників** — чистий дохід власників некорпоративних фірм (однособісна власність і партнерство).
- Дохідний підхід** — метод вимірювання валового внутрішнього продукту додаванням усіх доходів, створених у виробництві товарів і послуг.
- Екзогенна змінна** — змінна, яка є заздалегідь даною для певної моделі; змінна, значення якої не залежить від розв'язку моделі.
- Економетрика** — галузь економічної науки, яка застосовує методи статистики для вимірювання та оцінки кількісних економічних зв'язків.
- Економічна ефективність** — відношення між витратами обмежених ресурсів і виробленими у результаті їх використання товарами та послугами; виробництво обсягу продукції певної вартості за найменших загальних видатків на ресурси; отримання найбільшого обсягу виробництва товару або послуги із застосуванням ресурсів певної вартості.
- Економічна інтеграція** — співпраця між національними господарствами різних країн і повна або часткова їх уніфікація; ліквідація бар'єрів у торгівлі між цими країнами; зближення ринків цих країн з метою утворення одного великого (спільного) ринку.
- Економічна модель** — виведення закономірностей розвитку економіки із відповідних економічних фактів.
- Економічна рента** — плата за використання землі та інших природних ресурсів, пропозиція яких є незмінною (тобто абсолютно нееластичною).
- Економічна система** — спосіб організації національної економіки.
- Економічне благо** — благо, кількість якого менша, ніж та, котру потребують. Тому воно звичайно розподіляється через встановлення ціни.
- Економічне зростання** — збільшення реального обсягу продукції (ВВП) у країні.
- Економічний прибуток** — загальний виторг фірми за вирахуванням її економічних витрат.
- Економічний принцип** — узагальнення мотивів і реальної економічної поведінки інституцій та індивідів.

- Економічний союз** — форма міждержавної економічної інтеграції, яка поєднує принципи митного союзу з проведенням єдиної економічної політики.
- Економічні (матеріальні) потреби** — бажання, які можна задовольнити через споживання товару чи послуги.
- Економічні суб'єкти (учасники ринкового процесу)** — ті, хто самостійно ухвалює рішення, планує і реалізує у сфері господарської діяльності практичні заходи. Є три основні учасники ринкового процесу: *домогосподарства, ділові підприємства (фірми) і держава*.
- Економічні витрати** — платежі, потрібні для отримання і використання ресурсів.
- Економічні ресурси** — всі види ресурсів, які використовуються у процесі виробництва товарів і послуг.
- Економічні стимули** — чинники (ціни, прибутки, збитки), які мотивують та впливають на поведінку окремих індивідів, фірм, установ.
- Економічні функції держави** — сукупність напрямів державного регулювання економіки: правове регулювання економіки; сприяння конкуренції та пом'якшення наслідків від недоліків і слаббин ринку; організація виробництва благ громадського вжитку; коригування побічних наслідків (переливів); перерозподіл доходів; здійснення макроекономічної політики.
- Експорт** — товари й послуги, вироблені у країні та продані покупцям інших країн.
- Експортна золота мітка** — за міжнародного золотого стандарту — курс іноземної валюти, вище якого її не купували, а натомість для здійснення платежів надсилали в цю країну золото.
- Експортні операції** — продаж товарів або послуг, що збільшують кількість іноземних грошей на руках громадян, фірм або уряду певної країни.
- Екстенсивний тип економічного зростання** — зростання, що базується на кількісному збільшенні трудових і матеріальних ресурсів, які залучаються у виробництво.
- Еластична пропозиція** — пропозиція, для якої коефіцієнт еластичності більший за одиницю, тобто відсоток зміни величини пропозиції більший, ніж відсоток зміни ціни.
- Еластичний попит** — попит, для якого коефіцієнт еластичності більший за одиницю, тобто відсоток зміни величини попиту більший, ніж відсоток зміни ціни.
- Еластичність** — поняття, яке застосовує аналітична економія для позначення реагування однієї змінної на зміну іншої (на-

- приклад, величини попиту на зміну ціни тощо); відсоток, на який змінюється одна змінна у відповідь на один відсоток зміни іншої змінної.
- Еластичність попиту за доходом** — відношення відсотка зміни величини попиту на товар до відсотка зміни доходу; вимірює ступінь реагування закупівель споживача на зміни в доході.
- Еластичність попиту за ціною** — відношення відсотка зміни величини попиту на продукт до відсотка зміни його ціни; реагування величини попиту на продукт на зміну ціни продукту.
- Еластичність пропозиції за ціною** — відношення відсотка зміни величини пропозиції продукту до відсотка зміни його ціни; реагування величини пропозиції продукту на зміну ціни продукту.
- Еміграція** — виїзд із країни на постійне місце проживання в іншій країні.
- Ендогенна змінна** — змінна, котру пояснює конкретна модель; змінна, значення якої отримують у ході розв'язання моделі.
- Ефект "третіх осіб" (ефект переливу)** — ситуація в економіці, коли частина вигід або витрат, пов'язаних з виробництвом або споживанням продукту, впливає на тих, хто не є його виробником або споживачем.
- Ефект витіснення** — зменшення запланованих інвестиційних видатків у національній економіці внаслідок зростання процентних ставок, яке спричинюється збільшенням узятих урядом позик на грошовому ринку.
- Ефект доходу** — вплив зміни ціни продукту на реальний дохід споживача (купівельну спроможність) і, отже, на кількість продукту, яку споживач купить.
- Ефект заміщення** — вплив, який зміна ціни споживчого блага може справити на кількість продукту, котру споживач купить за умови, що його дохід не змінюється.
- Ефект масштабу** — підвищення продуктивності, тобто зниження середніх витрат виробництва внаслідок зростання в однаковій пропорції усіх факторів виробництва.
- Ефект мультиплікатора** — вплив зміни сукупних видатків на рівноважний валовий внутрішній продукт (вплив, викликаний змінами у споживанні, інвестиціях, державних видатках або чистому експорті).
- Ефект Пігу** — збільшення домогосподарствами видатків на споживання, що зумовлене зростанням добробуту споживачів унаслідок зниження цін. Див. *Ефект реальних касових залишків*.

- Ефект реальних касових залишків** — зростання (зниження) рівня цін має здатність знижувати (підвищувати) реальну вартість (або купівельну спроможність) фінансових активів із фіксованою грошовою вартістю і в результаті зменшувати (збільшувати) сукупні видатки в економіці.
- Ефект храповика** — тенденція рівня цін до зростання зі збільшенням сукупного попиту (але рівень цін не знижується зі зменшенням сукупного попиту).
- Ефективний розподіл ресурсів** — розподіл ресурсів в економіці між виробництвом різних товарів і послуг, який максимізує задоволення потреб споживачів.
- Європейський Союз (ЄС)** — асоціація європейських держав, утворена у 1957 р. (раніше — Європейське економічне співтовариство) з метою поступової ліквідації мита та імпортих квот у торгівлі між країнами-членами, запровадження спільного мита на імпорт товарів із третіх країн, вільного переміщення робочої сили та капіталів у межах країн — членів асоціації та узгодження економічної політики в інших сферах.
- За інших рівних умов** — прийом дослідження, за якого усі чинники, за винятком одного, вважають сталими.
- Загальна корисність** — загальна величина задоволення, що отримують від споживання певної кількості блага.
- Загальна рівновага** — стан економіки, за якого рівень цін на товари і послуги забезпечує рівновагу на всіх ринках, що не спонукає суб'єктів змінювати свою поведінку; рівночасна рівновага на всіх ринках у національній економіці.
- Загальний виторг** — кількість грошей, отриманих фірмою; дорівнює кількості проданого продукту, помноженій на ціну, за яку він проданий.
- Загальний попит на гроші** — сума попиту на гроші для операцій та попиту на гроші як активи; залежність між загальним попитом на гроші, номінальним ВВП і ставкою процента.
- Загальний продукт (загальна кількість продукту)** — загальна кількість певного товару або послуги, яка вироблена фірмою (групою фірм або навіть усією економікою).
- Загальні видатки** — загальна сума грошей, яку всі покупці витрачають (або планують витратити) на купівлю товарів і послуг.
- Загальні витрати** — сума постійних і змінних витрат.

- Зайняті** — особи, які виконують певну оплачувану роботу або мають роботу, але не виконують її з певних причин (відпустка, хвороба, страйк).
- “Закляте коло бідності”** — типова проблема країн, що розвиваються, коли їхні податкові доходи є перешкодою для досягнення рівнів заощадження та інвестицій, потрібних для прийнятних темпів економічного зростання.
- Закон Грешема** — положення, сформульоване у XVI ст. державним діячем і фінансистом Англії про те, що “гірші гроші витісняють з обігу кращі”. Закон Грешема діє у біметалічній грошовій системі, в якій роль грошей виконують два метали — золото і срібло, а банкноти, що перебувають в обігу, обмінюються на обидва метали.
- Закон зростання альтернативної вартості** — в міру того як кількість виробленого продукту збільшується, альтернативна вартість (граничні витрати виробництва додаткової одиниці продукту) також збільшується.
- Закон Оукена** — зворотна залежність між рівнем безробіття і реальним ВВП, яка показує, що зниження безробіття на 1% збільшує реальний ВВП приблизно на 2%.
- Закон попиту** — виражає обернену залежність між ціною і величиною попиту на товар або послугу протягом певного проміжку часу.
- Закон пропозиції** — виражає пряму залежність між ціною і величиною пропозиції товару або послуги упродовж певного проміжку часу.
- Закон Сея** — твердження, згідно з яким виробництво товарів і послуг (пропозиція) творить рівний за величиною сукупний попит на ці товари та послуги.
- Закон спадної віддачі** — передбачає, що додатковий обсяг продукції від послідовного збільшення одного фактора виробництва зменшується, коли інші фактори залишаються сталими.
- Закон спадної граничної корисності** — із збільшенням обсягу споживання товару або послуги корисність кожної наступної споживаної одиниці продукції менша за корисність попередньої.
- Закон Шермана** — перший антитрестівський закон, прийнятий 1890 р. у США. Цей закон проголосив кримінальним злочином монополію, обмеження торгівлі, спроби і змови встановити монополію або обмежити торгівлю; надав федеральному уряду та стороні, яка потерпіла, право порушувати кримінальну справу проти тих, хто коїть ці злочини.

- Закони проти лихварства** — закони, що встановлюють максимальну процентну ставку, за якою можна надати позику.
- Законний платіжний засіб** — усі засоби, які згідно з декретом уряду повинні прийматися в оплату за борг.
- Закрита економіка** — економіка, в якій відсутні експорт та імпорт товарів і послуг.
- Закритий цех** — система зайнятості, за якої працедавець може наймати на роботу лише членів трудової спілки.
- Залежна змінна** — змінна, що змінюється у відповідь на зміну певної іншої (незалежної) змінної.
- Залишок Солоу** — приріст сукупної продуктивності факторів виробництва.
- Заощадження** — використовуваний дохід, не витрачений на споживчі блага; дорівнює використовуваному доходу мінус особисті видатки на споживання.
- Заплановані інвестиції** — суми, які фірми мають намір інвестувати.
- Заробітна плата** — ціна праці та плата за використання послуг праці.
- Засіб нагромадження** — одна із функцій грошей; знаряддя переміщення купівельної спроможності на майбутнє.
- Засіб обміну, або обігу** — функція грошей; те, що продавці звичайно приймають, а покупці звичайно віддають в оплату за товар або послугу; гроші як посередник при обміні товарами і послугами.
- Захисне мито** — мито, призначене захистити вітчизняних виробників від конкуренції іноземних виробників.
- Зацікавленість, особиста вигода** — те, що фірма, власник ресурсу, найманий працівник і споживач вважають найкращим для себе і намагаються його отримати.
- Збалансований бюджет** — бюджет, у якому надходження дорівнюють видаткам.
- Збільшення попиту** — збільшення кількості товарів і послуг, яку потребуватимуть за кожного рівня цін; переміщення кривої попиту вправо.
- Збільшення пропозиції** — збільшення кількості товарів і послуг, яку постачатимуть за кожного рівня цін; переміщення кривої пропозиції вправо.
- Збурення** — різка зміна економічних залежностей: наприклад, переміщення кривих сукупного попиту чи сукупної пропозиції внаслідок дії зовнішніх чинників.

- Збурення попиту** — екзогенні події, що переміщують криву сукупного попиту.
- Збурення пропозиції** — екзогенні події, що переміщують криву сукупної пропозиції.
- Звіт про результати господарської діяльності (звіт про прибутки і збитки)** — звіт фірми за певний період (переважно за рік), який відображає обсяги продажу продукції і витрати на виробництво та прибуток, що залишається після вирахування витрат.
- Змінний ресурс** — будь-який використовуваний фірмою ресурс, кількість якого можна збільшити або зменшити, тобто змінити.
- Змінні витрати** — витрати, загальна величина яких збільшується (зменшується), коли фірма збільшує (зменшує) свій обсяг продукції.
- Змішана економіка** — економіка, яка ґрунтується на ринковому розв'язанні проблем її організації та державному регулюванні макроекономічних процесів.
- Змовницька олігополія** — виникає тоді, коли декілька фірм, які охоплюють олігопольну галузь, досягають таємної угоди про запровадження цін, поділ ринків або якое інше обмеження конкуренції.
- Зневірені робітники** — працівники, що втратили надію знайти роботу і вибули з лав робочої сили.
- Знецінення валюти** — падіння курсу валюти країни стосовно валюти іншої країни.
- Зовнішній борг** — заборгованість держави іноземним громадянам, фірмам чи інституціям.
- Зовнішній лаг** — проміжок часу від моменту ухвалення певного заходу економічної політики до моменту появи його результатів.
- Зовнішньоекономічна стратегія** — визначення пріоритетних цілей фірми, галузі, країни в цілому у сфері зовнішньоекономічної діяльності, а також випрацювання методів і засобів, що забезпечують досягнення поставлених цілей.
- Зовнішньоторговельний дефіцит** — сума, на яку імпорт товарів у країну перевищує їх експорт із країни.
- Зовнішньоторговельний надлишок** — сума, на яку експорт товарів із країни перевищує їх імпорт у країну.
- Золоте правило** — рівень заощаджень у моделі зростання Солоу, що веде до стаціонарного стану, в якому максимізується споживання працівника.

- Золотий стандарт** — грошова система, в якій золото слугує як гроші, а всі інші види грошей розмінні на золото.
- Золотомонетний стандарт** — валютна система, в якій золото виконує функції грошей; у грошовому обігу обов'язково перебувають золоті монети, а в основі валютного курсу лежить монетний паритет.
- Зона вільної торгівлі** — форма економічної інтеграції, в межах якої скасовуються торговельні обмеження між країнами-учасницями, передовсім мито і квоти.
- Зростання капіталоозброєності** — в аналітичній економіці позначає ситуацію, коли реальний капітал зростає швидшими темпами, ніж сукупна робоча сила.
- Зростаюча віддача** — збільшення граничного продукту ресурсу в міру послідовного використання у виробництві його додаткових одиниць.
- Іміграція** — в'їзд до країни на постійне місце проживання.
- Імпорт** — видатки окремих осіб чи фірм на товари і послуги, вироблені в інших країнах.
- Імпортна золота мітка** — за міжнародного золотого стандарту — курс іноземної валюти, нижче якого її не купували, а натомість надсилали золото в цю країну для здійснення там платежів.
- Імпортна квота** — запроваджене урядом кількісне обмеження на ввіз до країни певного товару з іншої країни упродовж певного проміжку часу.
- Імпортна операція** — купівля товару або послуги, яка зменшує кількість іноземної валюти у громадян, фірм та уряду даної країни.
- Ін'єкції** — додаткові видатки, що впливають в потік "доходи—видатки": *інвестиції, урядові закупівлі товарів і послуг та експорт*.
- Інвестиції** — капітальні блага, які купують фірми і приватні особи для збільшення нагромадженого капіталу; розрізняють *валові та чисті* інвестиції.
- Інвестиції в людський капітал** — будь-який захід для підвищення продуктивності праці; видатки на поліпшення освіти, здоров'я працівників та на зростання мобільності робочої сили.
- Інвестиції в основний капітал** — устаткування, машини, виробничі споруди, які купують фірми для використання у виробництві.
- Інвестиції у запаси** — зміна кількості товарів, що перебувають на складах фірм.
- Інвестиційний клімат** — оцінка ситуації в країні з погляду інвесторів, які вкладають в її економіку свої капітали.

- Інвестиційні пільги** — пільги, що надаються інвесторам головню у вигляді субсидій, зниження податків або податкових канікул у разі, коли капіталовкладення інвесторів відповідають завданням і умовам державних економічних програм.
- Інвестор** — фізична або юридична особа, яка здійснює інвестиції.
- Індекс Герфіндала** — вимірник ступеня концентрації та рівня конкуренції в галузі; обчислюється як сума квадратів часток ринку індивідуальних фірм.
- Індекс споживчих цін** — відношення вартості фіксованого кошика споживчих товарів і послуг у розрахунковому періоді до його вартості в базовому періоді.
- Індекс цін Леспейреса** — показник рівня цін, що обчислюють на підставі цін певного постійного кошика товарів і послуг.
- Індекс цін Пааше** — показник рівня цін, який обчислено на підставі змінного кошика товарів і послуг.
- Індексація** — механізм, який забезпечує регулювання заробітної плати і платежів відповідно до рівня інфляції; важливим елементом механізму є відповідні пункти трудових угод.
- Індивідуальна пропозиція** — шкала або крива пропозиції окремого продавця товару або послуги.
- Індивідуальний попит** — шкала або крива попиту окремого покупця на товар або послугу.
- Індукція** — хід міркувань від фактів до узагальнень.
- Інновація** — запровадження у виробництво нового продукту, впровадження нового виробничого методу або застосування нової форми організації бізнесу.
- Інтелектуальна власність** — власність на інтелектуальний продукт.
- Інтелектуальний продукт** — знання у різній формі: відкриття, винаходи і т.д.
- Інтенсивний тип економічного зростання** — зростання національної економіки, яке ґрунтується на якісному вдосконаленні та ефективному використанні факторів виробництва на основі науково-технічного прогресу.
- Інтервенція** — діяльність центрального банку країни щодо купівлі-продажу національної валюти на ринках з метою впливу на її обмінний курс.
- Інтернаціоналізація господарського життя** — процес розвитку ustalених економічних зв'язків між країнами, виходу виробництва за межі національної економіки.
- Інфлювання** — обчислення реального валового внутрішнього продукту збільшенням грошової вартості ВВП, виробленого у ро-

- ці, в якому ціни були нижчі, ніж у базовому році, тобто дефлятор ВВП менший за одиницю.
- Інфляційна спіраль заробітної плати і цін** — підвищення заробітної плати, що викликає зростання цін, яке, відповідно, призводить до подальшого зростання заробітної плати та цін.
- Інфляційний розрив** — величина, на яку лінія (крива) сукупних витратків має переміститися вниз, щоб зменшити номінальний ВВП до рівня неінфляційного ВВП за повної зайнятості.
- Інфляційні очікування** — передбачення найманими працівниками, діловими фірмами і споживачами значної інфляції в майбутньому.
- Інфляція** — ustalene зростання загального рівня цін, яке супроводжується зниженням купівельної спроможності грошей.
- Інфляція витрат** — інфляція, що походить зі зменшення сукупної пропозиції (з вищих цін на сировину або вищих ставок заробітної плати), зі зниження продуктивності праці й супроводжується зменшенням реального обсягу виробництва та зайнятості; часто цю інфляцію називають *інфляцією пропозиції*.
- Інфляція попиту** — інфляція, що походить із надлишкового сукупного попиту: "надто багато грошей полює на надто малу кількість товарів".
- Інфраструктура** — капітальні блага, які зазвичай забезпечує держава для використання їх усіма громадянами і фірмами (наприклад, автомагістралі, мости, міські транспортні системи, системи водопостачання, водоочисні споруди, аеропорти тощо).
- Капітал** — один з основних факторів виробництва, який складається з виготовлених товарів, призначених для подальшого використання у процесі виробництва. Розрізняють *основний* капітал (будівлі, машини, механізми) та *обіговий* (сировина, паливо, матеріали). Інші назви — *капітальні блага*, *інвестиційні товари*, *засоби виробництва*.
- Капіталізм** — суспільний лад, за якого переважна частина матеріальних ресурсів (земля, капітал) належить приватним особам, застосовується наймана праця, а ринок є головним механізмом розподілу ресурсів і доходів та вирішення питань економічної організації. Марксистська політична економія розглядає капіталізм як останній експлуататорський лад, що ґрунтується на приватній власності і найманій праці, яку експлуатують капіталісти.

- Капіталоощадний технічний прогрес** — удосконалення техніки і технології, що дає змогу виробляти більшу кількість продукту за сталої кількості капіталу (або ж таку саму кількість продукту за меншої кількості капіталу).
- Капіталомісткий технічний прогрес** — удосконалення техніки і технології, що потребує більшої кількості капіталу для виробництва певної кількості продукту.
- Капіталомісткість** — відношення сукупного капіталу до ВВП.
- Капіталоозброєність** — відношення сукупного капіталу до робочої сили.
- Карта кривих байдужості** — низка кривих байдужості, кожна з яких репрезентує різний рівень корисності; всі ці криві разом характеризують смаки й уподобання споживача.
- Картель** — письмова або усна угода між фірмами про запровадження спільної ціни на продукт, про обсяги виробництва окремих фірм та про географічний поділ ринків збуту продукції.
- Кваліфікація** — набір навичок, знань і досвіду, що потрібні для виконання роботи.
- Кейнсіанство** — один із провідних напрямів аналітичної економії у ХХ ст., основи якого були закладені Дж. М. Кейнсом. Центральним пунктом концепції Кейнса є положення, що ринкова економіка не може автоматично досягти рівноваги за повної зайнятості; за Кейнсом, недоліки ринкової економіки можна усунути за допомогою фіскальної та монетарної політики.
- “Кейнсіанський хрест”** — проста модель доходу, яка виявляє мультиплікативне збільшення сукупного доходу зі зміною видатків.
- Кероване плавання валютних курсів** — валютний курс, який змінюється (плаває), щоб усунути дефіцити або надлишки платіжного балансу. В цьому режимі країна через свій центральний банк періодично здійснює інтервенції, аби стабілізувати валюту.
- Кількісна теорія грошей** — згідно з нею ціни змінюються прямо пропорційно до зміни пропозиції грошей; є вихідним пунктом монетаризму.
- Кінцева готова продукція** — товари і послуги, які купують для споживання, а не для подальшої обробки чи переробки. Протилежним поняттям є *проміжна продукція*.
- Класична дихотомія** — теоретичне відокремлення номінальних і реальних змінних, яке означає, що номінальні змінні не впливають на реальні.
- Класична школа** — панівний до появи робіт Дж. М. Кейнса напрям аналітичної економії, засновником якого був А. Сміт.

- Школа виходила з того, що природні економічні закони (конкуренція, ціни, індивідуальні егоїстичні інтереси тощо) є найкращим механізмом узгодження приватних і суспільних інтересів, розподілу ресурсів та доходів, стимулювання ефективного розвитку економіки.
- Коефіцієнт дезінфляційних втрат** — відсоток зниження реального ВВП задля зниження інфляції на 1 %.
- Коефіцієнт Джині** — показник рівномірності розподілу доходів населення; чим ближчий цей показник до одиниці, тим вища нерівність розподілу доходів.
- Коефіцієнт еластичності** — результат від ділення відсотка зміни величини попиту (пропозиції) на відсоток зміни ціни товару.
- Коефіцієнт зайнятості** — відсоток робочої сили, що зайнятий (має роботу) у певний момент часу.
- Коефіцієнт народжуваності** — кількість народжень у країні на 1000 осіб населення упродовж року.
- Коефіцієнт природного приросту** — різниця між коефіцієнтом народжуваності та смертності.
- Коефіцієнт смертності** — кількість смертей у країні на 1000 осіб населення упродовж року.
- Коефіцієнт участі у робочій силі** — відсоток населення працездатного віку, яке складає робочу силу.
- Комерційний банк** — підприємство, яке здійснює розрахункові операції, надає різноманітні послуги (трастові, фондові тощо) та грошові позики іншим підприємствам і населенню.
- Комерційний кредит** — кредит, який надають одні ділові підприємства іншим у вигляді продажу товарів із перенесенням строку їх оплати.
- Комітет відкритого ринку** — група з 12 осіб, яка визначає політику федеральних резервних банків у сфері купівлі-продажу державних цінних паперів США.
- Компанія з обмеженою відповідальністю** — некорпоративна форма бізнесу, власники якої захищені обмеженою відповідальністю.
- Компромісний вибір** — ідея про те, що однією економічною метою доводиться жертвувати для досягнення іншої мети.
- Конверсія зовнішньої заборгованості** — перетворення зовнішньої заборгованості у довгострокові іноземні інвестиції через передання власності країни-боржника у власність країни-кредитора в рахунок погашення зовнішнього боргу.

- Конкуренція** — наявність на ринку величезної кількості незалежних продавців і покупців, а також можливість покупців і продавців вільно входити на ринок та залишати його.
- Конкуренція імпорту** — конкуренція, яку вітчизняні фірми відчувають на своєму ринку з боку товарів і послуг іноземних фірм.
- Консолідація державного боргу** — перетворення короткострокової та середньострокової заборгованості у довгострокову, тобто перенесення точних платежів на віддалене майбутнє.
- Контроль за експортом** — обмеження або заборона експорту високотехнологічних продуктів на основі цілей зовнішньої політики або національної безпеки.
- Контроль за цінами і заробітною платою** — політика уряду у сфері зарплати і цін, яка в законодавчому порядку встановлює допустимі розміри зростання зарплати й цін у певному проміжку часу.
- Контрциклічна змінна** — змінна, яка упродовж економічного циклу змінюється у протилежному напрямі до зміни обсягу виробництва, доходів та зайнятості, зростає у фазі спаду і знижується у фазі піднесення.
- Кореляція** — систематичний і обумовлений зв'язок між двома наборами даних (двома видами подій).
- Корисність** — здатність товару або послуги задовольняти потреби людини; приємність, що її отримує людина від споживання товару або послуги.
- Короткостроковий період** — у *мікроекономіці*: період часу, недостатній для збільшення виробничих потужностей фірм; у *макроекономіці*: період часу, протягом якого трудові угоди, сподівання, ціни не можуть повністю пристосуватися до змін у національній економіці.
- Корпорація (акціонерне товариство)** — правова форма підприємства, яка юридично відокремлена від тих, хто нею володіє (акціонерів), через що останні несуть обмежену відповідальність.
- Країни, що розвиваються** — більшість країн Азії, Африки та Латинської Америки, для яких характерні низький подушний ВВП, нестача капітальних благ, відсталі виробничі технології, низький рівень писемності, високий рівень безробіття, швидке зростання населення і зайнятість робочої сили головно в сільському господарстві.
- Кредитна спілка** — асоціація осіб, об'єднаних спільними інтересами (наприклад, працівники однієї фірми), яка приймає від них вклади і надає їм позики.
- Кредитно-фінансові інституції** — центральний банк, комерційні банки, спеціалізовані кредитно-фінансові інституції.

- Кредитор** — фізична або юридична особа, яка надає іншій особі кошти на умовах їх повернення у певний строк зі сплатою певного процента.
- Крива байдужості** — крива, яка показує різні комбінації двох продуктів, які дають споживачеві однакове задоволення, або корисність.
- Крива (таблиця) виробничих можливостей** — крива (таблиця), яка показує різні комбінації двох товарів або послуг, що може виробляти національна економіка за повної зайнятості та повного обсягу виробництва, за незмінної кількості ресурсів та із незмінною технологією.
- Крива довгострокової сукупної пропозиції** — крива сукупної пропозиції у періоді, в якому ціни на фактори виробництва (зокрема, номінальна зарплата) прямо реагують на зміни рівня цін.
- Крива інвестицій** — крива, що показує обсяг запланованих інвестицій (по вертикальній осі) за різних рівнів доходу (валового внутрішнього продукту) — по горизонтальній осі.
- Крива інвестиційного попиту** — крива, яка показує залежність між обсягом інвестицій та рівнем процентних ставок.
- Крива короткострокової сукупної пропозиції** — крива сукупної пропозиції в періоді, протягом якого ціни на використовувані ресурси (зокрема, номінальна зарплата) незмінні, а рівень цін змінюється.
- Крива Лафера** — крива, яка показує залежність між податковими ставками і податковими надходженнями уряду і на якій є така податкова ставка (між 0 і 100%), за якої податкові надходження максимальні.
- Крива Лоренца** — крива, що показує ступінь рівномірності розподілу доходу в економіці. Чим більше крива Лоренца відхилена від лінії 45°, тим більша нерівність у розподілі доходу в країні.
- Крива попиту** — крива, яка показує кількість товару або послуги, яку хочуть придбати покупці за різними цінами протягом певного проміжку часу. Звичайно по осі ординат відкладають ціну, а по осі абсцис — кількість товару, яку купують.
- Крива пропозиції** — крива, що показує кількість товару або послуги, яку продавці пропонуватимуть за різними цінами упродовж певного часу.
- Крива сукупного попиту** — крива, що показує взаємозв'язок між кількістю товарів і послуг, яку покупці бажають придбати, та загальним рівнем цін за інших однакових умов.

- Крива сукупної пропозиції** — крива, що показує взаємозв'язок між обсягом виробництва фірм, який вони постачали би, та загальним рівнем цін за інших однакових умов.
- Крива Філіпса** — графічна залежність між динамікою безробіття і зростанням цін; обернена залежність між інфляцією та безробіттям.
- Криміналізація економічного життя** — отримання значною частиною населення доходів злочинним шляхом (рекет, контрабанда, проституція і т.д.); контроль організованої злочинності над діловими підприємствами; істотна частка угод, з яких не сплачено податки, тощо.
- Кругопотік доходів і видатків** — спрощена модель національної економіки, яка відображає взаємодію домогосподарств та фірм у процесі обміну виробничими ресурсами й товарами і послугами на відповідних ринках.
- Курс покупця** — курс, за яким банк-резидент купує іноземну валюту за національну.
- Курс продавця** — курс, за яким банк-резидент продає іноземну валюту за національну.
- Лаг** — в аналітичній економії зазвичай проміжок часу, впродовж якого зміна однієї змінної викликає зміни у динаміці іншої.
- Лихварство** — надання позики під дуже високий процент.
- Лібералізація економіки** — повне скасування або істотне обмеження державного контролю в усіх або окремих сферах господарського життя. Відбувається через відмову від директивного планування, перехід до ринкового ціноутворення відповідно до співвідношення попиту і пропозиції, через ліквідацію державної монополії зовнішньої торгівлі тощо.
- Лібералізм** — філософія економіки, яка підкреслює важливість особистої свободи в економічних і політичних справах. Прихильники лібералізму — від А. Сміта до сучасних економістів М. Фрідмана чи Дж. Б'юкенена — вважають, що люди повинні мати свободу домагатися реалізації власних інтересів та бажань і що урядову діяльність слід обмежити такими сферами, як гарантування угод і контрактів, підтримання законності та забезпечення національної оборони.
- Лідерство в цінах** — неофіційний метод, який застосовують фірми для встановлення ціни на продукт, що вони виробляють в умо-

- вах олігополії: одна фірма (лідер) оголошує зміну ціни, а інші фірми (що йдуть за лідером) незабаром оголошують про ідентичну (або приблизно таку ж) зміну ціни.
- Ліквідне обмеження** — максимальна сума, яку особа може позичити у фінансовій інституції; обмежує можливість переміщення майбутнього доходу для поточного споживання; інша назва — *позичкове обмеження*.
- Ліквідний** — актив, який легко і без утрат вартості перетворюється на засіб обміну (готівку).
- Ліквідність** — здатність фінансових активів та матеріальних цінностей перетворюватися на готівку.
- Ліцензування професій** — закони держави або місцевих органів влади, які передбачають, що працівник має отримати від спеціального органу дозвіл на певну професію (тобто цей працівник відповідає певним вимогам).
- Логічна помилка "після цього, отже внаслідок цього"** — алогічний хід міркування, згідно з яким коли одна подія передує іншій, то перша подія є причиною другої. Інша назва — *помилка post hoc* (з лат. *post hoc, ergo propter hoc* — "після цього, отже внаслідок цього").
- Логролінг** — торгування законодавців своїми голосами для ухвалення сприятливих для себе рішень із питань забезпечення товарами і послугами громадського вжитку.
- Людські ресурси (людська праця)** — один з головних факторів виробництва; характеризується кількістю та якістю людських зусиль, які спрямовуються на виробництво товарів і послуг.
- "Майже гроші"** — високоліквідні фінансові активи (державні цінні папери, акції корпорацій тощо), які можуть легко перетворюватися на готівку, а тому близькі до реальних грошей.
- Майновий податок** — податок на вартість майна (капіталу, землі та інших активів), якими володіють фірми і домогосподарства.
- Макроекономіка** — наука про національну економіку як єдине ціле; вивчає загальний рівень виробництва, зайнятості, цін, доходу та інші сукупні економічні змінні.
- Макроекономічна політика** — сукупність важелів та інструментів, які застосовує держава для регулювання національної економіки.
- Макроекономічна рівновага** — обсяг ВВП, за якого сукупний попит дорівнює сукупній пропозиції.
- Маржинальний аналіз** — рішення, що ухвалюється на основі порівняння граничних вигід і граничних витрат.

- Марксизм** — система філософських, економічних і політичних поглядів, яку в XIX ст. розвинув К. Маркс. Марксизм передбачав, що ринкова економіка, або капіталізм, неминуче загине внаслідок зростання її внутрішніх суперечностей, а могильником капіталізму стане пролетаріат, якого дедалі нещадніше експлуатуватимуть.
- Матеріаломісткість** — відношення вартості використаної сировини, матеріалів, палива, енергії до вартості випущеної продукції.
- Меркантилізм** — економічна школа в аналітичній економії (XV—XVII ст.), представники якої ототожнювали багатство нації з золотом і вважали, що економічна політика має сприяти припливу до країни більшої кількості золота підтриманням активного торговельного балансу.
- Металеві гроші** — гроші у вигляді зливків металів або монет. Розрізняють *повноцінні* (виготовлені з благородних металів) та *білонні* (виготовлені із сплавів дешевих металів) монети.
- Мито** — податок на імпортовані товари.
- Міжгалузєва конкуренція** — конкуренція, або суперництво, між продукцією однієї галузі та продукцією іншої галузі (або інших галузей).
- Міжнародна вартість гривні** — ціна української гривні, виражена в іноземній валюті.
- Міжнародна економічна інтеграція** — процес господарсько-політичного об'єднання країн на основі розвитку глибоких усталених зв'язків і поділу праці між національними економіками.
- Міжнародна інвестиційна позиція країни** — статистичний звіт про величину зовнішніх активів і зобов'язань країни на початок та кінець звітного періоду, а також про ті зміни, які відбулися упродовж звітного періоду.
- Міжнародна міграція робочої сили** — процес переміщення трудових ресурсів з однієї країни в іншу з метою працевлаштування на вигідніших умовах, ніж у країні походження.
- Міжнародний банк реконструкції та розвитку (Світовий банк)** — банк, який надає (і гарантує) позики менш розвинутим країнам для сприяння їхньому економічному зростанню.
- Міжнародний валютний фонд** — міжнародна асоціація держав, яка утворилася після Другої світової війни. Надає позики в іноземній валюті країнам із тимчасовим дефіцитом платіжного балансу для підтримання валютних курсів.
- Міжнародний золотий стандарт** — міжнародна валютна система, що існувала у XIX— на початку XX ст. Базувалася на фіксованих валютних курсах. Кожна країна виражала вартість своєї грошової

- одиниці у певній кількості золота, підтримувала незмінне співвідношення між своїм золотим запасом і кількістю грошей в обігу та дозволяла вільне ввезення і вивезення золота. За цієї системи в обігу обов'язково перебувають золоті монети.
- Міжнародний поділ праці** — спеціалізація окремих країн на виготовленні тих чи інших видів продукції з метою взаємного обміну ними. Його головні чинники — відмінності між країнами в розміщенні природних багатств та якості трудових ресурсів, історичні традиції виробництва та ін.
- Міжнародні валютні резерви** — іноземні валюти, що їх країна може використати для покриття дефіциту платіжного балансу.
- Міжнародні економічні організації** — організації, створені для сприяння розвитку міжнародних економічних відносин: Економічна і соціальна рада ООН, ЮНКТАД, ЮНІДО, Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку тощо.
- Міжчасове бюджетне обмеження** — бюджетне обмеження щодо видатків і доходів більш ніж на один період.
- Мікроекономіка** — частина аналітичної економії, що вивчає окремі елементи національної економіки (поведінку фірм, ринки окремих товарів тощо).
- Мінімальна заробітна плата** — найнижча заробітна плата, яку працедавці на законній підставі платять за роботу.
- Мінімальна ціна** — офіційно встановлена ціна, яка перевищує рівноважну ціну.
- Модель** — спрощене відображення дійсності за допомогою графіків та рівнянь, що описують залежності між змінними.
- Модель “судного дня”** — комп'ютерна модель, яка прогнозує економічний колапс унаслідок безперервного зростання населення і виробництва, що виснажить наявні ресурси та навколишнє середовище.
- Модель “сукупний попит—сукупна пропозиція”** — макроекономічна модель, яка використовує сукупний попит і сукупну пропозицію для визначення та пояснення рівня цін і реального внутрішнього обсягу виробництва.
- Модель акселератора** — модель, згідно з якою обсяг інвестицій залежить від змін в обсязі національного виробництва.
- Модель виборця-центриста** — концепція, згідно з якою в умовах дії принципу більшості виборець-центрист (який займає проміжну пози-

- цію) володіє вирішальною можливістю визначати результат виборів.
- Модель зростання Солоу** — модель, що показує вплив заощаджень, зростання населення і науково-технічного прогресу на динаміку рівня життя.
- Модель негнучкої заробітної плати** — модель сукупної пропозиції, яка виходить з того, що заробітна плата пристосовується до неї повільно.
- Модель недосконалої інформації** — модель сукупної пропозиції, згідно з якою індивіди не завжди точно оцінюють динаміку загального рівня цін, бо не можуть простежити за змінами цін усіх товарів і послуг у національній економіці.
- Модель неправильних уявлень працівників** — модель сукупної пропозиції, яка виходить з того, що працівники інколи неправильно уявляють собі загальний рівень цін.
- Монетаризм** — сучасна економічна школа, яка доводить, що зміна пропозиції грошей є головною причиною макроекономічних коливань. Представники монетаризму вважають, що найкраща макроекономічна політика полягає у стабільному зростанні грошової маси постійним темпом.
- Монетарна база** — сума готівки і банківських резервів.
- Монетарна політика** — один із видів макроекономічної політики. Суть монетарної політики полягає у контролюванні центральним банком країни пропозиції грошей, процентних ставок, ринків капіталу. Її основні інструменти — операції на відкритому ринку, зміна облікової ставки та норми резервування. Інша назва — *грошово-кредитна політика*.
- Монетарне, або грошове, правило** — правило, що сформулювали монетаристи: пропозиція грошей повинна щорічно збільшуватися однаковим темпом, що відповідає природному темпові зростання реального ВВП; пропозиція грошей, на думку монетаристів, має стабільно зростати темпом від 3 до 5% за рік.
- Монетний паритет** — співвідношення золотого вмісту грошових одиниць; утратив сенс у 30-ті роки ХХ ст., коли золоті монети були вилучені з обігу.
- Монополістична конкуренція** — ринок, на якому багато фірм продають диференційований продукт і входження на ринок відносно вільне. На цьому ринку фірма певною мірою контролює ціну виготовленого нею продукту, і на ньому існує значна нецінова конкуренція.
- Монополія** — ринок з єдиним продавцем певного товару, послуги чи виробничого ресурсу.

- Мотивація праці** — система заходів, спрямованих на підвищення продуктивності праці, поліпшення її якості та професійне зростання працівників.
- Мультинаціональна корпорація** — фірма, яка володіє виробничими потужностями в інших країнах та виробляє і продає свою продукцію за кордоном.
- Мультиплікатор** — відношення зміни рівноважного ВВП до зміни у будь-якому компоненті сукупних видатків; коефіцієнт, на який треба помножити зміну в кожному компоненті сукупних видатків, щоб знайти підсумкову зміну рівноважного ВВП.
- Мультиплікатор податків** — зміна обсягу сукупного доходу внаслідок зміни податків на одну одиницю, наприклад на одну гривню.
- Нагромадження вартості** — одна із трьох функцій грошей; будь-який актив, що відкладений для використання у майбутньому.
- Надлишок** — перевищення величини пропозиції товару над величиною попиту на нього внаслідок того, що його ціна вища за рівноважну.
- Надлишок бюджету** — перевищення суми надходжень над сумою видатків.
- Надлишок поточного рахунку** — додатне сальдо поточного рахунку.
- Надлишок рахунку капіталу і фінансів** — додатне сальдо рахунку капіталу і фінансів.
- Натуральне господарство** — форма організації економічного життя, коли виготовлені продукти споживаються всередині господарства; переважало на ранніх стадіях цивілізації; у багатьох країнах збереглося досі.
- Наукові дослідження і дослідно-конструкторські розробки** — діяльність, що забезпечує науково-технічний прогрес.
- Науково-технічний прогрес** — процес відкриття та використання нових знань у господарському житті.
- Наукомісткі галузі** — сучасні галузі, які випускають продукцію на базі найновіших досягнень науки і техніки. Частка видатків на наукові дослідження з удосконалення технології та продукції становить у них не менше 5% усіх витрат.
- Національний дохід** — сума факторних доходів; різниця між чистим національним продуктом (ЧНП) і непрямими податками.
- Національні заощадження** — сума особистих заощаджень, заощаджень ділових підприємств та державних заощаджень.

- “Невидима рука”** — концепція, запроваджена в аналітичну економію А. Смітом. Згідно з цією доктриною, кожна людина, прагнучи власної вигоди, в умовах ринкової економіки водночас немовби керується «невидимою рукою», аби у кінцевому підсумку сприяти вигоді всіх і кожного.
- Негнучкі ціни** — ціни, що змінюються повільно і, отже, не завжди зрівноважують пропозицію і попит.
- Негнучкість заробітної плати** — неспроможність зарплати виконувати функцію зрівноважування попиту на працю і пропозицію праці.
- Недоліки ринкового механізму** — неспроможність ринку здійснити розподіл ресурсів, за якого найповніше задовольняються потреби суспільства. Зокрема, на виробництво певного товару або послуги може виділятися недостатня або надмірна кількість ресурсів або взагалі не виділятимуться ресурси.
- Недосконала конкуренція** — ринкова ситуація, коли фірма (або декілька фірм) виробляє і постачає таку частку продукту, що може вирішальним чином впливати на формування ціни. До недосконалої конкуренції відносять *чисту монополію, олігополію і монополістичну конкуренцію*.
- Недосконалий конкурент** — фірма, яка продає або купує товар у таких кількостях, що здатна впливати на ціну цього товару.
- Нееластична пропозиція** — пропозиція, коефіцієнт якої менший за одиницю або відсоток зміни величини якої менший, ніж відсоток зміни ціни.
- Нееластичний попит** — попит, коефіцієнт еластичності якого менший за одиницю або відсоток зміни величини якого менший, ніж відсоток зміни ціни.
- Незавершене виробництво** — запаси продукції на складах підприємства, яка підлягає подальшій обробці.
- Незалежна змінна** — змінна, що викликає зміну в якійсь іншій (залежній) змінній.
- Незалежні продукти** — товари і послуги, між цінами і попитом на які немає зв'язку; наприклад, ціна на одні товари зростає або знижується, а попит на інші залишається без змін.
- Незаплановані інвестиції** — фактичний обсяг інвестицій мінус заплановані інвестиції; збільшення або зменшення запасів фірм унаслідок перевищення обсягу виробництва над обсягом продажу.
- Нейтралізаційна політика** — економічна політика, спрямована на пом'якшення наслідків збурень у національній економіці та ослаблення їхньої руйнівної сили.

- Нейтральність грошей** — властивість грошей, завдяки якій зміна їхньої пропозиції не впливає на реальні змінні.
- Нелегальний іммігрант** — особа, що незаконно прибула до країни.
- Немитні бар'єри** — усі перешкоди (за винятком мита), які створюють країни, щоб стримати міжнародну торгівлю: наприклад, імпортні квоти, спеціальні ліцензії, необґрунтовані стандарти на якість товарів, бюрократична тяганина при здійсненні митних процедур тощо.
- Необмежена відповідальність** — відсутність будь-якої межі максимуму збитків, які окрема особа може понести і які згідно з законом вона має взяти на себе; необмежений розмір збитків, які одноосібний власник повинен взяти на себе.
- Непередбачена інфляція** — темп інфляції, що виявився вищим за прогнозований для даного періоду.
- Неповна зайнятість** — неспроможність національної економіки внаслідок певних обставин досягти належного обсягу виробництва.
- Непрямі податки на бізнес** — накладаються на товари і послуги (податок на додану вартість, акцизний збір та ін.).
- Нерівність доходів** — нерівний розподіл виробленого в країні сукупного доходу між окремими особами та родинами.
- Нестача** — кількість, на яку величина попиту продукту перевищує величину пропозиції за певної (нижче рівноважної) ціни.
- Нецінова конкуренція** — застосовувані фірмами способи, крім зниження цін на їхню продукцію, за допомогою яких фірми намагаються збільшити виробництво і продаж своїх продуктів; до цих способів відносять диференціацію продукту, реклами і заходи у сфері збуту.
- Неявні витрати** — витрати, що дорівнюють доходу, який міг би принести цей ресурс за найліпшого альтернативного його застосування.
- Новий міжнародний порядок** — висунуті країнами, що розвиваються, пропозиції, згідно з якими ці країни домагаються більшої іноземної допомоги, послаблення боргового тягаря, більших доступів до світових ринків, припинення економічного неокolonіалізму тощо.
- Номинальна заробітна плата** — сума грошей, яку отримує найманий працівник за певний проміжок часу (тиждень, місяць, рік і т.д.).
- Номинальна процентна ставка** — рівень процента, не скоригований на інфляцію.
- Номинальний** — той, що вимірюють у поточних цінах; не скоригований на інфляцію.

- Номинальний ВВП** — валовий внутрішній продукт, обчислений у поточних цінах.
- Номинальний дохід** — кількість грошей, яку отримала певна особа або група осіб упродовж певного періоду.
- Номинальний обмінний курс** — співвідношення, в якому валюта однієї країни обмінюється на валюту іншої.
- Норма резервування** — відсоток депозитів, який комерційний банк має тримати у центральному банку або як готівку в касі.
- Нормальне благо** — товар або послуга, споживання яких збільшується (зменшується), коли доходи збільшуються (зменшуються), а ціни не змінюються.
- Нормальний прибуток** — мінімальна плата (дохід), яку має (сподівається) отримувати підприємець для виконання підприємницьких функцій у фірмі.
- Нормативна економіка** — частина аналітичної економії, що ґрунтується на ціннісних судженнях людей стосовно того, якою має бути національна економіка; тлумачить проблеми економічних цілей та економічної політики.
- Обґрунтування економічної політики** — формування заходів економічної політики для досягнення бажаних результатів або для попередження небажаних (контроль за економічними процесами).
- Обернена, або зворотна, залежність** — залежність між двома змінними, що змінюються у протилежних напрямках, наприклад, ціна продукту і величина попиту на нього.
- Облігація** — цінний папір, який приносить процент. Облігації випускають корпорації та уряди і гарантують у майбутньому повернення суми грошей (ціна облігації) плюс процент у точно встановленому розмірі.
- Облікова (дисконтна) ставка** — процентна ставка, яку центральний банк призначає за позики, які він надає комерційним банкам.
- Обмежена відповідальність** — обмеження максимальної суми втрати у заздалегідь встановленому розмірі; максимальна сума втрат, яку можуть понести власники (акціонери) корпорації; дорівнює сумі, сплаченій ними за свій пакет акцій.
- Обов'язкові резерви** — мінімальна сума, яку комерційні банки повинні тримати як вклади у центральному банку або як готівку в касі.
- Обопільний збіг бажань** — ситуація, коли благо (товар або послугу), що його друга сторона обміну бажає отримати, є саме тим, яке перша сторона обміну бажає продати.

- Одинична еластичність** — випадок, коли коефіцієнт еластичності дорівнює одиниці; відсоток зміни величини (попиту або пропозиції), що дорівнює відсотку зміни ціни.
- Одноосібна власність** — фірма, якою володіє окрема особа.
- Однорідні продукти** — товари (послуги), які є однаковими за певною ознакою.
- Олігополія** — ринок, на якому декілька фірм продають стандартизований або диференційований продукт; вхід нових фірм на цей ринок ускладнений; фірми на цьому ринку мають обмежений контроль над ціною продукту внаслідок взаємозалежності (за винятком змови між фірмами); на такому ринку типовою є *нецінова конкуренція*.
- Олігопсонія** — ринок, на якому є лише декілька покупців.
- Операції на відкритому ринку** — купівля-продаж центральним банком державних цінних паперів.
- Опосередковані методи виробництва** — виробництво і використання капіталу для полегшення виробництва споживчих благ.
- Організація країн — експортерів нафти (ОПЕК)** — картель, який утворили у 1961 р. 13 країн — експортерів нафти з метою контролю ціни і кількості сирової нафти, котру експортують його члени, на яких припадає вагомий частка світового експорту нафти.
- Особистий дохід** — дохід, який отримали домогосподарства до сплати податків.
- Особистий чи прибутковий податок** — податок, який накладають на доходи, що привласнюють окремі особи: чи то у формі заробітної плати (трудовий дохід), чи у формі доходів від власності (майнові доходи) — ренти, дивідендів чи процента.
- Особисті видатки на споживання** — видатки домогосподарств на товари і послуги тривалого та короткострокового вжитку.
- Особисті заощадження** — особистий дохід домогосподарств за вирахуванням особистих податків і особистих видатків на споживання; використовуваний дохід, що не витрачається на придбання споживчих благ; різниця між використовуваним доходом і споживанням.
- Паперові гроші** — гроші, виготовлені з паперу. З технічної точки зору вони є ідеальними, бо для свого виготовлення потребують невеликих витрат, але приховують небезпеку їх випуску на ринок у необмеженій кількості, а отже — інфляції.
- Парадокс вартості** — парадокс, який полягає в тому, що багато найнеобхідніших для життя продуктів (наприклад, вода) мають низьку "ринкову" вартість, тоді як багато товарів розко-

- ші (наприклад, алмази), які мають невелику споживну вартість, є дуже дорогими.
- Паритет купівельної спроможності** — ідея про те, що курси валют країн дорівнюють купівельній спроможності різних валют.
- Партнерство (господарське товариство)** — правова форма фірми, що об'єднує двох або більше власників, які погоджуються розподіляти між собою прибутки чи збитки фірми у певній пропорції.
- Пасиви (борги)** — права сторона бухгалтерського балансу; борги іншим особам чи фірмам.
- Патент** — виняткове право, яке надає держава винахідникові для використання винаходу протягом певного проміжку часу. Упродовж цього часу існує тимчасова монополія, яка є своєрідною винагородою за винахідницьку діяльність.
- Передбачена інфляція** — рівень інфляції, що відповідає прогнозованому для цього періоду.
- Перекази** — кошти, які пересилають своїм родинам на батьківщину працівники, які легально або нелегально перебувають на роботах в інших країнах; платіж, за який взамін не отримують жодного товару або послуги.
- Перехресна еластичність попиту** — відношення відсотка зміни величини попиту одного товару до відсотка зміни ціни іншого товару. Додатний коефіцієнт показує, що ці два товари є взаємозамінюваними, від'ємний коефіцієнт — що вони взаємодоповнювані.
- Північно-американська угода про вільну торгівлю 1993 р. (НАФТА)** — згідно з цією угодою засновано торговельний блок, до якого увійшли США, Канада і Мексика. Його метою було запровадження вільної торгівлі між трьома країнами.
- Підпільна (тіньова) економіка** — незареєстрована економічна діяльність, що охоплює як дозволена, так і заборонена законом діяльність.
- Підприємницький хист** — здатність людини організувати ефективне поєднання ресурсів для виробництва продукту, ухвалювати послідовні нешаблонні рішення, здійснювати інновації та йти на ризик.
- Підприємство** — реальна одиниця (із землею і капіталом), яка виконує одну або декілька функцій у виробництві товарів і послуг.
- Підприємці** — частина людських ресурсів, яка бере на себе ризик організації інших ресурсів для виробництва товарів і послуг.

- Підсумковий баланс (баланс офіційних розрахунків)** — баланс усіх статей платіжного балансу, крім статті "Резервні активи".
- Плаваючий валютний курс** — обмінний курс, який формується в ході взаємодії попиту і пропозиції на валютних ринках.
- Платіжний баланс країни** — зведений баланс операцій, що відбувалися між окремими особами, фірмами і урядом однієї країни з аналогічними представниками інших країн упродовж року.
- Повна (досконала) еластичність попиту** — випадок, коли зміна величини попиту не потребує зміни ціни товару.
- Повна (досконала) еластичність пропозиції** — випадок, коли зміна величини пропозиції не потребує зміни ціни продукту або ресурсу.
- Повна зайнятість** — поняття, яке застосовують у різних значеннях: використання всіх наявних ресурсів для виробництва товарів і послуг; рівень зайнятості, коли безробіття є лише фрикційним і структурним і немає циклічного безробіття.
- Повна нееластичність попиту** — випадок, коли зміна ціни не тягне за собою зміну величини попиту на продукт або ресурс; величина попиту однакова за будь-яких цін.
- Повна нееластичність пропозиції** — випадок, коли зміна ціни не тягне за собою зміну величини пропозиції на продукт або ресурс; величина пропозиції однакова за будь-яких цін.
- Повний обсяг виробництва** — максимальна кількість товарів і послуг, яку можна виробити із залучених в економіку ресурсів; досягається за умов розподільної та виробничої ефективності.
- Повний, або складний, мультиплікатор** — мультиплікатор, за якого зміна валового внутрішнього продукту залежить від зміни чистих податків, обсягу імпорту, а також заощаджень.
- Податки** — обов'язкові платежі у держбюджет у визначеному законодавством країни порядку.
- Податок на додану вартість** — податок, який накладають на різницю між вартістю товарів, проданих фірмою, і вартістю матеріалів і послуг, куплених фірмою в інших фірм.
- Подвійний рахунок** — включення вартості проміжних товарів у валовий внутрішній продукт; урахування одного і того ж товару або послуги більш ніж один раз.
- Поділ праці** — поділ обсягу робіт, що потрібні для виробництва продукту, на низку операцій, які виконують окремі робітники; спеціалізація працівників.
- Подушний податок** — податок, який накладають у вигляді фіксованої грошової суми на кожного громадянина країни незалежно від рівня його доходу.

- Позаекономічні блага** — ті продукти, які існують у достатніх кількостях і тому не потребують певної системи розподілу серед споживачів за допомогою механізму цін. Ринкова ціна позаекономічних благ дорівнює нулеві.
- Позитивна економіка** — аналіз економічних фактів і процесів такими, якими вони є, з метою формулювання наукових узагальнень.
- Позичкова ціна капіталу** — сума, яку платять за оренду одиниці капіталу.
- Показник q Тобіна** — відношення ринкової вартості функціонуючого капіталу до його відновної вартості.
- Показники запасу** — змінні, які вимірюють на певну дату.
- Показники M_1, M_2, M_3** — різні показники кількості грошей, де більший номер відповідає ширшому поняттю грошей.
- Показники потоку** — змінні, які вимірюють за певний період часу.
- Політика “дешевих грошей”** — політика розширення пропозиції грошей, яку проводить центральний банк із метою збільшення інвестицій і, отже, ВВП, а відтак зменшення безробіття.
- Політика “дорогих грошей”** — політика скорочення або обмеження зростання пропозиції грошей у країні, яку проводить центральний банк із метою уповільнення зростання реального ВВП, зниження рівня інфляції та підвищення курсу національної валюти.
- Політика доходів** — один із видів макроекономічної політики, спрямований на боротьбу з інфляцією через обмеження зростання заробітної плати і цін.
- Політико-діловий цикл** — теорія, згідно з якою коливання обсягу виробництва і зайнятості пов'язані зі змінами економічної політики задля перемоги на виборах; схильність політичних партій та їхніх лідерів стимулювати національну економіку зниженням податків або збільшенням урядових видатків у період виборчої кампанії.
- Помилка композиції** — помилкове припущення, згідно з яким те, що правильне для індивіда (або частини), є обов'язково правильним для групи або цілого.
- Попит** — кількість товару (послуги), яку готові купити споживачі за кожного рівня цін та за інших однакових умов упродовж певного проміжку часу.
- Попит на гроші для операцій** — кількість грошей, якою люди хочуть володіти для використання як засобу обміну; перебуває у прямій залежності від змін номінального ВВП.

- Попит на гроші як активи** — кількість грошей, якою люди хочуть володіти як засобом нагромадження вартості і котра змінюється обернено пропорційно до змін процентної ставки.
- Порівняльна перевага** — країна має порівняльну перевагу у виробництві певного продукту, якщо вона виробляє цей продукт із нижчою альтернативною вартістю, ніж потенційний торговельний партнер.
- Портфельні інвестиції** — підприємницькі інвестиції, які не дають змоги підприємцеві контролювати об'єкт вкладення капіталу за кордоном.
- Постійна віддача від масштабу** — властивість виробничої функції, згідно з якою пропорційне збільшення усіх факторів виробництва на певний відсоток розширює обсяг продукції на той самий відсоток.
- Постійний дохід** — дохід, який сподіваються отримувати у майбутньому.
- Постійні витрати** — витрати, величина яких у цілому не змінюється, коли фірма змінює свій обсяг продукції.
- Потенційна конкуренція** — можливість входження нових фірм у галузь, якщо фірми цієї галузі мають значні економічні прибутки.
- Потік і запас** — два способи вимірювання економічних величин; якщо вимірювання відбувається за певний проміжок часу, це є *потік*, якщо на певну дату — *запас*. Так, інвестиції є потоком, а капітал — запасом.
- Поточна вартість** — нинішня вартість доходу, який отримуватимуть у майбутньому; поточна вартість ураховує процент, котрий можна заробити упродовж періоду від даного моменту до певного моменту в майбутньому.
- Поточний рахунок** — розділ платіжного балансу країни, який відображає експорт та імпорт її товарів, невидимі операції та деякі інші статті.
- Поточні (чекові) рахунки** — вклади у комерційний банк або іншу фінансову установу, на які можна виписувати чеки і котрі є грошима для операцій. Інша назва — *безстрокові вклади*.
- Похідний попит** — залежність попиту на ресурси від попиту на товари і послуги, які можна виготовити з цих ресурсів.
- Поцінування гривні** — збільшення вартості гривні щодо валюти іншої країни; при поцінуванні гривні за неї купують більшу кількість іноземної валюти.
- Правило $MR=MC$** — правило, згідно з яким фірма максимізує свій економічний прибуток (або мінімізує збитки), коли виробляє такий обсяг продукції, за якого граничний виторг MR дорівнює граничним витратам MC , але при цьому ціна,

за якою вона може продавати свій продукт, дорівнює середнім змінним витратам або перевищує їх.

Правило $MRP=MRC$ — правило, згідно з яким фірма для максимізації економічного прибутку (або мінімізації збитків) має використовувати таку кількість ресурсу, за якої граничний продукт у грошовому вираженні MRP дорівнює граничним витратам на використання цього ресурсу MRC .

Правило $P=MC$ — правило, згідно з яким фірма за умов чистої конкуренції максимізуватиме свій економічний прибуток або мінімізуватиме збитки внаслідок виробництва такого обсягу продукції, коли ціна продукту дорівнює граничним витратам (за умови, що ціна дорівнює середнім змінним витратам або вища за них у короткостроковому періоді і дорівнює середнім загальним витратам або вища за них у довгостроковому періоді).

Правило максимізації корисності — споживач отримує найбільшу корисність, розподіляючи свій дохід так, щоб остання гривня, витрачена на кожний товар або послугу, приносила однаково граничну корисність; тому гранична корисність кожного товару або послуги, поділена на їхню ціну, є однаковою для усіх товарів або послуг.

Правило поєднання ресурсів за найнижчих витрат — комбінація ресурсів, за якої відношення між граничним продуктом ресурсу і граничною вартістю (його ціною, якщо ресурс використовується на конкурентному ринку) однаково для всіх застосовуваних ресурсів.

Праця — фізичні й розумові здібності людини, які вона використовує для виробництва товарів і послуг.

Прибуток — різниця між витратом від продажу і витратами на виробництво продукту.

Приватизаційний сертифікат — цінний папір, що засвідчує право його власника на володіння частиною державної власності, а також на участь у приватизації останньої.

Приватизація — перетворення відносин власності через передання або продаж на різних умовах державної або муніципальної власності приватним або колективним господарським суб'єктам.

Приватна власність — право приватних осіб і фірм набувати, володіти, контролювати, використовувати, продавати і заповідати землю, капітал та інші активи.

Принцип виключення — позбавлення тих осіб, які не оплачують продукт, користування вигодами, що забезпечує цей продукт.

Принцип зіставлення загального виторгу і загальних витрат — метод, що виявляє обсяг продукції, за якого економічний прибуток максимізується або витрати мінімізуються, через порівняння загального виторгу і загальних витрат фірми за різних обсягів продукції.

Принцип оподаткування отримуваних благ — погляд, згідно з яким ті, хто отримує вигоди від товарів і послуг, що забезпечує держава, повинні сплачувати податки, потрібні для фінансування виробництва цих благ.

Принцип платоспроможності — принцип, згідно з яким ті, хто має значніші доходи (багатство), повинні оподатковуватися в абсолютному і відносному вираженні більше, ніж ті, хто має менші доходи.

Приписана вартість — оцінка вартості товару і послуги, які не продаються на ринку і, отже, не мають ринкової ціни.

Приплив капіталу — сума видатків резидентів інших країн на купівлю речового і фінансового капіталу в резидентів певної країни.

Припущення "за інших рівних умов" ("ceteris paribus") — припущення, згідно з яким усі інші чинники, крім аналізованого, залишаються незмінними.

Природна монополія — галузь, у якій економія, зумовлена зростанням масштабів виробництва, настільки значна, що одна фірма може виробляти продукт за нижчих середніх витрат, ніж декілька фірм.

Природний ВВП — обсяг національного виробництва, що відповідає природному рівню безробіття.

Природний рівень безробіття — такий рівень безробіття, за якого чинники, що підвищують і знижують заробітну плату і ціни, перебувають у рівновазі. За цього рівня безробіття темп інфляції не змінюється. Основними чинниками зниження природного рівня безробіття є поліпшення інформованості населення про вільні робочі місця, вдосконалення професійної підготовки з дефіцитних спеціальностей тощо.

Проблема "власник—управитель" — конфлікт інтересів, який виникає, коли управителі (наймані працівники) дбають про власні цілі на шкоду цілям довірника (власника).

Проблема "зайців", або проблема фрирайдера — неможливість для потенційних виробників економічно бажаного, але неподільного товару або послуги отримати плату з тих, хто здобуває вигоду з указанного товару або послуги, оскільки принцип виключення у цьому випадку не можна застосувати.

- Проблема морального ризику** — ймовірність, що окремі особи або інституції змінять свою поведінку в результаті укладання контракту або угоди. Приклад: банк із застрахованими від втрат депозитами може надавати ризиковані позики або здійснювати ризиковані інвестиції.
- Проблема несприятливого вибору** — виникає з того, що інформація, відома одній стороні угоди, є невідомою для другої, внаслідок чого друга сторона зазнає значних утрат. Наприклад, люди зі слабким здоров'ям найчастіше страхуються на випадок хвороби.
- Програма обмеження посівних площ** — визначає загальну кількість землі, виділеної для різних видів сільськогосподарської продукції, та розподіляє цю землю між окремими фермерами, для яких обмеження площ обробітку є умовою субсидування цін на їхню продукцію.
- Прогресивне оподаткування** — оподаткування, яке передбачає підвищення ставки податку зі збільшенням податкової бази.
- Прогресивні, регресивні та пропорційні податки** — податок є *прогресивним*, якщо середня ставка оподаткування (податок, поділений на дохід) вища для осіб із вищими доходами; і є *регресивним*, якщо зі зростанням доходу середня ставка оподаткування зменшується. За *пропорційного* оподаткування середня податкова ставка незалежно від величини доходу є однаковою.
- Продукт нижчої споживчої цінності** — товар або послуга, які споживачі купують у менших кількостях за будь-яких цін, коли їхні доходи збільшуються.
- Продуктивність праці** — загальний обсяг продукції, поділений на кількість праці, затраченої на виробництво цього обсягу продукції.
- Пролетаріат** — у марксистській політекономії юридично вільні люди, що позбавлені засобів виробництва і працюють за наймом.
- Промислово розвинуті країни** — це такі країни, як США, Канада, Японія, держави Західної Європи, що розвинули ринкову економіку, котра ґрунтується на нагромадженні великого запасу технічно передових капітальних благ і на кваліфікованій робочій силі.
- Проміжний відрізок** — висхідна частина кривої короткострокової сукупної пропозиції, що лежить між вертикальним і горизонтальним відрізками.
- Проміжні товари** — товари, які піддавалися певній обробці, але не є кінцевим продуктом (сировина, напівфабрикати).
- Пропозиція** — кількість товару (послуги), яку готові виробити і продати фірми за кожного рівня цін та за інших однакових умов.

- Простий мультиплікатор** — мультиплікатор економіки, в якій є лише один вид витікань — заощадження; дорівнює відношенню одиниці до граничної схильності до заощадження.
- Протекціонізм** — зовнішньоекономічна політика, спрямована на захист національної економіки від іноземної конкуренції. Його головні знаряддя — мито та квоти.
- Процент** — плата за право користування грошовим капіталом, узятим у позику.
- Проциклічний** — той, динаміка якого упродовж циклу збігається із динамікою обсягу виробництва, доходів та зайнятості, знижується у фазі спаду і зростає у фазі піднесення.
- Пряма залежність** — залежність між двома змінними, які змінюються в одному і тому ж напрямі; наприклад, залежність між ціною продукту і величиною пропозиції.
- Пряма торговельних можливостей** — лінія, яка показує різні комбінації двох продуктів, котрі економіка здатна отримати (спожити), коли вона спеціалізується на виробництві одного продукту й експортує його для придбання іншого.
- Прямі податки** — ті, що накладаються безпосередньо на індивідів чи фірми (податок з доходів, податок з прибутку та ін.).
- Рада керуючих Федеральної резервної системи** — група із семи осіб, що наглядає за функціонуванням грошової та банківської системи США і контролює її.
- Рахівництво національного доходу** — методика, що використовується для вимірювання загального обсягу виробництва економіки та для обчислення інших національних рахунків.
- Реальна заробітна плата** — кількість товарів і послуг, які працівник може придбати за свою номінальну заробітну плату; купівельна спроможність номінальної заробітної плати.
- Реальна процентна ставка** — номінальна процентна ставка мінус рівень інфляції.
- Реальний** — той, що виміряний у постійних цінах; скоригований на інфляцію.
- Реальний валовий внутрішній продукт** — валовий внутрішній продукт, скоригований на зміну рівня цін; валовий внутрішній продукт, поділений на дефлятор ВВП.
- Реальний дохід** — кількість товарів і послуг, які окрема особа або група осіб можуть купити за свій номінальний дохід; номінальний дохід, скоригований на рівень цін.

- Ревальвация** — підвищення центральним банком обмінного курсу національної валюти за системи фіксованих валютних курсів.
- Резерви** — та частина вкладів у банк, яку не використовують для надання позик.
- Резерви банків** — депозити банків у центральному банку плюс готівка в касі банків.
- Резиденти** — фізичні особи, що постійно мешкають у країні; юридичні особи з місцем перебування у цій країні.
- Рента** — дохід осіб, що забезпечують національну економіку земельними ресурсами.
- Рефінансування державного боргу** — виплата власникам державних цінних паперів, строк погашення яких настав, грошей, що отримані від продажу нових цінних паперів; обмін погашених цінних паперів на нові.
- Рецесійний розрив** — величина, на яку лінія (крива) сукупних видатків має переміститися вгору, щоб збільшити реальний ВВП до його природного рівня за повної зайнятості.
- Ринкова влада (сила)** — ступінь контролю, який фірма або група фірм має над ціною і виробничими рішеннями у певній галузі. Високий рівень ринкової влади означає *монополію*, її відсутність — *конкуренцію*.
- Ринкова економіка** — економіка, яка вирішує проблеми своєї організації за допомогою цінового механізму. У ринковій економіці фірми прагнуть максимізувати прибуток: вони купують фактори виробництва і забезпечують за їхньою допомогою пропозицію товарів і послуг на ринку, а домогосподарства, виходячи із своїх доходів, — попит на них. Ціни і кількість товарів визначаються на ринку.
- Ринкова рівновага** — ситуація на ринку певного товару чи послуги, коли попит і пропозиція збігаються.
- Ринок** — місце, де покупці та продавці взаємодіють, щоб визначити ціни та кількості певного товару або послуги.
- Ринок капіталів** — ринок, де відбувається купівля-продаж фінансових ресурсів (грошей, цінних паперів). Він разом із фінансовими посередниками сприяє надходженню заощаджень до інвесторів.
- Ринок продуктів (товарний ринок)** — ринок, на якому домогосподарства купують, а фірми продають товари і послуги, які вони виробили.
- Ринок ресурсів** — ринок, на якому домогосподарства продають ресурси, а фірми купують послуги цих ресурсів.

- Рівень безробіття** — відсоток робочої сили, що не має роботи в кожному момент часу.
- Рівень безробіття за повної зайнятості** — такий рівень безробіття, за якого відсутнє циклічне безробіття серед робочої сили, а наявні лише фрикційне і структурне.
- Рівень бідності** — відсоток населення з доходами, що нижчі за офіційно встановлений рівень.
- Рівень зайнятості** — частка населення країни у віці від 16 років і старше, яка має роботу.
- Рівень прибутку** — відношення прибутку до капіталу або до інвестицій.
- Рівновага** — стан рівності протилежно спрямованих сил, наприклад, рівність попиту і пропозиції на ринку.
- Рівноважна кількість** — обсяг попиту і обсяг пропозиції за рівноважної ціни на конкурентному ринку.
- Рівноважна ціна** — ціна на конкурентному ринку, за якої величина попиту і величина пропозиції зрівноважуються (дорівнюють одна одній). За такої ціни на ринку немає ні надлишку, ні нестачі товарів і послуг.
- Рівноважний валовий внутрішній продукт** — валовий внутрішній продукт, за якого загальна кількість вироблених товарів і послуг (внутрішній обсяг продукції) дорівнює загальній кількості куплених товарів і послуг (сукупні видатки); реальний внутрішній обсяг продукції, за якого крива сукупного попиту перетинає криву сукупної пропозиції.
- Рівноважний рівень цін** — рівень цін, за якого крива сукупного попиту перетинає криву сукупної пропозиції.
- Рівняння обміну** — рівняння $MV=PQ$, де M — пропозиція грошей; V — швидкість обігу грошей; P — рівень цін і Q — фізичний обсяг вироблених товарів і послуг.
- Рівняння Фішера** — рівняння, в якому номінальна процентна ставка дорівнює сумі реальної процентної ставки та очікуваного темпу інфляції.
- Рідкісність (обмеженість) ресурсів** — нестача (обмеженість) землі, капіталу, праці та підприємницького таланту для задоволення безмежних матеріальних потреб людей.
- Робоча сила** — загальна кількість осіб віком 16 років і старше, які працюють, є безробітними або активно шукають місце праці.
- Родинний розподіл доходу** — розподіл у країні особистого або використовуюваного доходу між різними домогосподарствами.

- Роздержавлення** — ліквідація механізмів прямого державного управління економікою через передання відповідних повноважень на рівень підприємств без зміни характеру власності.
- Розподільна ефективність** — розподіл серед фірм і галузей ресурсів, потрібних для виробництва продуктів, яких найбільше потребує суспільство (споживачі).
- Світова організація торгівлі (СОТ)** — організація, заснована в 1994 р. Генеральною угодою з тарифів і торгівлі з метою забезпечення вільного доступу до напівзакритих ринків країн-учасниць.
- Світова процентна ставка** — процентна ставка, яка складається на світових фінансових ринках.
- Світова ціна** — міжнародна ціна товару або послуги, яка визначається світовими попитом та пропозицією.
- Світовий банк** — див. *Міжнародний банк реконструкції та розвитку*.
- Свобода вибору** — свобода власників матеріальних ресурсів і грошей на свій розсуд використовувати їх; право людей займатися будь-яким видом діяльності, до якого вони здатні; право споживачів витратити свої доходи так, як вони вважають за доцільне (найкраще для себе).
- Свобода підприємництва** — свобода ділових підприємств набувати економічні ресурси, використовувати ці ресурси для виробництва товарів за власним вибором і продавати ці товари на ринках, які самі вони вибрали.
- Сезонні коливання** — підвищення або зниження у межах року рівня ділової активності внаслідок зміни сезону.
- Сеньйораж** — один із методів збалансування державного бюджету; дохід, який отримує держава внаслідок випуску в обіг додаткової кількості грошей.
- Середні загальні витрати** — загальні витрати фірми, поділені на обсяг (кількість) виробленої нею продукції.
- Середні змінні витрати** — загальні змінні витрати фірми, поділені на обсяг (кількість) її продукції.
- Середні постійні витрати** — загальні постійні витрати фірми, поділені на обсяг (кількість) її продукції.
- Середній виторг** — загальний розмір виторгу від продажу продукції, поділений на кількість проданого продукту.
- Середній продукт** — загальний обсяг виробленої продукції на одиницю використаних ресурсів (загальний продукт, поділений на кількість використаних ресурсів).

- Середня схильність до заощадження** — частка використовуваного доходу, яку домогосподарства заощаджують; відношення заощадження до використовуваного доходу.
- Середня схильність до споживання** — частка використовуваного доходу, яку домогосподарства витрачають на споживчі товари і послуги; відношення споживання до використовуваного доходу.
- Система вільного підприємництва** — економічна система, яка ґрунтується на приватній власності, вільному ринку і невтручанні держави у господарське життя.
- Система узгодженого вільного підприємництва** — економічна система вільного підприємництва з обмеженим втручанням держави у господарське життя.
- Спекуляція** — діяльність, що полягає у купівлі або продажу з наступним перепродажем або купівлею з метою отримання прибутку.
- Спеціальні права запозичення (СДР)** — міжнародна грошова одиниця, яка існує у вигляді записів на рахунках країн — членів МВФ.
- Сподівання** — уявлення споживачів і ділових фірм про те, які економічні умови складуться в майбутньому.
- Споживання** — сукупність товарів і послуг, які куплені споживачами.
- Споживання основного капіталу (амортизація)** — оцінка обсягу зношеного або використаного (спожитого) капіталу в процесі виробництва валового внутрішнього продукту.
- Споживчі блага** — товари і послуги, які безпосередньо задовольняють потреби людини.
- Стабілізаційна політика** — державна політика, спрямована на зменшення амплітуди короткострокових економічних коливань.
- Стагфляція** — інфляція, що супроводжується стагнацією виробництва і високим рівнем безробіття в країні; одночасне зростання рівня цін і рівня безробіття.
- Стаціонарний** — стан національної економіки, за якого значення основних змінних не змінюється.
- Стимульовальна фіскальна політика** — збільшення сукупного попиту, спричинене збільшенням державних видатків на товари і послуги або зменшенням чистих податків, чи певним поєднанням обох заходів.
- Страйк** — зупинення роботи організованою групою працівників (трудовою спілкою).
- Страйк солідарності** — припинення роботи членами трудової спілки, які не конфліктують зі своїм підприємцем, але хочуть підтри-

- мати членів іншої трудової спілки, що вступили у конфлікт зі своїм підприємцем.
- Стримувальна політика** — економічна політика, що зменшує сукупний попит, реальні доходи та зайнятість.
- Стримувальна фіскальна політика** — зменшення сукупного попиту, зумовлене скороченням державних видатків на товари і послуги або збільшенням чистих податків, чи певним поєднанням цих заходів.
- Структурне безробіття** — безробіття, що спричинене змінами у структурі попиту на споживчі товари і в технологіях виробництва.
- Структурний дефіцит** — різниця між податковими надходженнями і видатками, коли національна економіка перебуває у стані повної зайнятості.
- Структурні зрушення** — зміна галузевої або регіональної структури національної економіки.
- Субсидія** — платежі, які виплачує уряд родинам чи індивідам.
- Субсидування експорту** — виплати уряду національним фірмам, що зменшують ціну продукту для іноземних покупців.
- Сукупна продуктивність факторів виробництва** — показник технологічного рівня виробництва.
- Сукупна пропозиція** — сумарна пропозиція товарів і послуг у межах національної економіки.
- Сукупний** — притаманний національній економіці в цілому.
- Сукупний попит** — сумарний попит на товари і послуги в межах національної економіки.
- Сукупні видатки** — загальна сума видатків в економіці на кінцеві товари і послуги.
- Суспільний лад** — система організації соціально-економічного життя країни: охоплює цінності (переконання людей); політичне правління (сукупність політичних інституцій) та економічну систему.
- Теорема рівності Рікардо** — ідея про те, що збільшення державного боргу чинитиме незначний вплив або взагалі не впливатиме на реальний обсяг виробництва і зайнятість, бо платники податків більше заощаджуватимуть, тому що передбачають вищі податки в майбутньому для обслуговування більших сум процентів за борг.

- Теорія народонаселення Мальтуса** — гіпотеза, яка вперше була висунута англійським економістом Т. Мальтусом (1766–1834). Згідно з нею, природна тенденція полягає в тому, що населення зростає швидше, ніж виробництво продовольства. Ця теорія ґрунтується на законі спадної віддачі.
- Теорія раціональних сподівань** — гіпотеза, згідно з якою фірми і домогосподарства очікують, що монетарна та фіскальна політика певним чином вплине на економіку, і, керуючись власною вигодою, здійснюють заходи, які роблять цю політику неефективною.
- Теорія реального ділового циклу** — теорія, згідно з якою економічні коливання виникають унаслідок змін реальних змінних у національній економіці (таких як зміни у технології та техніці).
- Теорія суспільного вибору** — опис того, як уряд ухвалює рішення щодо використання економічних ресурсів.
- Технічний прогрес** — запровадження нових методів виробництва, які скорочують витрати і, отже, підвищують продуктивність економіки, що розширює межі виробничих можливостей.
- Тимчасовий дохід** — дохід, який люди не надіються отримувати у майбутньому.
- Тіньова економіка** — економічна діяльність, яку приховують, щоб ухилитися від сплати податків або внаслідок її незаконного характеру.
- Товар тривалого користування** — споживче благо зі сподіваним строком служби (використання) три і більше років.
- Товар щоденного вжитку** — споживчий товар із розрахунковим строком використання до трьох років.
- Товарні гроші** — гроші, які мають внутрішню вартість. До них відносять золоті й срібні монети, а також використання низки товарів як грошей (наприклад, худобу, сіль, хутро тощо). У міру розширення торгівлі використання товарних грошей ставало щораз менш доцільним.
- Той, що запроваджує ціну** — продавець (покупець) продукту або ресурсу, який спроможний впливати на ціну продукту або ресурсу, змінюючи їхню кількість, пропоновану для продажу (купівлі).
- Той, що приймає ціну** — продавець (покупець) продукту або ресурсу, який не спроможний впливати на ціну, за якою продукт або ресурс продається, змінюючи їхню кількість, що пропонується для продажу (купівлі).
- Торговельний баланс** — різниця між експортом та імпортом товарів країни.

- Торговельний блок** — група країн, які знижують або скасовують торговельні бар'єри в торгівлі між собою. Приклад: *Європейський Союз*.
- Торговельні бар'єри** — протекціоністські заходи, за допомогою яких уряди прагнуть зменшити імпорт (мито, квота, обтяжливі митні процедури).
- Точка нульового заощадження** — рівень використовуваного доходу, за якого домогосподарства витрачають на споживання увесь свій дохід і нічого не заощаджують.
- Традиційна економіка** — економічна система, в якій традиції та звичаї визначають реальне використання обмежених ресурсів.
- Трансферні (передавальні) платежі** — виплати державою особі або домогосподарству грошей (товарів і послуг), взамін яких платник (держава) не отримує товарів та послуг.
- Трансформаційний спад** — скорочення обсягу виробництва внаслідок зміни форм власності і методів господарювання, пристосування виробництва до платоспроможного попиту, перебудова галузевої структури економіки.
- Трудова спілка** — група працівників, що об'єднуються в організацію для захисту своїх інтересів (підвищення зарплати, скорочення робочого дня, поліпшення умов праці і т.д.).
- Трудова теорія вартості** — економічна концепція, розвинута В. Петі, А. Смітом, Д. Рікардо, К. Марксом та іншими економістами. За цим підходом, кожен товар обмінюється на інший відповідно до кількості суспільної праці, затраченої на його виробництво.
- Трудоощадний науково-технічний прогрес** — поступ у виробничих можливостях, що підвищує ефективність праці.
- Умови торгівлі** — співвідношення обміну певної кількості одного товару на певну кількість іншого.
- Уникнення нестачі** — мотив нагромадження запасів, згідно з яким фірми нагромаджують додаткові товари на випадок несподіваного зростання попиту на їхню продукцію.
- Управління попитом** — використання фіскальної та монетарної політики для збільшення або зменшення сукупного попиту.
- Фактор виробництва** — ресурс, який використовують для виробництва товарів і послуг (наприклад, праця).

- Фактор ефективності в економічному зростанні** — здатність національної економіки ефективно поєднувати ресурси для досягнення такого зростання реального обсягу виробництва, який дозволяють фактори виробництва.
- Федеральна резервна система** — центральний банк США.
- Фезербединг** — правило, за яким підприємці зобов'язуються зберігати чисельність наявної робочої сили незалежно від потреби у ній.
- Фіксований валютний курс** — незмінна ціна купівлі та продажу національної валюти за іноземну валюту, яку встановив центральний банк країни.
- Фінансове обмеження** — максимальна сума коштів, яку фірма може мобілізувати, наприклад, за допомогою позики для купівлі капітальних благ.
- Фінансове посередництво** — процес, у ході якого ресурси переходять від осіб, які заощадили частину свого доходу для майбутнього споживання, до осіб або фірм, які беруть у позику для придбання інвестиційних благ для їх використання у майбутньому виробництві.
- Фірма** — відокремлена виробнича одиниця в економіці. Вона купує ресурси для виробництва товару або послуги з метою вилучення прибутку і володіє та керує одним або декількома підприємствами.
- Фіскальна політика** — один з основних видів макроекономічної політики, який має справу з державним бюджетом — податками і урядовими видатками. Державні видатки та податки змінюють, щоб досягти повної зайнятості чи знизити рівень інфляції. Інша назва — *бюджетно-податкова політика*.
- Фондова біржа** — ринок, на якому продають і купують акції.
- Фрикційне безробіття** — безробіття, пов'язане з добровільною зміною працівниками місця роботи і тимчасовими звільненнями.
- Функціональний розподіл доходів** — розподіл національного доходу країни між тими, хто виконує в національній економіці різні функції (забезпечує економіку різними видами ресурсів).
- Центральний банк** — державний інститут, який відповідає за пропозицію грошей у країні, контролює комерційні банки, зберігає офіційні золотовалютні резерви і виконує інші функції (в Україні — Національний банк України).

- Циклічне безробіття** — безробіття, що пов'язане з короткостроковими економічними коливаннями; відхилення фактичного рівня безробіття від природного.
- Циклічний дефіцит** — дефіцит державного бюджету, зумовлений спадом, у результаті якого податкові надходження зменшилися.
- Ціна** — кількість грошей (або інших товарів і послуг), яку платять або отримують за інший товар або послугу.
- Ціна фактора виробництва** — плата за одиницю фактора виробництва.
- Цінні папери** — різні фінансові активи: акції, облігації, векселі тощо.
- Часткове резервування** — норма резервів, що становить менше 100% депозитних зобов'язань комерційного банку.
- Чиста конкуренція** — ситуація на ринку, коли величезна кількість фірм продає стандартизований продукт, доступ нових фірм на ринок дуже легкий, індивідуальний продавець не спроможний контролювати ціну продукту, який продає. Для цього ринку характерні цінова конкуренція і чимала кількість покупців.
- Чиста монополія** — ситуація на ринку, коли одна фірма продає такий продукт, що не має близького замітника, і має значний контроль над ціною на цей продукт. Доступ на цей ринок закритий. Тут може діяти, а може й не діяти цінова конкуренція.
- Чистий внутрішній продукт (ЧВП)** — валовий внутрішній продукт за вирахуванням тієї частини, яка необхідна для відшкодування капітальних благ, зношених у процесі його виробництва.
- Чистий експорт** — у рахунках національного продукту країни обсяг експорту товарів і послуг мінус обсяг їхнього імпорту.
- Чисті інвестиції** — обсяг інвестицій за вирахуванням амортизації; приріст капіталу в національній економіці.
- Чисті податки** — податкові надходження мінус державні трансферні платежі.
- Швидкість обігу грошей** — кількість разів за рік, коли грошова одиниця, що перебуває в обігу, витрачається на купівлю товарів і послуг.
- Шкала попиту** — шкала, що показує кількість товару або послуги, яку покупці придбаватимуть за різними цінами протягом певного проміжку часу.
- Шкала пропозиції** — показує кількість товару або послуги, яку продавці пропонуватимуть за різними цінами протягом певного періоду.

- “Що?”, “Як?”, “Для кого?”** — фундаментальні проблеми економічної організації. *Що* — передбачає, скільки кожного товару чи послуги буде вироблено з обмежених ресурсів; *як* — вибір певної технології; *для кого* — стосується розподілу споживчих благ серед членів суспільства.
- Явні витрати** — грошові платежі фірм за ресурси зовнішньому постачальникові.
- Ямайська система** — створена 1976 р. міжнародна валютна система, яка стала основою нинішньої валютної системи керованого плавання обмінних курсів.

Абсолютна перевага — absolute advantage
 Абсолютна ціна — absolute price
 Абсолютно еластичний попит — perfect elastic demand
 Абсолютно нееластичний попит — absolute inelastic demand
 Абстракція — abstraction
 Автаркія — autarky
 Автоматичний (вмонтований) стабілізатор — automatic stabilizer
 Автономне споживання — autonomous consumption
 Авторитарний капіталізм — authoritarian capitalism
 Агрегування — aggregation
 “Азійські тигри” — Asian tigers
 Актив — asset
 Акцизний збір — excise tax
 Альтернативна вартість, вартість утраченої можливості — opportunity cost
 Амортизація — depreciation
 Аналіз витрат і вигід — benefit-cost analysis
 Аналітична економія — Economics
 Антимонопольна політика — antitrust policy

Асиметрична інформація — asymmetric information
 Ациклічний — acyclical

Базовий рік — base year
 Баланс поточного рахунку — balance on current account
 Баланс товарів і послуг — balance on goods and services
 Безмежні потреби — unlimited wants
 Безробітні — unemployed
 Безробіття — unemployment
 Білонні гроші, розмінна монета — token money
 Благо — good
 Благо громадського вжитку — public good
 Благо індивідуального споживання — private good
 Бухгалтерський прибуток — accounting profit
 Бухгалтерські витрати — accounting cost
 Бюджет повної зайнятості — full-employment budget
 Бюджетна пряма — budget line
 Бюджетне обмеження — budget constraint (restraint)

Бюджетний надлишок — budget surplus
 Валовий внутрішній продукт (ВВП) — gross domestic product (GDP)
 Валовий національний продукт (ВНП) — gross national product (GNP)
 Валові приватні внутрішні інвестиції — gross private domestic investment
 Валюта — currency
 Валютний обмінний курс — exchange rate
 Вартість грошей — value of money
 ВВП-дефлятор — GDP-deflator
 ВВП-розрив — GDP-gap
 Велика відкрита економіка — large open economy
 “Велика сімка” — G-7 Nations
 Велике підприємство, велика фірма — big business
 Величина попиту — quantity demanded
 Величина пропозиції — quantity supplied
 Вертикальна вісь (ордината) — vertical axis
 Вертикальне злиття — vertical merger
 Вертикальний відрізок — vertical range
 Вершина — peak
 Взаємодія попиту й пропозиції — interaction supply and demand
 Взаємодоповнювані товари — complementary goods

Взаємозамінювані товари — substitute goods
 Вибір — choice
 Вибір між рівністю й ефективністю — tradeoff between equality and efficiency
 Вибір між справедливістю й ефективністю — equality versus efficiency tradeoff
 Вибір споживача — consumer choice
 Вигода — benefit
 Вигоди від торгівлі — gains from trade
 Видатки — expenditure, spending
 Видатковий, виробничий підхід — expenditures approach
 Визначники сукупного попиту — determinants of aggregate demand
 Визначники сукупної пропозиції — determinants of aggregate supply
 “Викачування умів” — brain drain
 Використовуваний дохід — disposable income
 Вимірювання нерівності в розподілі доходів — income distribution inequality measurement
 Винагорода найманих працівників — compensation to employees
 Випадок закриття — close down case
 Випадок максимізації прибутку (комбінація ресурсів) — profit maximizing case
 Випадок мінімізації збитків — less-minimizing case
 Виплати на підтримання рівня життя — welfare payments

- Випуск продукції — output
Виробник — producer
Виробництво — production
Виробнича ефективність —
productive efficiency
Виробнича функція — production
function
Виробнича функція Коба—Дугласа
— Cobb—Douglass production
function
Витікання, вилучення — leakage
“Витрати зношених черевиків” —
shoelather cost
Витрати на капітал — cost of
capital
Витрати на одиницю продукції —
unit cost
Витрати на робочу силу — labor
cost
Витрати переливу, побічні витрати
— spillover cost
Від’ємні заощадження — dissaving
Віддача — return
Відкрита економіка — open
economy
Відносна ціна — relative price
Відокремлення власності від
управління — separation of
ownership and control
Відплив (вивіз) капіталу — capital
outflow
Відрядна заробітна плата —
efficiency wage
Відсоток неписьмених серед
дорослих — adult illiteracy rate
Відсутність мобільності —
immobility
Відтворювальні природні ресурси
— reproductive natural
resources
Війна цін — price war
Вільна торгівля — free trade
Вільне плавання валютних курсів
— freely floating exchange
rates
Вільно конвертована валюта —
freely convertible currency
Власний капітал — net worth
Вмонтована стабільність — built-in
stability
Внутрішнє нагромадження капіталу
— domestic capital formation
Внутрішні ціни — domestic prices
Внутрішня вартість — intrinsic
value
Воля до розвитку — (The) will to
develop
Втеча капіталу — capital flight
Галопуюча інфляція — galloping
inflation
Галузева довгострокова крива
пропозиції — long-run industry
supply curve
Галузева політика — industrial
policy
Галузеве регулювання — industrial
regulation
Галузь — industry
Галузь із постійними витратами —
constant-cost-industry
Галузь зі зростаючими витратами —
increasing-cost-industry
Гарантований дохід — guaranteed
income
Генеральна угода з тарифів і
торгівлі (ГАТТ) — General
Agreement on Tariffs
and Trade
Гіперінфляція — hyperinflation

- Гіпотеза життєвого циклу —
life-cycle hypothesis
Гіпотеза постійного доходу —
permanent-income hypothesis
Гнучкий валютний курс — flexible
exchange rate
Гнучкі ціни — flexible prices
Гнучкість цін і заробітної плати —
price-wage flexibility
Горизонтальна вісь — horizontal
axis
Горизонтальний відрізок —
horizontal range
Готівка — currency
Гранична корисність — marginal
utility
Гранична схильність до
заощадження — marginal
propensity to save
Гранична схильність до імпорту —
marginal propensity to import
Гранична схильність до
споживання — marginal
propensity to consume
Граничний виторг, граничний
дохід — marginal revenue
Граничний коефіцієнт заміщення
— marginal rate of substitution
Граничний прибуток — marginal
profit
Граничний продукт — marginal
product
Граничний продукт капіталу —
marginal product of capital
(MPK)
Граничний продукт праці —
marginal product of labor
Граничний продукт у грошовому
виразі (виторг від граничного
продукту) — marginal revenue
product
Граничні витрати — marginal cost
Гроші — money
Гроші підвищеної сили —
high-powered money
Гроші у вузькому розумінні —
narrow money
Гроші в широкому розумінні —
broad money
Грошова база — money base
Грошова заробітна плата — money
wage
Грошова маса — money supply
Грошовий мультиплікатор —
monetary multiplier
Грошові агрегати — monetary
aggregates
Двобічна монополія — bilateral
monopoly
Дебет — debit
Девальвація — devaluation
Дедукція — deduction
Дезінфляція — disinflation
Демографічний вибух —
demographic explosion
Демографічний перехід —
demographic transition
Демографічні групи — demographic
groups
Демонізація —
demonopolization
Демпінг — dumping
Депозити — deposits
Державна власність — state
ownership
Державний борг — public debt

- Державний бюджет — state budget
Державний сектор — public sector
Державні видатки — government expenditures
Державні доходи (надходження) — government revenues
Державні закупівлі товарів і послуг — government purchases
Державні заощадження — public saving
Державні запозичення — public borrowing
Державні фінанси — public finance
Дефіцит платіжного балансу — balance of payments deficit
Дефіцит поточного рахунку — current account deficit
Дефлювання — deflating
Дефляція — deflation
Джентльменська угода — gentleman's agreement
Дилема стабілізаційної політики — stabilization policy dilemma
Дисконтування — discounting
Дискреційна фіскальна політика — discretionary fiscal policy
Диференціація зарплати — wage differentials
Диференційований продукт — product differentiation
Діловий (економічний) цикл — business cycle
Дно — trough
Добровільне обмеження експорту — voluntary export restrictions
Довгострокова конкурентна рівновага — long-run competitive equilibrium
Довгострокова крива сукупної пропозиції — long-run aggregate supply curve
Довгостроковий період — long run
Додана вартість — value-added
Додаткова вартість — surplus value
Додаткова вигода для споживача — consumer value
Домогосподарство — household
Допомога з безробіття — unemployment compensation
Доросле населення — adult population
Досконала конкуренція — perfect competition
Дотична — tangent
Дохід — income
Дохід власника — proprietor's income
Доходи некорпоративного сектора — proprietors' income
Економічна вага — economic importance
Економічна ефективність — economic efficiency
Економічна інтеграція — economic integration
Економічна модель — economic model
Економічна політика — economic policy
Економічна рента — economic rent
Економічна роль держави — economic role of government
Економічна теорія — economic theory
Економічне зростання — economic growth

- Економічний прибуток — economic profit
Економічні витрати — economic cost
Економічні інституції — economic institutions
Економічні ресурси — economic resources
Економічні системи — economic systems
Економічні стимули — economic incentives
Економія на масштабі — economies of scale
Експорт — exports
Експорт товарів — merchandize export
Експортна (зовнішня) орієнтація — outward orientation
Експортна золота мітка — gold export point
Експортні операції — export transactions
Еластична пропозиція — elastic supply
Еластичний попит — elastic demand
Еластичність — elasticity
Еластичність попиту за доходом — income elasticity of demand
Еластичність попиту за ціною — price elasticity of demand
Еластичність попиту на працю — elasticity of demand for labor
Еластичність пропозиції за ціною — price elasticity of supply
Ендогенна змінна — endogenous variable
Ефект витіснення — crowding-out effect
Ефект доходу — income effect
Ефект заміщення — substitution effect
Ефект імпортичних закупівель — foreign purchasing effect
Ефект процентної ставки — interest rate effect
Ефект реальних касових залишків — real-balances effect
Ефект хрпавика — ratcher effect
Ефективний розподіл ресурсів — efficient allocation of resources
Ефективність праці — efficiency of labor
Європейський Союз — European Union
Заборонені види економічної діяльності — illegal economic activities
Забруднення довкілля — environmental pollution
Загадка споживання — consumption puzzle
Загальна корисність — total utility
Загальна пропозиція, загальний обсяг пропозиції — total supply
Загальна рівновага — general equilibrium
Загальний виторг, загальний дохід — total revenue
Загальний попит на гроші — total demand for money
Загальний продукт, загальна кількість продукту — total product
Загальний рівень цін — general price level

- Загальні видатки, загальна сума видатків — total spending
- Загальні витрати — total cost
- Зайняті — employed
- “Закляте коло бідності” — vicious circle of poverty
- Закон зростання альтернативної вартості — law of increasing opportunity cost
- Закон Оукена — Okun's law
- Закон попиту — law of demand
- Закон пропозиції — law of supply
- Закон Сея — Say's law
- Закон спадної віддачі — law of diminishing returns
- Закон спадної граничної корисності — law of diminishing marginal utility
- Закони проти лихварства — usury laws
- Законний платіжний засіб — legal tender
- Закрита економіка — closed economy
- Залежна змінна — dependent variable
- Залишок Солоу — Solow residual
- Заміщення імпорту — import substitution
- Замкнута (неконвертована) валюта — nonconvertible currency
- Заощадження — saving
- Запас — stock
- Заплановані інвестиції — planned investment
- Заробітна плата — wage
- Заробіток — earnings
- Зароблений дохід — earned income
- Засіб обміну, або обігу — medium of exchange
- Застережні заощадження — precautionary saving
- Захисне мито — protective tariff
- Зацікавленість, особиста вигода — self-interest
- Збитки — loss (es)
- Збільшення попиту — increase in demand
- Збільшення пропозиції — increase in supply
- Збурення попиту — demand shock
- Збурення пропозиції — supply shock
- Звичайна акція — common stock
- Земельна реформа — land reform
- Земля — land
- Злиття — merger
- Зміни в запасах — changes in inventories
- Змінний ресурс — variable resource
- Змінні витрати — variable cost
- Змішана економіка — mixed economy
- Змовницька олігополія — collusive oligopoly
- Зневірені робітники — discouraged workers
- Знецінення гривні — depreciation of the hryvnia
- Зниження обмінного курсу — exchange rate depreciation
- Зовнішні збурення — external shocks
- Зовнішній борг — external debt
- Зовнішня торгівля — foreign trade
- Зовнішньоторговельна війна — trade war

- Зовнішньоторговельний надлишок — trade surplus
- “Золоте правило” — golden rule
- “Золоте правило” нагромадження капіталу — Golden Rule level of capital accumulation
- Золотий стандарт — gold standard
- Ієрархія — hierarchy
- Імпорт — imports
- Імпортна золота мітка — Gold import point
- Імпортна операція — import transaction
- Ін'єкції — injection
- Інвестиції — investment
- Інвестиції в житлове будівництво — residential investment
- Інвестиції в запаси — inventory investment
- Інвестиції в людський капітал — human-capital investment
- Інвестиції в основний капітал — business fixed investment
- Інвестиційні видатки — investment spending
- Індекс Герфіндаля — Herfindale index
- Індекс Леспейреса — Laspeyres price index
- Індекс Пааше — Paasche price index
- Індекс споживчих цін, ІСЦ — consumer price index (CPI)
- Індивідуальна пропозиція — individual supply
- Індивідуальний попит — individual demand
- Індукція — induction
- Інновація, нововведення — innovation
- Інфлювання — inflating
- Інфляційна спіраль заробітної плати цін — wage-price inflationary spiral
- Інфляційний розрив — inflationary gap
- Інфляційні сподівання — inflationary expectations
- Інфляція — inflation
- Інфляція витрат — cost-push inflation
- Інфляція попиту — demand-pull inflation
- Інфраструктура — infrastructure
- Капітал — capital
- Капіталоощадний технічний прогрес — capital-saving technological advance
- Капіталомісткий технічний прогрес — capital-using technological advance
- Капіталомісткі товари — capital-intensive commodity
- Карта кривих байдужості — indifference map
- Картель — cartel
- Кейнсіанство — Keynesianism
- Кейнсіанська модель — Keynesian model
- “Кейнсіанський хрест” — Keynesian cross
- Кероване плавання валютних курсів — managed floating exchange rate
- Кількісна теорія грошей — quantity theory of money

- Кінцеві (готові) вироби — final goods
- Класична дихотомія — classical dichotomy
- Класична модель — classical model
- Коефіцієнт дезінфляційних втрат — sacrifice ratio
- Коефіцієнт депонування грошей — currency-deposit ratio
- Коефіцієнт Джині — Gini coefficient
- Коефіцієнт еластичності — elasticity coefficient
- Коефіцієнт зайнятості — employment rate
- Коефіцієнт участі в робочій силі — labor force participation rate
- Командна економіка — command economy
- Комерційний банк — commercial bank
- Комітет відкритого ринку — Open Market Committee
- Компанія з обмеженою відповідальністю — limited-liability company
- Компоненти видатків — components of expenditures
- Компромісний вибір — tradeoff
- Конвертованість — convertibility
- Конкурентна фірма — competitive firm
- Конкуренція — competition
- Контроль за експортом — exports control
- Контроль за цінами і заробітною платою — wage-price controls
- Контрциклічний — countercyclical
- Кореляція — correlation
- Корисність — utility
- Короткостроковий період — short run
- Країни, що розвиваються — developing countries
- Кредит — credit
- Кредитна спілка — credit union
- “Кредитор останньої надії” — lender of last resort
- Крива байдужості — indifference curve
- Крива (таблиця) виробничих можливостей — production possibilities curve (table)
- Крива “дохід—споживання” — “income—consumption” curve
- Крива “ціна—споживання” — “price—consumption” curve
- Крива довгострокової сукупної пропозиції — long-run aggregate supply curve
- Крива інвестицій — investment curve
- Крива інвестиційного попиту — investment-demand curve
- Крива короткострокової пропозиції — short-run supply curve
- Крива короткострокової пропозиції конкурентної галузі — competitive industry’s short-run supply curve
- Крива короткострокової сукупної пропозиції — short-run aggregate supply curve
- Крива Лафера — Laffer curve
- Крива Лоренца — Lorenz curve
- Крива попиту — demand curve
- Крива пропозиції — supply curve
- Крива Філіпса — Phillips curve
- Кругопотік доходів — circular flow of income
- Курс валюти — rate of exchange

- Ламана крива попиту — kicked demand curve
- Лихварство — loansharking
- Лібералізація — liberalization
- Лідерство в цінах — price leadership
- Ліквідність — liquidity
- Ліцензування професій — occupational licensure
- Логролінг — logrolling
- Людський капітал — human capital
- Людські ресурси — human resources
- Майбутня вартість — future value
- “Майже гроші” — near-money
- Майно (багатство) — wealth
- Майновий податок — property tax
- Майнові доходи — property income
- Макроекономіка — Macroeconomics
- Макроекономічна модель — macroeconomic model
- Макроекономічна нестабільність — macroeconomic instability
- Макроекономічна рівновага — macroeconomic equilibrium
- Макроекономічне зростання і стабільність — macroeconomic growth and stability
- Максимальна ціна (стеля цін) — price ceiling
- Маржинальний аналіз — marginal analysis
- Матеріальна допомога — in-kind transfer
- Менш розвинуті країни; країни, що розвиваються — less developed countries (LDCs)
- Мета зовнішньоекономічних зв’язків країни — international economic goal
- Метод витікань та ін’єкцій — leakages-injections approach
- Метод зіставлення сукупних видатків і обсягу виробництва — aggregate expenditures-domestic output approach
- Мито — tariff
- Міжнародна організація праці, МОП — International Labor Organization
- Міжнародний банк реконструкції й розвитку, МБРР — International Bank for Reconstruction and Development
- Міжнародний валютний фонд, МВФ — International Monetary Fund
- Міжнародний золотий стандарт — international gold standard
- Міжчасова бюджетна лінія — intertemporal budget line
- Міжчасове бюджетне обмеження — intertemporal budget constraint
- Міжчасовий вибір — intertemporal choice
- Мікроекономіка — Microeconomics
- Мінімальна заробітна плата — minimum wage
- Мінімальна ціна — price floor
- Міра вартості — unit of account
- Модель акселератора — accelerator model
- Модель зростання Солоу — Solow growth model
- Модель негнучких цін — sticky-price model

- Модель негнучкої заробітної плати — sticky-wage model
- Модель недосконалої інформації — imperfect-information model
- Модель неправильних уявлень працівників — worker-misperception model
- Модель “сукупний попит — сукупна пропозиція” — aggregate demand — aggregate supply model
- Монетаризм — monetarism
- Монетарна, або кредитно-грошова, політика — monetary policy
- Монетарне, або грошове, правило — monetary rule
- Монетний (золотий) паритет — gold parity
- Монопольстична конкуренція — monopolistic competition
- Монополія — monopoly
- Монопсонія — monopsony
- Мультинаціональна корпорація — multinational corporation
- Мультиплікатор — multiplier
- Мультиплікатор державних (урядових) закупівель — government-purchases multiplier
- Мультиплікатор збалансованого бюджету — balanced-budget multiplier
- Мультиплікатор податків — tax multiplier
- Нагромадження вартості — store of value
- Надлишкові виробничі потужності — excess capacity
- Надлишкові резерви — excess reserves
- Надлишок — surplus
- Надлишок виробника — producer surplus
- Надлишок платіжного балансу — balance of payments surplus
- Надлишок поточного рахунку — current account surplus
- Наукові дослідження і дослідно-конструкторські розробки — R&D
- Нахил — slope
- Нахил лінії — slope of line
- Національний дохід — national income
- Національні заощадження — national saving
- Невдала координація — coordination failure
- Невдачі ринкового механізму — market failure
- “Невидима рука” — invisible hand
- Невидимі операції — invisibles
- Невиробнича операція — nonproduction transaction
- Негативний ефект масштабу — diseconomies of scale
- Недискреційна фіскальна політика — nondiscretionary fiscal policy
- Недосконала конкуренція — imperfect competition
- Нееластична пропозиція — inelastic supply
- Нееластичний попит — inelastic demand
- Неефективний розподіл ресурсів — allocative inefficiency
- Незавершене виробництво — work in process

- Незалежна змінна — independent variable
- Незалежні товари — independent goods
- Незаплановані інвестиції — unplanned investment
- Нейтралізаційна політика — accommodating policy
- Нейтральність грошей — neutrality of money
- Немитні бар'єри — nontariff barriers
- Необмежена відповідальність — unlimited liability
- Неокласична теорія розподілу — neoclassical theory of distribution
- Непередбачена інфляція — unanticipated inflation
- Неповна зайнятість, недовикористання ресурсів — unemployment
- Непрямі податки на бізнес — indirect business taxes
- Нерезидент — non-resident
- Нерівність доходів — income inequality
- Нерозмінні паперові гроші — fiat money
- Неспроможність державного сектора — public-sector failure
- Нестача — shortage
- Нецінова конкуренція — nonprice competition
- Нецінові визначники сукупного попиту — non-price-level determinants of aggregate demand
- Неявні витрати — implicit cost
- Новий міжнародний порядок — new global compact
- Номінальна вартість — face value
- Номінальна заробітна плата — nominal wage
- Номінальна процентна ставка — nominal interest rate
- Номінальний валовий внутрішній обсяг продукції — nominal gross domestic output (GDP)
- Номінальний дохід — nominal income
- Номінальні змінні — nominal variables
- Норма амортизації — depreciation rate
- Норма резервування — reserve ratio
- Нормальне благо — normal good
- Нормальний прибуток — normal profit
- Нормування — rationing
- Ноу-хау — know-how
- Обґрунтування економічної політики — policy economics
- Обернена, або зворотна, залежність — inverse relationship
- Облікова (дисконтна) ставка — discount rate
- Обмежена відповідальність — limited liability
- Обмеженість (рідкісність) — scarcity
- Обов'язкові резерви — legal reserves
- Одиниця податку — unit tax
- Одинична еластичність — unitary elasticity
- Одноосібна власність — sole proprietorship

- Однорідна (гомогенна) олігополія — homogeneous oligopoly
- Олігополія — oligopoly
- Олігопсонія — oligopsony
- Операції на відкритому ринку — open market operations
- Організація країн — експортерів нафти (ОПЕК) — Organization of Petroleum Exporting Countries
- Орієнтири для цін і заробітної плати — wage-price guide post
- Особистий дохід — personal income
- Особисті видатки на споживання — personal consumption expenditures
- Особисті заощадження — personal saving
- Офіційні розрахунки — official settlements
- Оцінка за показником загального виторгу — total-revenue test
- Очікувана інфляція — expected inflation
- Паперові гроші — paper money
- Парадокс прибутку — paradox of profit
- Паритет купівельної спроможності — purchasing power parity
- Партнерство — partnership
- Пасиви (зобов'язання) — liability
- Патентні закони — patent laws
- Передавальний грошовий механізм — monetary transmission mechanism
- Передбачена інфляція — anticipated inflation
- Перекази — remittance
- Переміщення податку — tax shifting
- Перерозподіл доходів — income redistribution
- Перехресна еластичність попиту — cross elasticity of demand
- Північноамериканська угода про вільну торгівлю 1993 р. (НАФТА) — North American Free Trade Agreement (NAFTA)
- Підвищення обмінного курсу — exchange rate appreciation
- Піднесення — expansion
- Підприємництво — entrepreneurship
- Підприємницький хист — entrepreneurial ability
- Підприємство — plant
- Планово-директивна економіка — planned economy
- Платіжний баланс країни — international balance of payments
- Побічні наслідки — spillover
- Повзуча інфляція — creeping inflation
- Повна (досконала) еластичність попиту (пропозиції) — perfectly elastic demand (supply)
- Повна зайнятість — full employment
- Повна нееластичність попиту (пропозиції) — perfectly inelastic demand (supply)
- Повний обсяг виробництва — full production
- Повний, або складний, мультиплікатор — complex multiplier

- Податкова система — tax system
- Податкові пільги — tax subsidy
- Податок — tax
- Податок з прибутку корпорацій — corporate income tax
- Податок з продажу — sales tax
- Податок на додану вартість — value-added tax
- Податок на заробітну плату — payroll tax
- Податок на спадщину і дарування — death and gift tax
- Подвійне оподаткування — double taxation
- Подвійний рахунок — double counting
- Поділ праці — division of labor
- Подушний ВВП — GDP per capita
- Подушний податок — poll tax
- Позитивна економіка — positive economics
- Позичання — borrowing
- Позичковий потенціал банківської системи — lending potential of the banking system
- Показник концентрації — concentration ratio
- Політика "дешевих грошей" — easy money policy
- Політика "дорогих грошей" — tight money policy
- Політика доходів — incomes policy
- Політика зайнятості й перепідготовки — employment and training policy
- Політика цін і заробітної плати — wage-price policy
- Політико-діловий цикл — political business cycle
- "Помилка композиції" — fallacy of composition
- Помірна інфляція — moderate inflation
- Попит — demand
- Попит на гроші для операцій (операційний попит на гроші) — transactions demand for money
- Попит на гроші як на активи — asset demand for money
- Порівняльна перевага — comparative advantage
- Порівняльні витрати — comparative cost
- Поріг бідності — poverty line
- Портфельні інвестиції — portfolio investment
- Послуга — service
- Постійна віддача від масштабу — constant returns to scale
- Постійний ресурс — fixed resource
- Постійні витрати — fixed cost
- Постійні ціни — constant prices
- Потенційна конкуренція — potential competition
- Потік — flow
- Поточна вартість — present value
- Поточний рахунок — current account
- Поточні трансфери — current transfers
- Поточні ціни — current prices
- Потреби — wants
- Похідний попит — derived demand
- Поцінування гривні — appreciation of the hryvnia
- Початок координат — origin

- Правило $MR=MC$ — $MR=MC$ rule
- Правило $MRP=MRC$ — $MRP=MRC$ rule
- Правило $P=MC$ — $P=MC$ rule
- Правило максимізації корисності — utility-maximizing rule
- Правило максимізації прибутку (комбінація ресурсів) — profit-maximizing rule (combination of resources)
- Правило найменших витрат — least-cost rule
- Правило розумного підходу (принцип причини) — rule of reason
- Працедавець — employer
- Праця (послуги праці) — labor
- Прибуток — profit
- Приватизація — privatization
- Приватна власність — private property
- Приватний сектор — private sector
- Приватні заощадження — private saving
- Приватні фірми — private firms
- Принцип виключення — exclusion principle
- Принцип зіставлення граничних вигід і граничних витрат — marginal-revenue marginal-cost approach
- Принцип зіставлення загального виторгу і загальних витрат — total-revenue total-cost approach
- Принцип платоспроможності — ability-to-pay principle
- Приписана вартість — imputed value
- Приплив капіталу — capital inflow
- Припущення “*ceteris paribus*” — “*ceteris paribus*” assumption
- Припущення “за інших рівних умов” — “other things equal assumption”
- Приріст вартості капіталу — capital gain
- Природна монополія — natural monopoly
- Природна норма безробіття — natural level of unemployment
- Природні ресурси — natural resources
- Приховане безробіття — hidden unemployment
- Проблема “власник — управитель” — principal-agent problem
- Проблема “зайців”, або проблема фрирайдера — free-rider problem
- Проблема мінімізації витрат — economizing problem
- Проблема морального ризику — moral hazard problem
- Проблема несприятливого вибору — adverse selection problem
- Програма обмеження посівних площ — acreage-allotment program
- Програми громадських робіт — public works programs
- Прогресивний податок — progressive tax
- Продуктивність — productivity
- Промислово розвинуті країни — industrially advanced countries
- Проміжний відрізок — intermediate range

- Проміжні товари — intermediate products
- Пропозиція — supply
- Пропозиція грошей — money supply
- Пропозиція землі — supply of land
- Пропозиція позичкових коштів — loanable fund supply
- Пропозиція праці — supply of labor
- Пропорційний податок — proportional tax
- Простий мультиплікатор — simple multiplier
- Протекціонізм — protectionism
- Процент — interest
- Процент за державний борг — interests on the public debt
- Проциклічний — procyclical
- Пряма залежність — positive (direct) relationship
- Прямі інвестиції — direct investment
- Прямі податки — direct taxes
- Рада керуючих — Board of Governors
- Рахівництво національного доходу — national income accounting
- Рахунок капіталу і фінансів — capital and financial account
- Раціональна поведінка — rational behavior
- Раціональний — rational
- Раціональні сподівання — rational expectations
- Реальна заробітна плата — real wage
- Реальна процентна ставка — real interest rate
- Реальна процентна ставка *ex ante* — *ex ante* real interest rate
- Реальна процентна ставка *ex post* — *ex post* real interest rate
- Реальний валовий внутрішній продукт — real gross domestic product
- Реальний дохід — real income
- Реальний обмінний курс — real exchange rate
- Реальні грошові залишки — real money balances
- Реальні змінні — real variables
- Реальні потоки — real flows
- Ревальвация — revaluation
- Регресивний податок — regressive tax
- Регульовальна функція цін — guiding function of prices
- Регулювання — regulating
- Регулювання зовнішньої торгівлі — trade control
- Резерви банків — bank reserves
- Резервна валюта — reserve currency
- Резервні активи — reserve assets (official reserves)
- Резидент — resident
- Реклама — advertising
- Рента — rent
- Рестрикційна (стримувальна) фіскальна політика — contractionary fiscal policy
- Ресурс — resource
- Рефінансування державного боргу — refinancing the public debt

- Рецесійний розрив — recessionary gap
- Ринкова влада — market power
- Ринкова економіка — market economy
- Ринкова короткострокова пропозиція — market short run supply
- Ринкова політика — market politics
- Ринкова пропозиція праці — market labor supply
- Ринкова рівновага — market equilibrium
- Ринкова система — market system
- Ринкова структура — market structure
- Ринковий механізм — market mechanism
- Ринковий період — market period
- Ринковий попит — market demand
- Ринок — market
- Ринок валюти — foreign exchange market
- Ринок грошей — money market
- Ринок праці — labor market
- Ринок продуктів, товарний ринок — product market
- Ринок ресурсів — resource market
- Рівень безробіття — unemployment rate
- Рівень безробіття за повної зайнятості — full-employment unemployment rate
- Рівень бідності — poverty rate
- Рівень заощаджень — saving rate
- Рівень інфляції — inflation rate
- Рівень цін — price level
- Рівновага — equilibrium
- Рівновага за повної зайнятості — full-employment equilibrium
- Рівновага споживача — consumer equilibrium
- Рівноважна кількість — equilibrium quantity
- Рівноважна процентна ставка — equilibrium interest rate
- Рівноважна ціна — equilibrium price
- Рівноважний валовий внутрішній продукт — equilibrium gross domestic product
- Рівноважний рівень цін — equilibrium price level
- Рівняння обміну — equation of exchange
- Рівняння Фішера — Fisher equation
- Рідкісність (обмеженість) ресурсів — scarce resources
- Робоча сила — labor force
- Родинний розподіл доходу — personal distribution of income
- Розвинуті країни — developed countries
- Розподіл доходів — income distribution
- Розподіл ресурсів — resource allocation
- Розподільна ефективність — allocative efficiency
- Розподільна функція ціни — rationing function of price
- Самопідтримувальне автономне зростання — selfsustaining growth

- Світова організація торгівлі — World Trade Organization (WTO)
- Світова ціна — world price
- Світовий банк — World Bank
- Свобода вибору — freedom of choice
- Свобода підприємництва — freedom of enterprise
- Сегментований ринок — segmented market
- Сезонні коливання — seasonal variation
- Сеньйораж — seigniorage
- Середні загальні витрати — average total cost
- Середні змінні витрати — average variable cost
- Середні постійні витрати — average fixed cost
- Середній виторг — average revenue
- Середній продукт — average product
- Середня продуктивність капіталу — average capital productivity
- Середня продуктивність праці — average labor productivity
- Середня ставка оподаткування — average tax rate
- Середня схильність до заощадження — average propensity to save
- Середня схильність до споживання — average propensity to consume
- Система комерційних банків — commercial banking system
- Скорочення попиту — decrease in demand
- Скорочення пропозиції — decrease in supply
- Спад (рецесія) — recession
- Спадна віддача від масштабу — decreasing returns to scale
- Спекуляція — speculation
- Спеціалізація — specialization
- Спеціальні економічні зони — special economic zones
- Спеціальні права запозичення — Special Drawing Rights
- “Спільне плавання” — joint floating
- Сподівання — expectations
- Споживання — consumption
- Споживання основного капіталу — consumption of fixed capital
- Споживач — consumer
- Споживчі блага — consumer goods
- Споживчі видатки — consumption expenditures
- Спонукальна схема оплати — incentive pay plan
- Справедливість — equity
- Стабілізаційна політика — stabilization policy
- Стабільність рівня цін — price level stability
- Ставка заробітної плати — wage
- Ставка процента — rate of interest
- Стагфляція — stagflation
- Стандартизований продукт — standardized product
- Статистичні розбіжності — statistical discrepancy
- Стаціонарна амортизація — steady-state depreciation
- Стаціонарний обсяг продукції — steady-state output
- Стаціонарний стан — steady-state

- Стимулювальна монетарна політика — expansionary monetary policy
- Стимулювальна фіскальна політика — expansionary fiscal policy
- Стимулювальна функція — incentive function
- Страйк — strike
- Стратегічна зовнішньоторговельна політика — strategic trade policy
- Стратегія — strategy
- Страховий ризик — insurable risk
- Страховання вкладів — deposit insurance
- Страховання з безробіття — unemployment insurance
- Стримувальна політика — contractionary policy
- Строковий вклад — time deposit
- Структурне безробіття — structural unemployment
- Структурне зрушення — sectoral shift
- Структурний дефіцит — structural deficit
- Суб'єкти ринку — economic agents
- Субсидія — subsidy
- Субсидування експорту — export subsidies
- Суверенітет споживача — consumer sovereignty
- Сукупна продуктивність факторів — total factor productivity
- Сукупна пропозиція — aggregate supply
- Сукупний — aggregate
- Сукупний попит — aggregate demand
- Суспільний вибір — public choice
- Схема кругопотоку — circular flow
- Тверда валюта — hard currency
- Темп економічного зростання — economic growth rate
- Теорема Коуза — Coase theorem
- Теорема рівності Рікардо — Ricardian equivalence theorem
- Теорія адаптивних сподівань — adaptive expectations theory
- Теорія економіки пропозиції — supply-side economics
- Теорія раціональних сподівань — rational expectations theory
- Теорія реального ділового циклу — real-business-cycle theory
- Теорія суспільного вибору — public choice theory
- Технологія — technology
- Тимчасовий дохід — transitory income
- Тіньова економіка — underground economy
- Товар щоденного вжитку — nondurable good
- Товари (у платіжному балансі) — merchandise
- Товари нижчої споживчої цінності — inferior goods
- Товари тривалого користування — durable goods
- Товарна біржа — commodity exchange
- Товарні гроші — commodity money
- Товарні запаси — commodity stocks

- Той, що запроваджує ціну — price maker
- Той, що приймає ціну — price taker
- Торговельний баланс — trade balance
- Торговельні бар'єри — barriers to trade
- Точка закриття — shut-down point
- Точка нульового заощадження — break-even point
- Традиційна економіка — traditional economy
- Трансферні (передавальні) платежі — transfer payments
- Тривалість безробіття — duration of unemployment
- Трудова спілка — labor union
- Трудова теорія вартості — labor theory of value
- Трудовий дохід — labor income
- Трудові ресурси — labor resources
- Трудомісткий технологічний прогрес — labor augmenting technological progress
- Трудомісткий товар — labor-intensive commodity
- Тягар боргу — burden of debt
- Узагальнення — generalization
- Умови торгівлі — terms of trade
- Уникнення податків — tax evasion
- Управління попитом — demand management
- Ухвалення ефективних економічних рішень — effective economic decision making
- Фактичний бюджет — actual budget
- Фактичний ВВП — actual GDP
- Фактичний дефіцит — actual deficit
- Фактичні інвестиції — actual investment
- Фактичні резерви — actual reserves
- Фактор виробництва — factor of production
- Фактор попиту — demand factor
- Фактори економічного зростання — economic growth factors
- Фактори ефективності в економічному зростанні — efficiency factors in growth
- Федеральна резервна система — Federal Reserve (The Fed)
- Фіксація цін — price fixing
- Фіксований валютний курс — fixed exchange rate
- Фінансова програма — financial program
- Фінансове обмеження — financing constraint
- Фінансовий рік — financial year
- Фінансові операції з цінними паперами — security financial transactions
- Фінансові потоки — financial flows
- Фінансові ринки — financial markets
- Фірма — firm
- Фірма-монополіст — firm-monopolist
- Фіскальна політика — fiscal policy
- Фіскальне мито — revenue tariff
- Фонд заробітної плати — wages
- Фондова біржа — stock market
- Фрикційне безробіття — frictional unemployment

- Функції відносної ціни** — functions of relative price
- Функціональний розподіл доходів** — functional distribution of income
- Функція заощадження** — saving function
- Функція інвестицій** — investment function
- Функція споживання** — consumption function
- Централізоване планування економіки** — central economic planning
- Центральний банк** — central bank
- Циклічне безробіття** — cyclical unemployment
- Циклічний дефіцит** — cyclical deficit
- Циклічно збалансований бюджет** — cyclically balanced budget
- Ціна** — price
- Ціннісні судження** — value judgments
- Цінова дискримінація** — price discrimination
- Цінова конкуренція** — price competition
- Ціноутворення за принципом "витрати плюс"** — cost-plus pricing
- Частка фактора** — factors share
- Часткова зайнятість** — part-time employment
- Часткове резервування** — fractional-reserve banking
- Чиста вигода** — net benefit
- Чиста конкуренція** — pure competition
- Чиста монополія** — pure monopoly
- Чистий внутрішній продукт** — net domestic product
- Чистий експорт** — net exports
- Чистий експортер** — net exporter
- Чистий імпортер** — net importer
- Чистий капіталізм** — pure capitalism
- Чисті інвестиції** — net investment
- Чисті іноземні факторні доходи** — net foreign factor income
- Чисті податки** — net taxes
- Чорний ринок** — black market
- Чотири колеса економічного зростання** — four wheels of economic growth
- Швидкість обігу грошей** — velocity of money
- Щорічно збалансований бюджет** — annually balanced budget
- Явні витрати** — explicit cost

Навчальне видання

Панчишин Степан Михайлович

МАКРОЕКОНОМІКА

Художнє оформлення *Олексія Григора*
Художній редактор *Тетяна Щур*
Технічний редактор *Людмила Швець*
Коректори *Людмила Іванова, Ангеліна Дрожжина*

Підп. до друку 18.07.01. Формат 60×84 1/16. Папір офсетний № 1. Гарн. Таймс.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 35,8. Ум. фарбовідб. 36,26. Обл.-вид. арк. 37,13.
Вид. № 4029. Зам. № 1-2327.

Оригінал-макет виготовлено інженером-програмістом *О. В. Кузьменком*
та оператором *А. В. Гуторовою*

Видавництво "Либідь" при Київському університеті, 01001 Київ, Хрещатик, 10

Свідоцтво про державну реєстрацію № 404 від 06.04.2001 р.

ЗАТ «ВПІОЛ», ДК № 15

03151, Київ-151, вул. Волинська, 60